

**UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V
KOŠICIACH**
Právnická fakulta
Katedra dejín štátu a práva

Antické paradigmy a Trianonská zmluva

Ľuboš Dobrovič – Vladimír Vrana

Košice 2024

DOBROVIČ, Ľ. – VRANA, V.: *Antické paradigmy a Trianonská zmluva*.
Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2024. 123 s.

Publikácia vznikla v rámci riešenia grantového projektu podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja č. APVV-19-0419: „100 rokov Trianonskej zmluvy“.

Antické paradigmy a Trianonská zmluva

Vedecká monografia

Autori:

JUDr. Ľuboš Dobrovič, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

podkapitoly 1.2., 1.3., 1.4., 1.5., 1.6., 1.7., 1.8., 3.1., rozsah: 3,17 AH

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

podkapitoly 1.1., 1.9., 1.10., 2.1., 2.2., 3.2., 3.3., 3.4., rozsah: 3,28 AH

Recenzenti:

doc. JUDr. Veronika Čunderlík Čerbová, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Vedecký redaktor:

doc. JUDr. Marcel Dolobáč, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 -
Creative Commons Attribution-NonCommercial-No-derivates 4.0
(„Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracováajte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori.
Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Dostupné od: 21.05.2024

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

DOI: <https://doi.org/10.33542/APT-0317-3>

ISBN 978-80-574-0317-3 (e-publikácia)

Obsah

Úvod.....	5
1 Antické základy medzinárodného práva.....	6
1.1 Grécke <i>poleis</i> a medzinárodné vzťahy	6
1.2 Niekoľko myšlienok o zbore kňazov a <i>ius fetiale</i> v archaickom Ríme	16
1.3 Subjekty medzinárodného práva rímskeho a ich práva a povinnosti.....	21
1.4 Charakter medzinárodných zmlúv v rímskom práve	30
1.5 Proces (kazuistika) uzatvárania medzinárodných zmlúv v Ríme	39
1.6 Náhrada škody v rímskom medzinárodnom práve (kazuistika <i>rerum repetitio</i> – spor s Latínmi).....	45
1.7 Deklaratórne a konštitutívne účinky vyhlásenia vojny (kazuistika k <i>testatio deorum</i> a <i>indictio belli</i>)	53
1.8 Základy teórie <i>iustum bellum</i> a <i>maxima vim vi repellere licet</i>	58
1.9 <i>Ius gentium</i> a medzinárodná diplomacia Ríma za čias republiky.....	64
1.10 Vybrané prípady uplatňovania rímskej diplomacie	73
2 Recepcia medzinárodného rímskeho práva	87
2.1 Salamanská škola (<i>Escuela de Salamanca</i>) a Oxford ...	87
2.1.1 Bazálne princípy náuky.....	87
2.1.2 Francisco de Vitoria a Francisco Suarez.....	90
2.1.3 Alberico Gentili.....	93
2.2 Prirodzeno-právna škola.....	95
2.2.1 Novodobé <i>ius inter gentes</i>	95
2.2.2 Hugo Grotius.....	97
2.2.3 Madridská zmluva z r.1750 (Španielsko vs. Portugalsko – dejinná analýza)	99

3	Versaillský systém (Trianonská zmluva)	103
3.1	Trianon a rímsko-právne fundamenty?	103
3.2	Charakteristika systému mierových zmlúv	104
3.3	Štefan Osuský	107
3.4	„Legatum“ Trianonskej zmluvy pre dnešok	109
	Závery	112
	Zoznam použitej literatúry	118

Úvod

Svet diplomacie, či už antickej alebo modernej, je prirodzene náchylný na problémy spojené so stretom kultúr a nezriedka slúži ako akési neozbrojené bojisko kultúrnych koncepcií. Medzinárodná diplomacia však stojí na predpoklade vojny, keďže nedorozumenia a diskrepancie kultúr vedú k zmätku. Stret kultúr poskytuje aj veľa príležitostí na voľbu nedorozumenia: na voľbu považovať čin za urážku, hoci nebola zamýšľaná, alebo na voľbu ignorovať najjasnejšiu úmyselnú urážku, a to všetko podľa momentálnej výhodnosti.

Rímsky historik Livius uvádza anekdotu o bránach Janusovho chrámu, ktoré, keď boli otvorené, znamenali, že Rím je vo vojne. Dvere antického Janusovho chrámu sa však zatvorili od začiatku 7. stor. pred Kr. do konca 1. stor. pred Kr. len dvakrát. Mohli by sme sa pýtať, koľkokrát a na ako dlho od prijatia Trianonskej mierovej zmluvy boli dvere pomyselného európskeho (či svetového) Janusovho chrámu zatvorené?

Publikácia, ktorú čitateľ berie do rúk sa nesnaží vyčerpávajúco zodpovedať všetky otázky antickej a novodobej medzinárodnej diplomacie. To nie je ani možné, a ani cieľom tejto vedeckej monografie. Autori hľadajúc prieniky medzi diplomaciou antiky, stredoveku a začiatku 20. storočia narazili na zopár podnetných myšlienok a kontroverzných polemík. Ved' aké iné závery môže priniesť téma Trianonskej zmluvy a nekonečného stretu kultúr v oblasti antického Stredomorja a stredovekej Európy?

Veríme, že téma antickej a modernej diplomacie nadchne laického čitateľa, a odbornú verejnosť podnieti k novým myšlienkam, úvahám a vedeckej činnosti.

Vedecká monografia bola spracovaná ako výstup projektu Agentúry pre podporu výskumu a vývoja č. APVV-19-0419: „100 rokov Trianonskej zmluvy.“

V Košiciach, 15.01.2024

autori

1 Antické základy medzinárodného práva

1.1 Grécke *poleis* a medzinárodné vzťahy

Národ, ktorý žil na území Grécka má oproti iným európskym etnickým spoločenstvám jednu osobitnú zvláštnosť – najdlhšie súvislé písomne zaznamenané historické javy a skutočnosti, ktoré na tomto území prebiehali. Autor prvých celogréckych dejín, Herodotos, ktorý grécke kmene označil spoločným pomenovaním *to Hellenikon*, zvlášť zdôvodňoval súňaležitosť Hellénov spoločnou krvou, jazykom, náboženstvom a zvykmi. Predmetné chápanie je obsiahnuté aj v dvoch gréckych pojmoch, označujúcich „národ“. Slovo *ethnos* je etymologicky príbuzné so slovom *ethos* (zvyk), slovo *genos* so slovom *gignomai* (rodím sa). Podobne, podľa gréckeho rétora Isokrata¹ bol Grékom, resp. Helénom každý kto sa podieľal na gréckej kultúre².

Toto kritérium nadobudlo osobitne na význame až v helenistickej dobe, kedy Alexander Veľký a jeho nástupcovia rozšírili grécky svet ďaleko na východ. Dokonca ani v priebehu rímskej nadvlády nad Gréckom nedošlo v žiadnom prípade k tzv. porímsšteniu gréckej kultúry – ba práve naopak. Priznal to sebakriticky aj rímsky básnik Horatius³: „*Graecia capta ferum victorem coepit et artes intulit agresti Latio*“ – „Dobyté Grécko svojou kultúrou nakoniec ovládlo surového víťaza“. Nestalo sa tak prvýkrát, nie poslednýkrát...

Charakteristickou črtou spoločnosti, ktorá sa vytvorila v antickom Grécku boli štátne útvary známe ako *poleis*. Samotný termín *polis* vo svojom pôvodnom význame označoval mesto – predovšetkým mesto, ktoré bolo opevnené hradbami. Homérskym synonymom tohto významu je aj slovo *asty*. Obidva výrazy pre mesto v starovekom Grécku sa objavovali rovnako aj u gréckych autorov klasického obdobia⁴. Termínu *polis* sa potom používa pre označenie špecifického typu mestského štátu, ktorého administratívnym centrom je spravidla mesto, ale rozhodujúcim faktorom pre takéto pomenovanie je pozemkové vlastníctvo.

¹ Žil medzi rokmi 436-338 pred Kr. v Aténach, získal vysoko kvalitné vzdelanie u renomovaných gréckych filozofov. Za najlepšiu formu vlády pokladal monarchiu.

² HRADEČNÝ, P. - DOSTÁLOVÁ, R. - HROCHOVÁ, V. - OLIVA, P. - VAVŘINEK, V.: *Dějiny Řecka*, Praha, 2007, s.12 a nasl.

³ Pôsobil počas vlády cisára Augusta (65-8 pred Kr.). Známym svojím odmietavým, antisubmisívnym postojom k štátnym autoritám, elitám.

⁴ OLIVA, P.: *Řecko mezi Makedonií a Římem*, Academia, Praha, 1995, s.11.

Forma vlády v jednotlivých gréckych mestských štátov bola „pestrofarebne“ stratifikovaná - aristokracia, monarchia (tyrania) alebo demokracia. V zásade platilo, že zmena formy vlády u mestského štátu nevedla automaticky k vypovedaniu medzinárodnej dohody medzi zmluvnými partnermi⁵. K spoločným znakom jednotlivých gréckych miest patrila aj charakteristická spoločenská a politická kompaktnosť, ku ktorej sa pripájala výrazná, nespochybniteľná vedomosť a stotožnenie jej občanov s nadradenosťou vlastnej gréckej kultúry oproti ostatným etnikám. *Polis* ako typ štátu (*koinonia ton politon*) zahŕňa spoločenstvo občanov, ktorí navonok vystupujú ako jeho predstavitelia. Gréci ako občania jednotlivých mestských štátov sa síce snažili o dosiahnutie idey vzájomnej jednoty medzi jednotlivými mestskými štátmi, ktorú osobitne podporoval aj už vyššie spomenutý Isokratés, ale v konečnom dôsledku ich vysnívaným cieľom bola naopak politická decentralizácia. V antických prameňoch sa hovorí bežne ani tak nie o samotných mestských štátoch - Aténach, Sparte, Korinte, ale najmä o Aténčanoch, Sparťanoch a Korinťanoch.

Práve v tomto mnohoštátnom prostredí sa na území starovekého Grécka položili základy vytvorenia noriem medzinárodného práva. V tejto súvislosti treba však upozorniť na určitú mieru diskordancie, ako už bolo naznačené vyššie, medzi, na jednej strane prináležaním Grékov k homogénnemu štátnopolitickému národu a na druhej strane ich vernosti a oddanosti ako občanov jednotlivých mestských štátov k svojim domovským *poleis* - a to predovšetkým z hľadiska stanovenia a vymedzenia právnych noriem, ktoré upravovali ich vzájomné právne vzťahy ako pravidiel *ius inter gentes*⁶.

Napriek tejto skutočnosti sa podľa viacerých právnych historikov⁷ nemožno negatívne vymedzovať ku kreovaniu medzinárodného

⁵ Ako to o niekoľko storočí neskôr skonštatoval aj veľvyslanec francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. vo svojom vystúpení pred anglickým parlamentom 21. decembra 1652: „Spolok medzi dvoma susednými štátmi nezávisí na forme ich vlády. Ak sa preto Božej prozreteľnosti zachcelo zmeniť v tejto krajine predchádzajúcu formu vlády, nemusí to ešte vyvolať zmeny v obchodných vzťahoch a vo vzájomnej zhode medzi Francúzskom a Anglickom. Anglicko mohlo zmeniť svoju formu a stať sa z monarchie republikou – situácia však zostáva nezmenená: Národy zostávajú susedmi a majú ako predtým, jeden na druhom záujem prostredníctvom obchodu a zmluvy medzi národmi sú záväzné nielen pre panovníkov, ale predovšetkým pre národy, pretože ich hlavným cieľom je vzájomný prospech“.

⁶ ADCOCK, F. - MOSLEY, D.J.: *Diplomacy in Ancient Greece*, London, 1975, s.24.

⁷ K tomu porovnaj obsiahlu prácu: ADCOCK, F.-MOSLEY, D.J.: *Diplomacy in Ancient Greece*, London, 1975, v ktorej sa autori na viacerých miestach vyjadrujú pozitívne k vyššie uvedenej otázke.

práva v starovekom Grécku iba z toho dôvodu, že išlo „iba“ o právnu reguláciu vzťahov v rámci rovnakej národnosti. Predmetný názor predkladá aj americký historik Bederman: „Gréci sa v podstate nikdy nepriblížili ku kreovaniu jednotného etnika v politickom slova zmysle, hoci ich spájalo silné povedomie o ich vzájomnej príslušnosti v kultúrnom slova zmysle.“⁸

Z tohto dôvodu je aj pre Bedermana rozhodujúcim prvkom vytvorenie právnej štruktúry určitého systému a nie jeho samotná kvantifikácia. Základom pre formu právnej úpravy medzinárodných vzťahov sa logicky a nevyhnutne stalo *ius inter gentes*, ktoré relevantným systémom umožnilo rozšírenie medzištátnych stykov aj medzi jednotlivými gréckymi mestskými štátmi.

Postupne tak dochádzalo ku vytvoreniu a kreovaniu právnych inštitútov gréckeho práva - *proxenie*, *androlepsie*, *asylia*, *isopoliteie* a *sympoliteie*. Na nasledujúcich riadkoch predložíme ich stručnú charakteristiku. Najstaršou formou mierových medzinárodných stykov a medzinárodného práva v Grécku bola *proxenia*, t.j. pohostinstvo. O *proxenii* hovoríme vtedy, keď občanovi jednej gréckej *polis* bol udelený čestný titul *proxenos* na základe osobitného rozhodnutia vydaného iným gréckym mestským štátom Obyvateľ gréckeho mestského štátu (*proxenos*) preukazoval služby tak súkromným osobám, tak aj poslom z iného mesta, hostil ich, bol povinný chrániť záujmy onoho mesta a mal morálny záväzok byť prostredníkom medzi ním a úradmi svojho rodného mesta. A naopak v meste, s ktorým bol takto v styku, požíval určitých výhod oproti iným cudzincom v obchodných, daňových, súdnych a rôznych čestných privilégiách. Inštitúcia *proxénie*, ktorá sa v Grécku veľmi rozšírila, sa stala základom všetkých neskorších medzinárodných vzťahov starogréckeho sveta⁹.

Postupom času inštitút *proxenie* nadobúdal v rámci „vnútrogréckych“ vzťahov na svojej relevancii, dôležitosti, predovšetkým z toho dôvodu, že išlo o právny inštitút *sui generis*, ktorý sa navyše stával u oprávnenej osoby zdediteľným právom. Osoba *proxena* sa v každodennom živote snažila maximálne uplatňovať svoj politický vplyv v rámci svojho mestského štátu, aby sa súčasne zasadzovala aj o presadzovanie politických záujmov druhého mestského štátu a jeho občanov, ktoré by napokon mohlo vo finálnej fáze viesť

⁸ K tomu porov.: BEDERMAN, D.J.: *International Law in Antiquity*, Cambridge, 2001, s.76 a nasl.

⁹ Kol. autorov: *Dějiny diplomacie*, Praha, 1948, sv.1, s.148.

k uzatvoreniu zmluvy o priateľstve alebo spojenectve medzi dotknutými mestskými štátmi.

Z tohto dôvodu mohla táto osoba vykonávať aj funkciu arbitra, mediátora alebo sprostredkovateľa pri dojednávaní mieru v prípade vzniku vojnového konfliktu a bola častokrát poverovaná ako vyslanec do mestského štátu, ktorý ho ustanovil za *proxena*. Aj z tohto dôvodu mal *proxenos* neobmedzený voľný vstup na ľudové zhromaždenia – a to aj v čase vojny. Práve vďaka tomuto poslaniu ako kvázi diplomatického zástupcu a *defensora* záujmov cudzincov, mal *proxenos* nezanedbateľnú úlohu pri kreovaní medzinárodných vzťahoch starovekého Grécka, funkciu, ktorú môžeme pokladať za antecesora novodobého diplomatického úradu konzula.

Osobitným prípadom v aténskom mestskom štáte bol *metoikoi* – cudzinec s trvalým pobytom, ktorý žil v Aténach. Práve s týmito osobami môžeme konštatovať, že relevancia právneho postavenia cudzincov a poskytnutie práv a povinností týmto subjektom viedli v gréckych mestských štátoch k postupnému odstraňovaniu prekážok etnickej výnimočnosti a zmierňovaniu vzájomnej animozity, rivality medzi jednotlivými mestskými štátmi. Práve pravidlá a zvyklosti kreované jednotlivými gréckymi mestskými štátmi v súvislosti s úpravou právneho postavenia *metoikoi* sa stali základom dnešného chápania tzv. medzinárodnej zdvorilosti, ktorá je v súčasnosti bazálnou nevyhnutnosťou novodobého medzinárodného práva. Napriek tomu, že *metoikovia*¹⁰ mali v zásade rovnakú právnu ochranu ako občania dotknutého mestského štátu, z hľadiska aténskeho práva patrili pod právomoc aténskeho *archonta polemarcha*, ktorý mal na starosti vedenie zahraničnej politiky aténskeho štátu a nemohli zastávať niektoré verejné úrady – či už sa jednalo o funkciu arbitra, mediátora alebo vyslanca.

Práve s pobytom cudzincov v mestských štátoch sa postupne kreoval právny inštitút *androlepsie* – zadržania osoby cudzinca, ak došlo k vražde občana mestského štátu, ktorú spáchal *peregrinus* – buď z vlastnej iniciatívy alebo na základe príkazu cudzej mocnosti. U Rimanov tomu istému účelu slúžil analogický právny inštitút *clarigatio*¹¹. Výsledkom tohto procesu bolo jednak použitie dovolenej

¹⁰ K právnemu postaveniu *metoikov* v Aténach bližšie pozri: HRADEČNÝ, P.-DOSTÁLOVÁ, R.- HROCHOVÁ, V.- OLIVA, P.- VAVŘÍNEK, V.: *Dějiny Řecka*, Praha, 2007, s.38 a nasl.

¹¹ Podľa noriem rímskeho verejného práva išlo o oficiálnu, solemnú žiadosť opierajúcu sa bazálne o religiózne hodnoty rímskeho štátu realizovanú prostredníctvom osobitného kňazského zboru fetišalov cudziemu štátu, aby dobrovoľne poskytol

svojpomoci voči cudzincom, ale rovnako tak aj právna regulácia statusu cudzincov v jednotlivých mestských štátoch. Vonkajším výrazom tejto naznačenej tendencie bola aj formulácia jednotlivých článkov, ktoré sa stali súčasťou medzinárodných zmlúv medzi jednotlivými gréckymi mestskými štátmi, ktorých sekundárnym prejavom bolo následné poskytnutie osobitných práv udelených *ad hoc* cudzincom. Formálnym označením týchto výsad sa stáva *terminus technicus xenia* alebo *philia*.

Nie neznámym pojmom pre starogrécke mestské štáty bolo aj zákonné zakotvenie právneho inštitútu azylu historicky siahajúcemu až do čias starozákonných izraelských prorokov¹². Oproti dnešnému chápaniu poskytnutia útočiska alebo ochrany jednotlivcovi štátom sa antické chápanie významnou mierou opieralo o udelenie predovšetkým náboženskej ochrany proti použitiu násilia voči jednotlivcovi alebo jeho majetku. Azyl mohol byť poskytnutý buď vo forme individuálnej ochrany alebo hromadne udelený cudzincom – a to vzhľadom na posvätnosť a nedotknuteľnosť konkrétneho náboženského chrámu alebo iného miesta. Určité medzištátne komplikácie vyvolával prípad poskytnutia azylu osobe, ktorá mala byť odsúdená kvôli spáchaniu trestného činu a to aj vo vlastnej domovskej obci.

K špecifickým právnym inštitútom gréckeho medzinárodného práva patrila taktiež *isopoliteia* a *sympoliteia*. Jej podstatou bolo uzatvorenie dohody medzi dvoma mestskými štátmi, ktorá mala v praktickom živote zamedziť nebezpečenstvu *androlepsie* (zadržaniu cudzinca príslušným mestským štátom - ak sa dopustil trestného činu) a garantovaním primeraného, spravodlivého posúdenia možnosti poskytnutia súdnej ochrany cudzincom v uvedených situáciách. Podobne ako pri azyle mohli byť tieto dva právne inštitúty aplikované vo vzťahu ku cudzincom buď individuálne alebo hromadne. Poskytnutím tohto právneho inštitútu získavajú cudzinci v zásade rovnaké právne postavenie a zaobchádzanie zo strany práva ako vlastní občania *polis*.

Ak došlo k uzatvoreniu a poskytnutiu jednostranných výhod cudzincom, jednalo sa o *isopoliteiu*, ak došlo k uzatvoreniu recipročných výhod pre cudzincov medzi dvoma gréckymi *polis* -

rímskemu štátu zadosťučinenie v súvislosti so spôsobenou škodou – inak nasledovalo zo strany rímskeho štátu *indictio belli*.

¹² Pre izraelitov ako aj pre cudzincov, ktorí neúmyselne usmrtili inú osobu. Zo začiatku ich bolo celkovo šesť, neskôr sa ich počet zvyšoval a to v priamej úmere k rozširovaniu dobytého územia.

o *sympoliteiu*. Práve v týchto súvislostiach mohla nastať praktická komplikácia - ak došlo ku kolízii, stretu noriem jedného mestského štátu s normami iného mestského štátu. Tu treba explicitne podčiarknuť, že Gréci nikdy nevytvorili to, čo moderné európske právo pozná pod pojmom normy tzv. kolízneho práva. Ako už bolo konštatované vyššie, Gréci si boli veľmi dobre vedomí svojej etnickej, jazykovej a kultúrnej inherencie, súnaležitosti.

V gréckej historickej tradícii, ktorá charakteristická a typická tým, že neodlišovala reálne dejinné skutočnosti od mýtov, bola za prvú spoločenskú, vojnovú akciu Grékov považovaná trójska vojna. V tejto súvislosti paradoxne vyznieva fakt, že už grécky historik Thukydides poukázal na viacerých miestach vo svojich dielach na to, že aj v homérskych básňach neexistuje jednotné označenie pre Grékov ako národ, ale že títo sú označovaní a nazývaní raz Achájcami, inokedy Argoskými, či Danajcami a že ako *Hellenes* tu vystupujú „tí, ktorí sú s Achilleom z Fthiotidy“. Rovnako tak sa v týchto spisoch nestretávame s termínom „*barbaroi*“¹³. Na jednom mieste v epose *Ilias*¹⁴ sa však pre Grékov bojujúcim pred mestom Trója objavuje slovné spojenie *Panellénas kai Achaius*, ktorým možno mali byť rozlíšení na jednej strane Gréci zo severu a na druhej strane z juhu gréckej pevniny.

Ďalší grécky historik Hesiodos píše vo svojom epose *Práce a dni* o gréckej výprave proti Tróji ako o Achájcoch, ktorí tiahli „zo svätej Hellady“¹⁵ a na inom mieste toho istého diela používa pre Grékov označenie Panhelléni¹⁶. Vedomie spoločného pôvodu u Grékov logicky a prirodzene zosilnelo v období grécko-perzských vojen a práve na základe spoločného boja Grékov proti „barbarom“ sa konštituoval délsky námorný spolok¹⁷ (478 pred Kr.), ktorý sa pod nespochybniteľnou aténskou hegemoniou premenil na aténsku *arché*.

Osobitné postavenie medzi svojimi „spojencami“ Aténčania zdôvodňovali predovšetkým práve zásluhami o odrazení útoku perzských vojsk a o oslobodení ostrovných a maloázijských Grékov. V aténskom prostredí sa však pomerne skoro môžeme stretnúť aj

¹³ THUKYDIDES: *Dejiny peloponézskej vojny I-IV*, v slovenskom preklade, Martin, 2010, (1, 3, 1-3).

¹⁴ HOMÉR: *Ilias*, 2,530, v českom preklade, Praha, 2001.

¹⁵ HESIODOS: *Práce a dni*, 651-653, v českom preklade, Praha, 1950.

¹⁶ HESIODOS: *Práce a dni*, 528, v českom preklade, Praha, 1950.

¹⁷ Niekedy rovnako označovaný aj ako tzv. prvý aténsky námorný spolok (viď na inom mieste).

s odlišným chápaním, v ktorom je princíp aténskej *arché* podrobený kritike. Jeden zo zakladateľov starej atickej komédie – aténsky spisovateľ Kratinos použil iróniu a posmech na najvýznamnejšieho predstaviteľa hegemonnej politiky Atén. Perikla a naopak, veľbil činnosť konzervatívneho politika Kimóna, ktorý sa naopak usiloval o politickú a vojenskú spoluprácu so Spartou¹⁸. Nie je teda preto žiadnym prekvapujúcim zistením, že medzi gréckymi *poleis* bolo uzavretých podstatne viac zmlúv, dohôd medzinárodného charakteru ako s cudzími mocnosťami. Podobné konštatovanie uvádza aj rímsky historik Livius¹⁹ - cudzinci boli Grékmi vo všeobecnosti považovaní za barbarov, nepriateľov a to nielen v politickom chápaní, ale predovšetkým v náboženskom, morálnom a intelektuálnom zmysle. Uvedenému „objektívnemu hodnoteniu“ sa nevyhli ani Rimania...

Grécky filozof Platón vo svojom diele *Ústava*²⁰ ide ešte ďalej a naznačuje, že Gréci a barbari sú už od svojej podstaty nepriateľsky naladení a vojna voči týmto barbarom je chápaná a považovaná za tzv. *bellum iustum*. Zmluvy, ktoré medzi sebou uzatvárali jednotlivé grécke mestské štáty z náboženského pohľadu boli pod ochranou bohov a táto skutočnosť znamenala formálne potvrdenie ich platnosti a právnej záväznosti. Zmluvné záväzky strán, ktoré podpisovali zmluvu, boli „autorizované“ prísahami ku ktorým sa pripájalo aj prekliatie, ktoré padalo na hlavu eventuálneho porušovateľa medzinárodnej zmluvy. Čo sa týka bezprostredného uzatvorenia zmluvy – okrem samotného obsahu jednotlivých článkov dohody bola rovnako dôležitá aj formálna prísaha obidvoch zmluvných strán, že dohodnutú zmluvu budú svojim konaním naplňovať. Práve uvedená formálna záležitosť mohla byť chápaná ako dnešný právny akt „ratifikácie“ medzinárodnej zmluvy právomocným a kompetentným štátnym orgánom. Následne dochádza ku verejnej promulgácii dojednanej medzinárodnej zmluvy – a to oznámením aj ostatným gréckym štátom.

Osobitným prípadom medzinárodných zmlúv uzatváraných medzi gréckymi štátmi boli prípady kontraktácie mierových dohôd, ktorých účinnosť bola dohodnutá rôzne – minimálne však na obdobie 30 rokov. Neskôr, v priebehu 4. stor. pred Kr. sa realizuje dojednanie tzv.

¹⁸ K tomu pozri: OLIVA, P.: *Řecko mezi Makedonií a Římem*, Academia, Praha, 1995, s.9 a nasl.

¹⁹ LIVIUS, T.: *Dejiny Rimanov od založenia mesta I - II*, v slovenskom preklade, Martin, 2019.

²⁰ PLATÓN: *Ústava*, OIKOYMENH, Praha, 2017.

všeobecného mieru, inými slovami mierovej zmluvy, ktorú medzi sebou uzatvorilo viacero gréckych mestských štátov. *Philia* označovala uzavretie zmluvy o priateľstve medzi jednotlivými mestskými štátmi, vo výnimočných prípadoch sa mohlo jednať iba o samostatnú doložku k predmetnej dohode, pričom ale na druhej strane platilo, že strany, ktoré túto zmluvu uzatvárali neboli považované bez ďalšieho za nespochybniteľných, reálnych spojencov²¹.

Paradoxne ale, ak došlo ku kontraktácii *philiae* súčasne s viacerými ďalšími zmluvnými stranami, ktoré sekundárne vyústilo do formulácie a prijatia záväzku o neutralite mestských štátov - predmetné dohody neboli „privítané s nadšením“ u ostatných štátov gréckeho spoločenstva, pretože ako uvádza aj Bederman: „Podľa Grékov platilo, že ten, kto je priateľom všetkých ostatných sa zároveň nepovažuje za priateľa nikoho“²². Právnymi formami uzavretia zmluvy o spojení alebo aliancii boli *symmachia* a *epimachia*.

Obidve tieto zmluvy mohli byť kontrahované na prechodné obdobie *ad hoc* alebo vo forme vytvorenia dlhodobej aliancie - na 100 rokov alebo, skôr výnimočne, aj bez časového ohraničenia. Rozdiel medzi uvedenými zmluvami bol v ich samotnom charaktere - *symmachia* bola zameraná na uzatvorenie predovšetkým útočného zväzku štátov, kým *epimachia* si stanovila za svoj cieľ spoločnú obranu pri napadnutí treťou stranou. Z tohto dôvodu obsahom predmetných zmlúv bola jednoznačná identifikácia priateľov aj nepriateľov zmluvných strán, rovnako tak aj stanovenie obligatórnej pomoci zmluvnej strane a prohibícia dojednania separátneho mieru s tretím štátom. Osobitným prípadom *symmachie* bolo uzatvorenie aliancie medzi viacerými gréckymi mestskými štátmi, v ktorej ale pozíciu hegemóna, lídra zastával jeden zo zmluvných mestských štátov²³. Inú formu zoskupenia štátov predstavovala *sympoliteia*, v ktorej sa jednalo o spolok fungujúci na federatívnej spolupráci jeho členov.

Rovnako tak, nie nezanedbateľnú úlohu v medzinárodných vzťahoch medzi jednotlivými gréckymi mestskými štátmi, zohrávala aj *amfiktyonia*, ktorá bola považovaná za špecifickú, *sui generis* formu

²¹ Pozri aj: HRADEČNÝ, P. - DOSTÁLOVÁ, R. - HROCHOVÁ, V. - OLIVA, P. - VAVŘÍNEK, V.: *Dějiny Řecka*, Praha, 2007, s.205 a nasl.

²² K tomu porov.: BEDERMAN, D.J.: *International Law in Antiquity*, Cambridge, 2001, s.58 a nasl.

²³ Typickým príkladom je kreovanie a fungovanie tzv. prvého aténskeho námorného spolku (hegemón – Atény) a do určitej miery aj peloponézskeho spolku (dominancia Sparty).

philie, avšak s tým rozdielom, že v tomto prípade sa jednalo o vysoký stupeň inštitucionalizácie predovšetkým s akcentom na religiózny prvok, ktorého základom bolo uctievanie spoločného kultu, ktorý spájal zmluvné štáty. Rovnako tak aj na gréckej pevnine dochádzalo k vytváraniu združení zahŕňajúcich v sebe väčšie teritoriálne oblasti. Najväčšia z nich bola *amfiktyonia* sústredená okolo svätyně bohyne Démetry v blízkosti Thermophylského priesmyku²⁴. O jej dávnovekosti svedčí aj tá skutočnosť, že jej členmi neboli bezprostredne iba jednotlivé *poleis*, ale aj kmeňové skupiny (*ethné*). Známu bola aj delfská svätýňa boha Apollóna, ktorá so svojim centrom v Delfách vytvorila tzv. druhé kultúrne centrum *amfiktyónie*, ktorá tu uskutočňovala svoje pravidelné zhromaždenia tzv. *pylaia*. Naopak z dvojstranných zmlúv mestského štátu Sparta s jej spojencami na Peloponéze a následne aj s mestami Megarou a Aiginou sa neskôr vytvoril tzv. peloponézsky spolok označovaný tiež synonymne „Lakedaimončania a spojenci“.

Na rozdiel od iných vojensko-politických združení bol tento peloponézsky spolok hegemonnou *symmachiou*, podobne ako predtým konštituovaný délsky námorný spolok, v ktorom rozhodujúca úloha pripadla tentokrát Sparte. Výrazom tohto dominantného postavenia Sparty bolo aj to, že r. 481 pred Kr. bolo velenie gréckeho vojska pripravujúceho sa na obranu proti útoku perzskej armády na čele s Xerxom zverené práve Sparte. O 150 rokov neskôr - na prelome rokov 338 a 337 pred Kr., pre Grékov po prehratej bitke pri Chaironei, došlo k vytvoreniu zväzku federácie všetkých (významnejších) gréckych mestských štátov, *symmachie*, s výnimkou Sparty, pod vedením macedónskeho kráľa Filipa II²⁵.

Právnu úpravou tzv. vojnového práva sa starovekí Gréci príliš nezaoberali. Bolo to logickým dôsledkom uplatnenia právno-politickej idey, ktorú prezentovali významní grécki filozofi a dejepisci - Platón, Herodotos, Xenofón - o tom, že technickým výrazom „vojna“ chápali iba ozbrojené konflikty, strety s barbarmi. Vnútorne konflikty medzi jednotlivými gréckymi mestskými štátmi neboli chápané ako vojnové strety, ale iba ako prechodný prejav choroby

²⁴ Konkrétnu zmienku pozri aj v: HERODOTOS: *Dejiny* 7,200, v slovenskom preklade, Bratislava, 1985.

²⁵ Filip Macedónsky prikladal veľký význam podplácaniu – a tvrdil, že „osol naložený zlatom dobyje každú pevnosť“...Odmeňovala sa nielen politická výrečnosť, ale aj politické mlčanie: Na výrok jedného gréckeho tragéda, že dostal 1 talent za jediné vystúpenie, odpovedal rečník Démosthénés, že jemu dal kráľ za jedno výrečné mlčanie 10 talentov.

a divergencie. Vyhlásenie vojny sa uskutočňovalo na základe formálneho postupu, výrazne ovplyvneného religiozitou, pričom jednotlivé kroky boli „typizované“ vo svojej podstate pre celú antickú civilizáciu.

Ich jednotlivé prvky vychádzali zo všeobecne uznávaných princípov: K vyhláseniu vojny mohli dôjsť iba na základe spravodlivého dôvodu; pred začatím vojenských akcií bola nepriateľskému štátu adresovaná výzva k reparácii spôsobených škôd a uvedenia do predošlého stavu, ktoré mali reiperzekutórny charakter. Až pri nesplnení týchto požiadaviek dotknutý mestský štát deklaroval vyhlásenie vojny. Vojnový konflikt, aj na základe dodržiavania pravidiel *humanitas*, sa mal dotýkať a viesť výlučne medzi ozbrojenými zložkami a neterorizovať civilné obyvateľstvo. Dohodnutie prímeria medzi bojujúcimi stranami – osobitne počas konania olympijských hier²⁶ - mohlo vyústiť až do uzavretia konečného, trvalého mieru.

Súčasťou pravidiel týkajúcich sa ozbrojených konfliktov bolo aj prípadné vyhlásenie neutrality mestským štátom – či už vopred, alebo v priebehu trvajúceho vojnového stretnutia. Samotný tento fakt bol výrazom preukázateľnej snahy Grékov predchádzať vojnovým konfliktom. Z iného uhla pohľadu je ale potrebné zdôrazniť, že neutralita nebola častokrát inými štátmi rešpektovaná a neutrálne štáty vyvolávali u svojich susedov iba zvýšenú mieru podozrievavosti a nedôvery. Atény vo všeobecnosti nepožívali medzi gréckou verejnosťou dobrú mienku čo skonštatoval aj Herodotos – „Aténcania broja vždy slovami proti vojne, v skutočnosti sa však na ňu usilovne pripravujú“²⁷.

Naopak, relevantným vkladom antického Grécka do kreovania noriem medzinárodného práva bolo zavedenie právneho inštitútu posla²⁸, vyslanca. Úloha poslov, vyslancov, posolstva bola určovaná inštrukciami, ktoré dostávali jednotliví vyslanci. Inštrukcie boli zostavované v listine, ktorá mala dve dohromady zložené voskové doštičky (grécky *diploma*) – odtiaľ pochádza aj samotný novodobý termín *diplomacia*. Nemusíme zdôrazňovať, že pri kreácii tohto inštitútu mala rovnako tak rozhodujúcu úlohu religiozita. Grécke

²⁶ Z hľadiska gréckeho práva išlo o tzv. *ekecheiriou* - starogrécku ženskú personifikáciu prímeria.

²⁷ THUKYDIDES: *Dejiny peloponézskej vojny I-IV*, v slovenskom preklade, Martin, 2010, I. 68.

²⁸ PHILLIPSON, C.: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, zv.2, London, 1911, s.96 a nasl.

poleis vytvorili striktnú stratifikáciu, diverzifikáciu jednotlivých druhov diplomatických poslov a vyslancov, pričom dominantným, určujúcim, posvätným, nedotknuteľným bol úrad herolda. Heroldi sprevádzali akúkoľvek diplomatickú misiu gréckeho mestského štátu, aby tak zdôrazňovali určitú zvýšenú mieru posvätnosti a nedotknuteľnosti poverených vyslancov. Právomoci a kompetencie diplomatických vyslancov boli vždy presne ohraničené a stanovené ľudovými zhromaždeniami, ktoré rovnako tak, po skončení diplomatickej misie posudzovali spôsob konania jednotlivých vyslancov pri napĺňaní ich vytýčených cieľov.

Nech sa nám antická demokracia javí akokoľvek vo svojej podstate jedinečná a výnimočná, v prvej polovici 21. storočia môžeme v našej post - modernej spoločnosti recipovať len niektoré jej bazálne prvky a ideové východiská.

Dva základné piliere antickej demokracie niesli v sebe mnohé špecifiká. *Rovnosť* bola chápaná v zmysle rovnakej účasti všetkých občanov na verejnom živote. Zatiaľ čo *sloboda* znamenala pre antického občana slobodu pre seba a kvôli sebe, pre súčasné demokratické krajiny je skôr výrazom slobody pre niečo, je cieľom, a nie samotnou cestou. Aj dva a pol tisícročia staré poznanie je inšpiráciou pre súčasnosť. Aténčania si boli dobre vedomí, že demokracia nemá väčšiu zbraň, než je aktivita občanov. Tak ako v minulosti aj dnes je miera vyspelosti demokracie priamo úmerná vyspelosti občanov, ktorá spočíva v „prirodzenom“ dodržiavaní zásad, pravidiel a zákonov demokracie, a nie v ich úsilí podrobne zaznamenať v zákonoch úplne všetko.

Grécke *poleis* boli základňou individuálnej slobody a politickej aktivity jej občanov. Postupne však prestali byť reálne existujúcou politickou silou. Je ale nespochybniteľnou skutočnosťou, že zostali inšpirujúcim zdrojom pre vlastných občanov pri obrane ich slobody a nezávislosti proti mocenskej agresii. Aj z tohto dôvodu k nám ich snahy a túžby, ale aj ich omyly a prehrešky prehovárajú so svojou aktuálnou naliehavosťou aj v súčasnosti.

1.2 Niekoľko myšlienok o zbore kňazov a *ius fetiale* v archaickom Ríme

Súbor diplomatických inštitútov, označení subjektov, resp. rozsahu (obsahu) ich práv a povinností v archaickom období vývoja Ríma môžeme zahrnúť pod pojem „rímske archaické medzinárodné právo“, a to ako určitého systému noriem regulujúceho vzťahy medzi

Rímom a iným medzinárodným subjektom (národom, etnikom, exoteritoriálnym prvkom). Predmetné rímske archaické medzinárodne právo (súbor právnych noriem) označuje právna veda pojmom *ius fetiale*.²⁹ Analýza obsahu kompetencií *fetiales* (kňazov aplikujúcich *ius fetiale*) v archaickom a následnom období vývoja rímskeho práva umožňuje detailne skúmať diplomatické možnosti a nevyhnutnosti Ríma pri procese kreovania, ratifikácie a vynútenosti medzinárodných zmlúv a vyhlásení vojen. Rituály *ius fetiale* slúžili ako forma religiózneho sprostredkovania koncepcie vojny a mieru (najmä v archaickej rímsko-právnej kultúre), pričom z pohľadu *fetiales* nebol mier vnímaný len ako neprítomnosť vojny, ale bol skôr považovaný za jej spravodlivý dôsledok, respektíve ako dve strany jednej mince.

Charakterizovanie *ius fetiale* ako archaického antického systému pravidiel medzinárodného práva trpí určitou dávkou nepresnosti, keďže ide skôr o heterogénny súbor pravidiel, ktoré boli kreované a dodržiavané s cieľom regulovať správanie autonómnych a politicky organizovaných spoločenstiev vo svete Stredomoria v počiatočných vývoji Ríma. Na jednej strane môžeme poukázať na značnú heterogénnosť a tzv. teóriu „*multipolárnej anarchie*“ popierajúcu existenciu medzinárodného práva v oblasti Stredomoria v časoch archaického Ríma³⁰, na druhej strane však nemôžeme opomenúť dôkaz existencie *ius fetiale* ako medzinárodno-právneho protosystému *sui generis* v písomných a hmotných prameňoch. *Sui generis* charakter *ius fetiale* je zreteľný aj vzhľadom na skutočnosť, že jednotlivé rituály mali v rôznych časových obdobiach flexibilný spôsob vykonávania.

Súbor predmetných „medzinárodno-právnych“ noriem *ius fetiale* bol „určený“ dvadsaťčlennému kňazskému zboru (kolégiu) – *fetiales*. Archaické právne normy *ius fetiale* stanovovali *fetiales* široký rozsah kompetencií, ktoré boli nielen religióznej povahy. Výber kňazov do zboru bol obmedzený výlučne na uchádzačov z najvýznamnejších rímskych rodov, pričom kňazská funkcia bola doživotná. Okrem náboženských funkcií plnili *fetiales* aj rôzne činnosti v oblasti medzinárodných vzťahov, a to najmä pri kontrole rešpektovania, plnenia a dodržiavania medzinárodných zmlúv – *foedus*, (neopomínajúc skúmanie splnenia podmienok pre ich uzatvorenie),

²⁹ BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1991, s.470.

³⁰ Pozri viac: ECKSTEIN, A.M.: *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*, Berkeley, 2006.

vo veciach vydávania osôb (extradície), a rovnako tak pôsobili ako oficiálni aktéri a reprezentanti Rímskeho štátu pri vyhlasovaní vojnového stavu a vojny vo vzťahu k iným subjektom. Zverenie medzinárodno-právnych kompetencií do rúk kňazov - *fetiales* je znakom silnej religióznej povahy rímskej diplomacie, pričom navonok náboženský charakter činnosti je v zrejmom rozpore s pozitívno-právnym obsahom rímskej *foedus*.

Ďalšou kompetenciou *fetiales* v oblasti medzinárodno-právnych vzťahov bolo právo požadovať náhradu za spôsobenú škodu (*rerum repetitio*), ktoré prvotne smerovalo k zmieru proti sebe stojacich a súperiacich strán. Dvadsaťčlenný kolektívny orgán *fetiales* bol navonok zastúpený jediným z kňazov, ktorý bol označovaný oficiálnym titulom *pater patratus*. Ďalším členom bol *verbenarius*, ktorý bol poverený niesť posvätné byliny natrhané na Kapitolskom vrchu.

Napriek skutočnosti, že dôkazy o existencii *fetiales* sú zahalené rúškom až mytologickej rímskej monarchistickej (archaickej) historiografie, o existencii *ius fetiale* ako archaického komplexu právnych pravidiel a *fetiales* ako ich predstaviteľov, ktorí ich vykonávali a aplikovali sa dozvedáme už z nápisu CIL 06, 01302: „*Fert[oj]r Resius / rex Aequeicolus / is preimus / ius fetiale paravit / inde p[ro]p[er] (opulus) R[om]anus / discipline[m] excepit*“ - Fertor Resius, kráľ Aeqov, ten prvý vytvoril *ius fetiale*, odkiaľ ľud Rímsky prevzal túto náuku.³¹ Uvedený nápis predstavuje základ tradície, podľa ktorej došlo k právnej transplantácii³² noriem *ius fetiale* Rimanmi od kmeňa Aeqov. Autorom noriem *ius fetiale* u Aeqov bol ich kráľ Fertor Resius, pričom právna transplantácia *ius fetiale* do rímskeho právneho poriadku je pripisovaná štvrtému legendárnemu rímskemu kráľovi (pôvodom sabínskemu) Ancovi. Aj keď právna transplantácia *ius fetiale* od kmeňa Aeqov nie je prameňmi žiadnym spôsobom zamlčovaná, predmetná tradícia môže byť etymologicky (vyhovujúco) odvodená od názvu kmeňa, ktorého pomenovanie značí tzv. ideál ekvity.

³¹Epigrafiik-Datenbank:

[https://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?s_language=en&bild=\\$Inscrlt_13_03_00066.jpg](https://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?s_language=en&bild=$Inscrlt_13_03_00066.jpg)

³² Pojem právny transplantát uviedol vedeckej verejnosti škótsky romanista Alan Watson v diele *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, 1974. Transplantáciu právnych inštitútov naprieč (rôznymi) právnymi poriadkami považoval za najvýznamnejší spôsob tvorby a vývoja práva.

Okrem hmotného prameňa poukazujúceho na *fetiales* nemôžeme opomenúť literárne pramene, kde Ploutarchos³³ a Dionýz z Halikarnassu³⁴ pripisujú ich vznik druhému legendárnemu kráľovi Ríma Numovi Pompiliovovi, Cicero³⁵ vznik *ius fetiale* pripisuje jeho nástupcovi Tullovi Hostiliovovi. Titus Livius dokonca uvádza rozpor: najprv spomína vznik kolégia *fetiales* za vlády Tulla Hostilia³⁶, a to z hľadiska poverenia uzavretia zmluvy s Albou Longou a neskôr opisuje³⁷, ako jeho nástupca Ancus Marcius prepožičal *ius fetiale* od kmeňa Aeqov (v súlade s hmotným prameňom). Existencia osôb v postavení *fetiales*, resp. *pater patratus* ako nositeľov právomocí v medzinárodných vzťahov nie je výlučne typická iba pre „archaických“ Rimanov, keďže obdobne ostatné národy a etniká využívali kňazov, respektíve religiózne osoby na výkon medzinárodno-právnych kompetencií.

Je nepopierateľným faktom, že Rímsky štát (kráľovstvo) vychádzal pri uzatváraní medzinárodných zmlúv z gréckej tradície s jasným politickým zámerom, a to zámerom zabezpečenia a zachovania (všetkými možnými prostriedkami) nadvlády (vojenskej, kultúrnej, ekonomickej) nad územím, ktoré bolo cieľom ich záujmu. V tejto súvislosti je vhodné poukázať na stáročné skúsenosti gréckych mestských štátov v oblasti medzinárodnej arbitráže, mediácie a sprostredkovaného vyjednávania. V helenistickom období tieto skúsenosti vyvrcholili v sofistickovaných spôsoboch vedenia arbitrážnej diplomacie, častokrát úspešnejšej než vedenie samotnej vojny. Tak ako Rimania, rovnako aj Gréci, často nedodržiavali (zneužívali) svoj vlastný model „mierového riešenia medzinárodného sporu“ a odmietali ponuky na sprostredkovanie mieru. V prípade položenia si otázky - využitia systému *ius fetiale* k dosiahnutiu finálnej transkultúracie (či už násilím alebo dohodou) podrobeného národa (etnika), tak takýto postup je viditeľný najmä v prípade

³³ Plut. Numa, 12. 4 – 8 – PLUTARCH.: *Plutarch's Lives. with an English Translation by Bernadotte Perrin*, Cambridge, MA. Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd, 1914.

³⁴ Dion. Hal. 2. 72. 1 – 3 - DIONYSIUS.: *Roman Antiquities*, Volume I: Books 1-2. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

³⁵ Cic. Rep. 2. 31. 8 - CICERO, M.T.: *Librorum de Re Publica*, C. F. W. Mueller. Leipzig. Teubner, 1889.

³⁶ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 24. 4: Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

³⁷ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32. 5: Livy. *Books I and II with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

kontroly dodržiavania uzatvorených zmlúv alebo (z iného pohľadu) prostredníctvom *ius gentium*. Hoci Rimanom nebol pojem arbitrážneho riešenia medzinárodného sporu úplne neznámy, sami mali vlastný pohľad na medzinárodné vzťahy a taktiež vlastný súbor (detailne) vypracovaných koncepcií, ktoré sa na ne vzťahovali (*fides, amicitia, clientela* v rámci *ius fetiale*).

Dôkazy o počiatkoch *fetiales* a *ius fetiale* sú viac-menej zrejmé (viď vyššie), avšak názory na právne prežitie (kontinuitu, či právnú evolúciu v Darwinovskom slova zmysle) zboru kňazov v rímskej spoločnosti a diplomacii sa rôznia. Elvers zastáva názor, že činnosť *fetiales* zanikla okolo roku 201 pred Kr., pričom Ogilive sa domnieva, že *fetiales* zanikli počas rímskej republiky, a to buď preto, že kňazské kolégium bolo nahradené senátorskými legátmi, pričom ďalším dôvodom zániku *fetiales* a *ius fetiale* pripisuje zložitému uplatňovaniu rituálov v čase expanzie Ríma. Rawson poukazuje na zneužitie *ius fetiale* Augustom v roku 32 pred Kr. a Rich, Wiedemann, či Zollschan³⁸ zastávajú názor, že systém *ius fetiale* mal kontinuálny charakter (aspoň v najpodstatnejších prvkoch), pričom niektoré funkcie a rituály *fetiales* sa v priebehu storočí modifikovali.

Príkladmo, pre podporu argumentu v prospech „prežitia“ kolégia kňazov *fetiales* môžeme uviesť zmluvu medzi Rímom a Lavíniom, pri ktorej dochádzalo k jej každoročnému obnovovaniu. Livius uvádza nasledovné³⁹: „*post aliquot annos propinqui regis Tati legatos Laurentium pulsant; cumque Laurentes iure gentium agerent, apud Tatum gratia suorum et preces plus poterant. igitur illorum poenam in se uertit; nam Lauinii cum ad sollemne sacrificium eo uenisset concursu facto interficitur. eam rem minus aegre quam dignum erat tulisse Romulum ferunt, seu ob infidam societatem regni seu quia haud iniuria caesum credebat. itaque bello quidem abstinuit; ut tamen expiarentur legatorum iniuriae regisque caedes, foedus inter Romam Lauiniumque urbes renouatum est.*“ – „O niekoľko rokov neskôr príbuzní kráľa Tatia zle zaobchádzali s vyslancami Laurentia, a keď sa ich spoluobčania snažili o nápravu podľa práva národov, Tatius ustúpil svojej zaujatosti voči svojim príbuzným a ich prosbám. V dôsledku toho na seba stiahol ich trest, lebo v Lavíniu, kam sa

³⁸ ZOLLSCHAN, L.: The Longevity of the Fetial College. In: *Law and Religion in the Roman Republic*. Mnemosyne Supplements History and Archaeology of Classical Antiquity č.336, 2011, Boston-Linden, s.120

³⁹ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 14, 1 - 3: Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

vybral na výročnú obeť, sa zišiel dav a zabil ho. Tento čin vraj vzbudil v Romulovi menšiu nevôľu, ako by sa patrilo, či už pre nelojálnosť, ktorá sprevádza rozdelenú vládu, alebo preto, že si myslel, že Tatius nebol zabitý neprávom. Preto odmietol ísť do vojny, ale aby mohol odčiniť urážky vyslancov a vraždu kráľa, dal obnoviť zmluvu medzi Rímom a Lavíniom.“

To, že boli spáchané krivdy s vážnymi politickými a náboženskými dôsledkami bolo dôvodom pre každoročnú obnovu zmluvy s Lavíniom. Titus Tatius, sabínsky spoluvládca v Ríme mal podľa Livia (najmä jeho priatelia) zle zaobchádzať s diplomatickými zástupcami a keď sa ten vybral do cudzieho mesta sláviť výročnú obeť, bol zavraždený. Pre urovnanie krívd bola uzatvorená zmluva, ktorá sa každoročne obnovovala, pričom podľa nápisu nájdeného v Pompejoch zaznamenáva, že obrad obnovenia zmluvy vykonával *pater patratus* ešte v polovici prvého storočia. Zmluva s Lavíniom je dôkazom pokračujúceho používania archaických rituálov zo strany *fetiales* aj na (po) prelome tisícročí. Posledné zmienky týkajúce sa kolégia kňazov *fetiales* môžeme nájsť v diele *Res gestae* (19. 2. 6): „*Vixque ubi Grumbates hastam infectam sanguine ritu patrio nostrique more coniecerat fetialis, armis exercitus concrepans involat muros confestimque lacrimabilis belli turbo crudescit, rapido turmarum processu in procinctum alacritate omni tendentium, et contra acri intentaque occursatione nostrorum.*“, kde Ammianus Marcellinus (r. 359) opisuje rituál *fetiales*, a to rituál hodenia krvavej kopije pre účely vyhlásenia vojny. Archaické (starorímske) *ius fetiale* obsahujúce relatívne presné pravidlá diplomatických techník *fetiales* vo vzťahu k exteritoriálnym etnikám je však z pohľadu moderného medzinárodného práva minimálne dôkazom precízne vyvinutého právneho umu Rimanov.⁴⁰

1.3 Subjekty medzinárodného práva rímskeho a ich práva a povinnosti

Medzinárodná zmluva ako právny inštitút by mala byť vždy uzatváraná subjektom, ktorému právny poriadok tohto ktorého štátu (národa, etnika) priznáva kompetenciu k predmetnému aktu, a ktorý

⁴⁰ Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: *Ius fetiale - the beginning of the process of the creation and ratification of treaties and the declaration of war.* In: *Glossa Iuridica.* - ISSN 2064-6887. - roč. 8, č. 3 Trianon (2021), s.7-19.

takpovediac zastupuje zmluvnú stranu navonok. Jednou z úloh diplomatických zástupcov (vyslancov, *fetiales*) bolo v období mieru vykonávať kompetenciu týkajúcu sa zmluvnej agendy, t.j. úlohy v oblasti dohadovania a uzatvárania medzinárodných zmlúv, ktorých predmetom bolo nadviazanie (uzatvorenie) spojenectva, úprava podmienok hospodárskeho a obchodného styku alebo stanovenia priateľských vzťahov: „*Postliminio redisse videtur, cum in fines nostros intraverit, sicuti amittitur, ubi fines nostros excessit. sed et si in civitatem sociam amicamve aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio redisse videtur, quia ibi primum nomine publico tutus esse incipiat.*“ – „Každý, kto sa vráti s právom postliminium, sa považuje za slobodného, keď prekročí naše hranice, rovnako ako stráca toto právo, len čo ich prekročí. Keď však navštívi spojenecký alebo spriatelenný štát alebo spojeneckého či spriatelenného kráľa, rozumie sa, že sa okamžite vrátil s právom postliminium, pretože kým tam bol, bol zabezpečený vďaka spoliehaniu sa na verejnú česť.“⁴¹ V časoch vojny (najmä v prípade výrazných pozitívnych či negatívnych zmien modalít v priebehu vojnového konfliktu) bolo úlohou diplomatických zástupcov (vyslancov, *fetiales*) dohadovať prímerie: „*Indutiae sunt, cum in breve et in praesens tempus convenit, ne invicem se lacessant: quo tempore non est postliminium.*“ – „Prímerie sa uzatvára vtedy, ak sa na krátky čas a pre túto chvíľu dohodne, že protivníci na seba nebudú útočiť; počas tohto času neexistuje právo postliminium.“⁴²; mier, skúmať a vyhodnocovať otázku potencionalnej náhrady škody, a v neposlednom rade uskutočňovať extradíciu (vojnových) zajatcov. Pomenovanie zástupcov v rámci diplomatických vzťahov antického Ríma s inými etnikami (národmi) a rozsah ich kompetencií (práv a povinností) sa vyvíjal a vzhľadom na konkrétne časové obdobie boli označovaní ako *fetiales*, *pater patratus*, *nuntii* alebo *legati rei publicae causa*. Prvotne menovaným (*fetiales* a *pater patratus*) sú venované samostatné kapitoly tejto monografie (viď vyššie a nižšie). *Nuntii* nemožno označiť za diplomatických zástupcov s plnou právomocou zastupovať štát (Rím), tí nedisponovali kompetenciou diplomaticky vyjednávať, keďže boli iba doručovateľmi správ smerujúcich osobe, alebo osoby, ktorá disponovala kompetenciou diplomaticky vyjednávať. Na rozdiel od *nuntii*, *legati*

⁴¹ Paul. D. 49, 15, 19, 3 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁴² Paul. D. 49, 15, 19, 1 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

boli diplomatickí zástupcovia, ktorí svoju právomoc vyjednávať ako oficiálni zástupcovia panovníka (senátu alebo ľudu) prejavovali navonok nosením znakov štátnej moci, pričom ich kompetenciou bolo vyjednávať obsah a podmienky medzinárodnej zmluvy.

Predpoklady, ktoré museli spĺňať rímski občania na to, aby mohli vykonávať funkciu diplomatických zástupcov sa rôznia: „*Sciendum est debitorem rei publicae legatione fungi non posse: et ita divus Pius Claudio Saturnino et Faustino rescripsit.*“ – „Treba poznamenať, že dlžník voči štátu nemôže vykonávať povinnosti prislúchajúce vyslancovi. Toto uviedol božský Pius v reskripte adresovanom Claudiovi Saturninovi a Faustinovi.“⁴³ „*Sed et eos, quibus ius postulandi non est, legatione fungi non posse et ideo harena missum non iure legatum esse missum divi Severus et Antoninus rescripserunt.*“ – „Osoby, ktoré nemajú právo súdiť, nemôžu vykonávať funkciu vyslanca; a božský Severus a Antoninus v reskripte uviedli, že každý, kto bol určený na súboj v aréne, ním nemôže byť zo zákona.“⁴⁴ „*Debitores autem fisci non prohibentur legatione fungi.*“ – „Dlžníkom štátnej pokladnice (*fiscus*) sa však nezakazuje vykonávať funkciu vyslanca.“⁴⁵ Vzhľadom na vyššie uvedené je zrejmé, že vyslancom mohol byť rímsky občan, ktorý mal plnú právnu spôsobilosť, nebol dlžníkom štátu a nebol určený pre boj v aréne.

Prejavom suverenity a medzinárodnoprávnej subjektivity bolo právo vyslať zástupcov s kompetenciou diplomaticky vyjednávať, uzatvárať zmluvy, resp. rokovať o náhrade škody či extradícii zajatcov, pričom takýmto právom disponovali len suverénne, nezávislé a etablované štáty, národy či mestá, pričom rôzne *ad hoc* entity, lupiči, piráti a lúpežníci boli vylúčení z *comitas gentium*: „*Hostes sunt, quibus bellum publice populus romanus decrevit vel ipse populo romano: ceteri latrunculi vel praedones appellantur. et ideo qui a latronibus captus est, servus latronum non est, nec postliminium illi necessarium est: ab hostibus autem captus, ut puta a germanis et parthis, et servus est hostium et postliminio statum pristinum recuperat.*“ – „Nepriatelia sú tí, ktorým rímsky ľud verejne vyhlásil vojnu alebo ktorí sami vyhlásili vojnu rímskemu ľudu; iní sa

⁴³ Marc. D. 50.7.5. pr. - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁴⁴ Marc. D. 50, 7, 5, 1 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁴⁵ Marc. D. 50, 7, 5, 2 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

nazývajú lupiči alebo zbojníci. Preto každý, kto je zajatý lúpežníkmi, sa nestáva ich otrokom, ani nepotrebuje právo postliminium. Kto však bol zajatý nepriateľom, napríklad Germánmi alebo Partmi, stáva sa ich otrokom a získava späť svoj predchádzajúci stav na základe práva postliminium.⁴⁶ Nad rámec vyššie uvedeného je potrebné poznamenať, že medzi nepriateľov sa nezaradzovali medzi sebou súperiace frakcie pri občianskych vojnách, resp. nepokojoch: „*In civilibus dissensionibus quamvis saepe per eas res publica laedatur, non tamen in exitium rei publicae contenditur: qui in alterutras partes discedent, vice hostium non sunt eorum, inter quos iura captivitatum aut postliminiorum fuerint. et ideo captos et venumdatos posteaque manumissos placuit supervacuo repetere a principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.*“ – „Hoci občianske spory (vojny, nepokoje) často poškodzujú štát, jeho zničenie nie je ich cieľom. Tí, ktorí sa rozdelia na rôzne frakcie, nezaujímajú postavenie nepriateľov, medzi ktorými existujú práva zajatia a postliminium, a preto sa osoby, ktoré boli zajaté a predané, považovali za osoby, ktoré sa bezvýsledne domáhajú od cisára práva na slobodné narodenie, ktoré zajatím nestrácajú.“⁴⁷

Činnosť diplomatov (vyslancov) a ich sprievodu bola možná len v prípade garancií, keďže prebiehala na území nepriateľských národov. Predmetné garancie môžeme označiť aj ako práva diplomatických zástupcov (*vice versa* povinnosti prijímajúcich štátov), ktoré je možné vymedziť nasledovne:

a) Povinnosť prijať a zabezpečiť ochranu diplomatických zástupcov počas pobytu na území štátu

Bez zabezpečenia prvotnej a najdôležitejšej garancie v oblasti uskutočniteľnosti medzinárodných diplomatických vzťahov bolo potrebné ako *condicio sine qua non* stanoviť ako základný princíp povinnosť (*vice versa* právo) prijať cudzích diplomatických zástupcov. Vzhľadom na suverenitu štátu a možnosť dispozície pri určovaní pravidiel diplomatických vzťahov mohol prijímajúci štát stanoviť výnimky z pravidla (princípu) a určiť podmienky (*ex iusta causa*) odmietnutia diplomatických zástupcov. V historickom období antického Ríma nemožno pozorovať klasické stále diplomatické zastúpenie, a keďže sa medzinárodné vzťahy sa nerozvinuli do takejto roviny, prítomnosť diplomatických zástupcov pri

⁴⁶ Ulp. D. 49, 15, 24 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁴⁷ Ulp. D. 49, 15, 21, 1 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

diplomackom vyjednávaní na cudzom území bola (musela byť) zabezpečená prijímajúcim štátom (národom). Inštitút (právo) zabezpečenia ochrany diplomatických zástupcov zo strany štátu označujeme ako *hospitium publicum*. Ochrana však mohla byť zabezpečovaná aj súkromne, a to významným rodom (rodinou) prostredníctvom *hospitium privatum*. Povinnosťou diplomatických zástupcov bolo oznámiť svoj príchod osobe, ktorá disponovala kompetenciou ich prijatia. V Ríme boli takýmito osobami kvestori, ktorí mali za úlohu „ubytovať“, respektíve umiestniť diplomatických zástupcov podľa ich vzťahu k Rímu (priateľský, respektíve nepriateľský vzťah). Ak diplomatických zástupcov vyslal nepriateľský národ, ich umiestnenie bolo mimo hraníc mesta Rím blízko *Campus Martius*. V prípade diplomatických zástupcov vyslaných priateľským národom, zástupcovia boli umiestení priamo v Ríme, pričom konkrétnejšie sa určovalo (kvestor), či bude využitý inštitút *hospitium publicum*, respektíve *hospitium privatum*. Zapojenie významných rodov (rodín) do procesu diplomatických vzťahov prostredníctvom inštitútu *hospitium privatum* malo pragmatický význam. Pri absencii stálych diplomatických zastúpení poskytnutie *hospitium privatum* súkromnou osobou (významným *pater familias*) umožňovalo nadviazanie hlbších vzťahov a vytvorenia puta medzi hlavou významnej rímskej rodiny a diplomatickým zástupcom cudzieho národa (zväčša rovnako významným členom rodiny tohoto cudzieho národa). Predmetné puto (veľmi vzdialene pripomínajúce dnešné postavenie honorárneho konzula) malo súkromný charakter priateľstva, pričom predmetné priateľstvo a ochrana bola poskytovaná recipročne. V prípade diplomatickej činnosti *vice versa* bolo diplomatickému zástupcovi v štáte, z ktorého predtým prijatý diplomatický zástupca pochádzal, poskytnutá rovnaká ochrana a zabezpečenie. Obsahom *hospitium* bolo zabezpečenie ubytovania, stravy, služieb a osobnej a právnej ochrany.⁴⁸

b) Nedotknuteľnosť diplomatických zástupcov

V súlade s *ius gentium* diplomatickí zástupcovia zastupovali národ navonok, a tak predstavovali personifikáciu samotného (panovníka) národa. Z tohto dôvodu im v zmysle práva národov (vychádzajúc z *ius naturale*) bola poskytnutá nedotknuteľnosť vo vzťahu k osobnej slobode, súkromia, rovnako tak príbytku a ich majetok nemohol byť postihnutý žiadnym spôsobom: „*Si quis legatum hostium pulsasset,*

⁴⁸ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 58: Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge. Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

contra ius gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati. et ideo si, cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum eis indictum sit, responsum est liberos eos manere: id enim iuri gentium convenit esse. itaque eum, qui legatum pulsasset, quintus mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. quem hostes si non receperissent, quaesitum est, an civis romanus maneret: quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulsisse videretur, sicut faceret, cum aqua et igni interdiceret. in qua sententia videtur publius mucius fuisse. id autem maxime quaesitum est in hostilio mancino, quem numantini sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis romanus, et praeturam quoque gessisse dicitur.“ – „Keď niekto uškodí vyslancovi nášho nepriateľa, považuje sa za vinného z činu proti právu národov, pretože vyslanci sú považovaní za posvätných. Preto ak sú u nás vyslanci niektorého národa, s ktorým sme vo vojne, bolo stanovené, že môžu zostať; to je totiž v súlade so právom národov. Preto Quintus Mucius zastával názor, že každý, kto uškodil vyslancovi, sa zvyčajne vydáva nepriateľovi, ktorého bol predstaviteľom. Vznikla otázka, či v prípade, že nepriateľ neprijme páchatela, keď bol k nemu vyslaný, zostane rímskym občanom. Niektoré authority si myslia, že by ním zostal, a iné sú opačného názoru, pretože tam, kde ľud raz nariadil, aby sa niekto vzdal, považuje sa za zbaveného občianstva, rovnako ako v prípade, keď sa niekomu zakáže oheň a voda. Zdá sa, že tento názor zastával aj Publius Mucius. Táto otázka sa dôkladne rozoberala v prípade Hostilia Mancina, ktorého obyvatelia Numantie nechceli prijať, keď sa im vzdal, a z tohto dôvodu bol neskôr prijatý zákon, ktorý mu umožnil zostať rímskym občanom, a údajne dokonca zastával úrad préтора.“⁴⁹

Okruh práv diplomatických zástupcov týkajúci sa ich nedotknuteľnosti sa vzťahoval aj na zákaz ich zadržania (mimo zákonný dôvod). Diplomatickí zástupcovia nemohli byť zadržaní mimo zákonný dôvod, ich miesto pobytu (príbytok, prostriedok prepravy) nemohlo byť prehľadávané, nikto nemohol doň vstúpiť bez súhlasu a rovnako sa tak garancia nedotknuteľnosti vzťahovala na ich hnutelný majetok. V prípade porušenia vyššie uvedených garancií sa protiprávne konanie (delikt) voči diplomatickým zástupcom považoval za protiprávne konanie priamo voči národu,

⁴⁹ Pomp. D. 50, 7, 17 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

ktorý zastupovali. Ak niekto (rímsky občan) porušil vyššie uvedené garancie a protiprávne zasiahol do práv zástupcu cudzieho národa, sankciou bolo potrestanie vydaním delikventa národu diplomatického zástupcu. Potrestanie vo forme noxálnej extradície (alebo v niektorých prípadoch aj uloženie a vykonanie trestu smrti) je dôkazom o najvyššej noxálnej miere ochrany, ktorá bola poskytovaná diplomatickým zástupcom. V každom prípade, ak delikvent nebol vydaný cudziemu národu (a v prípade situácie *vice versa* Rímu), bolo porušenie predmetných garancií považované za jeden z *iusta causa belli*.⁵⁰

c) Právna imunita diplomatických zástupcov a princíp neutrality
Okrem už spomínaných garancií disponovali diplomatickí zástupcovia cudzieho národa (etnika) na území Ríma imunitou. Predmetná imunita mala deliktuálnu a kontraktuálnu povahu, pričom prvá menovaná (deliktuálna zodpovednosť), spočívala v nemožnosti byť subjektom súdnej jurisdikcie prijímajúceho národa. Cudzí diplomatickí zástupcovia deliktuálnu imunitu požívali len na území Ríma, avšak bolo bežné, že ich previnenia spáchané na cudzom území boli stíhané prostredníctvom súdnej jurisdikcie vlastného štátu. Pramene sa však v predmetnej otázke rozchádzajú: „*Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romae pati, sive ipsi admiserunt sive servi eorum. Sed si postulatur in rem actio adversus legatum, numquid danda sit, quoniam ex praesenti possessione haec actio est? Cassius respondit sic servandum, ut si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio, si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda: Iulianus sine distinctione denegandam actionem: merito: ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur.*“ – „Vyslanci sú nútení zodpovedať sa v súdnych konaniach v Ríme z konaní spáchaných počas výkonu tejto funkcie, či už ich spáchali oni sami alebo ich otroci. Ak sa žiada o vecnú žalobu proti vyslancovi a uvedená žaloba sa zakladá na súčasnom vlastníctve, má sa poskytnúť? Cassius uviedol, že pravidlo, ktoré sa má dodržiavať, je, že ak by žaloba spôsobila, že vyslanec by bol zbavený všetkých svojich otrokov, nemala by sa poskytnúť; ak sa však týka len jedného otroka z viacerých, nemala by sa odmietnuť. Julián bez akéhokoľvek rozlišovania hovorí, že žaloba by nemala byť poskytnutá, a to je rozumné, pretože žaloba sa neposkytne, aby sa strana neodvrátila

⁵⁰ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 14: Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

od povinností úradu, ktorý na seba vzala.⁵¹ „*De eo autem qui adiit hereditatem cassius scribit, quamvis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio, et hoc verum est. Sed nec legatarius datur actio, sed nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod et in hereditariis creditoribus dicendum est.*“ – „Cassius v súvislosti s vyslancom, ktorý vstúpil do majetku, uvádza, že aj keď do neho vstúpi v Ríme, nemožno proti nemu podať žalobu, aby sa nezasiahlo do jeho poslanca, a to je pravda. Žaloba sa proti nemu nepriznáva ani odkazovníkom, ale tí môžu byť uvedení do držby majetku patriaceho do pozostalosti, ak neposkytnú zábezpeku, pričom toto pravidlo sa vzťahuje aj na veriteľov pozostalosti.⁵² Vo všeobecnosti však diplomatický zástupca mohol byť žalovaný *ex contractu* iba ak zmluvu uzatvoril predtým, ako bol ustanovený do funkcie: „*Legatis in eo quod ante legationem contraxerunt, item his qui testimonii causa evocati sunt vel si qui iudicandi causa accessiti sunt vel in provinciam destinati, revocandi domum suam ius datur. Eo quoque qui ipse provocavit non imponitur necessitas intra tempora provocationis exercendae Romae vel alio loco ubi provocatio exercetur aliis pulsantibus respondere: nam celsus huic etiam domus revocationem dandam ait, quoniam ob aliam causam venerit: haec Celsi sententia et rationabilis est. Nam et divus Pius Plotio Celsiano rescripsit eum, qui tutelae reddendae causa Romam erat a se evocatus, alterius tutelae causa, cuius causa non erat evocatus, non debere compelli iudicium suscipere. Idem Claudio Flaviano rescripsit minorem viginti quinque annis, qui desiderarat in integrum restitui adversus Asinianum, qui alterius negotii causa venerat, non esse Romae audiendum. Omnes autem isti domum revocant, si non ibi contraxerunt, ubi conveniuntur. Ceterum si contraxerunt ibi, revocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem contraxerunt, non compelluntur se Romae defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur. Quod et Iulianus scribit et divus Pius rescripsit. Plane si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos divus Pius rescripsit. Item si extra provinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quaestionis est, an Romae conveniri possint. Et Marcellus in eo solo privilegio eos uti domum revocandi, quod in civitate sua vel certe intra provinciam*

⁵¹ Paul. D. 5, 1, 24, 1 – 2 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985.

⁵² Paul. D. 5, 1, 24, 1 – 2 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985.

contraxerunt: quod est verum. Sed et si agant, compelluntur se adversus omnes defendere: non tamen si iniuriam suam persequantur vel furtum vel damnum quod nunc passi sunt: alioquin, ut et Iulianus eleganter ait, aut impune contumeliis et damnis adficiuntur aut erit in potestate cuiusque pulsando eos subicere ipsos iurisdictioni, dum se vindicant.“ – „Vyslancom sa priznáva právo, aby sa prípad preniesol do miesta ich bydliska, ak pred ich vymenovaním uzavreli nejakú zmluvu; podobné výsady sa priznávajú aj tým, ktorí boli predvolaní na svedectvo alebo boli vyslaní či vymenovaní, aby išli do niektorej provincie predsedať ako sudcovia. Ak sa strana sama odvolala, nie je povinná odpovedať v konaní, ktoré začali iní v čase jej odvolania v Ríme alebo inde; Celsus totiž uvádza, že v tomto prípade sa môže prípad preniesť do miesta bydliska, keďže prišli do Ríma za iným účelom. Tento Celsov názor je opodstatnený. Veď božský Pius v reskripte Plotiovi Celsianovi uviedol, že účastníka, ktorého predvolal do Ríma za účelom vydania vyúčtovania poručníctva, nemožno nútiť, aby sa pripojil k vydaniu veci týkajúcej sa iného poručníctva, v ktorom nebol predvolaný. V reskripte Claudiovi Flavianovi tiež uviedol, že maloletý mladší ako dvadsaťpäť rokov, ktorý podal žiadosť o úplnú reštitúciu proti istému Asinianovi, ktorý prišiel do Ríma v inej záležitosti, nemá právo byť tam vypočutý. Všetky tieto osoby si môžu nechať postúpiť svoje veci do miest svojho bydliska, ak neuzavreli zmluvu, kde bola proti nim podaná žaloba. Ak však zmluvu uzavreli tam, nemajú právo na premiestnenie; okrem vyslancov, ktorí síce mohli uzavrieť zmluvu v Ríme, ale za predpokladu, že tak urobili pred svojou misiou, nie sú nútení obhajovať sa v tomto meste, kým tam zostávajú ako vyslanci. Toto zastával aj Julián a božský Pius to uviedol v reskripte. Je zrejmé, že ak zostali v Ríme po skončení svojej misie, potom, ako uviedol božský Pius v reskripte, môže byť proti nim podaná žaloba tam. Okrem toho, ak uzavreli zmluvu mimo svojej provincie, ale nie v Itálii vzniká otázka, či môžu byť žalovaní v Ríme? Marcellus uvádza, že môžu využiť privilégium prenesenia veci do miesta svojho bydliska len vtedy, ak zmluvu uzavreli vo svojom meste, alebo v každom prípade vo svojej provincii; čo je pravda. Ak však sami podajú žalobu, musia sa brániť proti všetkým ostatným; nie však vtedy, keď podajú žalobu za škodu, ktorá im bola spôsobená, alebo za krádež, alebo za škodu, ktorú utrpeli počas svojej neprítomnosti doma; inak, ako veľmi správne hovorí Julianus, by museli znášať urážky a straty bez toho, aby mohli dosiahnuť nápravu; alebo by ich

niekto napadnutím mal právo podrobiť jurisdikcii, len čo by sa domáhali nápravy.⁵³

Okrem už spomínanej imunity *ex contractu* a *ex delictu* bolo povinnosťou diplomatických zástupcov (pod hrozbou noxálnej extradície) nezasahovať do vnútropolitických otázok prijímajúceho štátu, t.j. ostať v predmetných veciach neutrálny.⁵⁴

1.4 Charakter medzinárodných zmlúv v rímskom práve

Pri bazálnej analýze a snahe o definovanie predmetu tzv. „medzinárodného práva rímskeho“ sa v právne-romanistickej odbornej a vedeckej literatúre⁵⁵ stretávame s názormi (ktoré sú prevalentného charakteru), podľa ktorých rímska spoločnosť, kultúra, diplomacia a najmä rímsky právny poriadok vo svojom vývoji nedospelí k vytvoreniu samostatnej oblasti rímskeho medzinárodného práva (k argumentu o medzinárodno-právnom protosystéme *sui generis* pozri viac podkapitola vyššie). Predmetné závery právnej vedy vychádzajú z čiastkových zistení, na základe ktorých môžeme konštatovať, že a) v období antického Ríma nikdy neexistovala široká medzinárodná komunita národov a národných štátov v porovnaní s komunitou (*in abstracto*), ktorá existuje ostatných niekoľko storočí v Európe a vo svete⁵⁶, ktorú by Rímsky štát b) čo i len celkom čiastočne uznával, a tým by rešpektoval ich suverenitu a nezávislosť v zmysle ich samostatnej právnej subjektivity.

Vzhľadom na vyššie uvedené je potrebné poznamenať, že aktéri diplomacie vykonávajúci vôľu vládnucej vrstvy antického Ríma uplatňovali pravidlá (napríklad *fetiales* za použitia *ius fetiale*) majúce medzinárodnú povahu výlučne podľa svojho uváženia (a výlučne v ich prospech, respektíve v prospech Ríma) bez ohľadu na vôľu, pohnútky či zámery iných subjektov, etník, či národov. Okrem vyššie uvedeného prevládajúceho vedeckého prístupu k otázke

⁵³ Ulp. D. 5, 1, 2, 3 – 5 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985.

⁵⁴ Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: Vybrané aspekty procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv z pohľadu rímskeho a moderného práva. In: *Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo*, 2023, s.47-54.

⁵⁵ WATSON, A.: *International Law in Archaic Rome: War and religion*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1993.; VERZIJJ, J. H.: *International Law in Historical Perspective*. 1968.

⁵⁶ Tzv. *comitas gentium*.

(ne)existencie uceleného systému medzinárodného práva v historickom období antického Ríma pozorovať aj opačný (rozdielny) pohľad, ktorý sa zameriava na otázku existencie medzinárodného rímskeho práva prostredníctvom analýzy historického vývoja samotného rímskeho štátu a medzinárodných zmlúv uzatváraných Rómom (hľadajúc, testovaním rôznych hypotéz, potvrdenie, respektíve vyvrátenie vyššie uvedeného).

Historický vývoj Ríma pre účely skúmania otázky (ne)existencie uceleného systému medzinárodného práva môžeme rozdeliť do dvoch samostatných celkov, a to 1. obdobia od založenia Ríma (753 pred Kr.) až do vojenského a politického ovládnutia územia Apeninského polostrova (270 pred Kr.) a 2. obdobia od roku 270 pred Kr. do ukončenia hegemonie Rímskej ríše v západnej časti Európy (t.j. do obdobia označovaného ako pád Rímskej ríše v roku 476). Vymedzenie predmetných období je dôležité najmä pri analýze vyššie uvedenej hypotézy vo vzťahu k charakteru medzinárodných zmlúv a postoja Ríma k existencii suverenity ostatných národov, či etník.

V priebehu prvého, vyššie vymedzeného obdobia od založenia Ríma (753 pred Kr.) až do vojenského a politického ovládnutia územia Apeninského polostrova (270 pred Kr.) je s istou dávkou vedeckej nepresnosti možné analyzovať právne normy (najmä právne normy *ius fetiale*) ako práva, nesúceho znaky medzinárodno-právneho protosystému *sui generis*. Medzi aktérmi v priestore Apeninského polostrova a Stredomorja (t.j. najmä medzi Rómom a ostatnými latinskými národmi) v časoch od založenia Ríma do roku 270 pred Kr. môžeme sledovať neustálu expanziu kooperácie v rámci námorného či vnútrozemského obchodu, a s tým súvisiace vojenské súperenie o územie, zdroje bohatstva a mocenský vplyv. Všetky vyššie uvedené faktory častokrát vyústili do rokovaní a následného uzatvárania mnohých medzinárodných zmlúv (*foedus*). V skúmanom období dochádzalo najmä k uzatváraniu medzinárodných zmlúv *foedera aequa*, t.j. medzinárodných rovných zmlúv (ako opozitum *foedera iniqua* – medzinárodných zmlúv nerovných v neskoršom období). Z vyššie uvedeného vyplýva, že v prípade uzatvárania *foedera aequa*, t.j. medzinárodných rovných zmlúv, tie ustanovujú (nie vždy vždy dokonale) rovnosť zmluvných strán. Frekvencia uzatvárania *foedera aequa* v tomto historickom období svedčí o skutočnosti, že Rím uznával existenciu právnej subjektivity a suverenity ostatných etník, či národov. Neodmietaním princípu rovnosti a vzájomnosti možno s určitou dávkou vedeckej nepresnosti

konštatovať, že v skúmanom (prvom) období, v oblasti Stredomoria a Apeninského polostrova existovala komunita národov (*comitas gentium*) v medzinárodno-právom ponímaní. Zároveň je však potrebné jedným dychom poznamenať, že táto rovnosť úplne nezodpovedá pohnútkam, ktoré pri uzatváraní *foedera aequa* chcel (mal záujem) rímsky štát skutočne docieľať.

V analyzovanom období vývoja Ríma bolo kompetenciou *fetiales* (okrem vyhlasovania vojny a verejnej služby v medzinárodných vzťahoch s ostatnými štátmi) aj uzatváranie *foedera aequa* t.j. medzinárodných rovných zmlúv a skúmanie splnenia, respektíve nespĺnenia predpokladov potrebných pre ich pre uzatvorenie. Okrem ich uzatvárania patrilo *fetiales* aj právo kontroly ich dodržiavania. Pre úplnosť (detailne analyzované v podkapitolách vyššie) uvádzame, že zbor *fetiales* pri vykonávaní kompetencie mimo územia Ríma zastupoval *pater patratus*.⁵⁷ Okrem vyššie uvedených kompetencií patrilo *fetiales* právo požadovať náhradu škody (*rerum repetitio*) a na rozkaz ľudu a senátu vyhlásiť spravodlivú vojnu. Vzhľadom na uzatváranie *foedera aequa* je možné konštatovať zrejmu existenciu tzv. *comitas gentium* a uznávanie práv (suverenity) cudzích etník, či národov, a to s prihliadnutím na nadnárodný princíp prirodzeného práva: „...*qui autem civium rationem dicunt habendam externorum negant, ii dirimunt communem humani generis societatem qua sublata beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur; quae qui tollunt, etiam adversus deos immortales impii iudicandi sunt.*“ – Tí, ktorí tvrdia, že treba brať iba ohľad na práva spoluobčanov, ale nie na práva cudzincov, tí by zničili všeobecné bratstvo ľudstva, a keď sa to zničí, láskavosť, štedrosť, dobrota a spravodlivosť úplne zaniknú, a tí, ktorí toto všetko ničia, musia byť považovaní za bezbožníkov, ktorí sa búria proti nesmrteľným bohom.⁵⁸ Záver v prospech existencie medzinárodno-právneho protosystému *sui generis*, pôsobiaceho medzi Rímom a ostatnými etnikami (národmi) v analyzovanom období podporuje skutočnosť, že dochádzalo k častému uzatváraniu *foedera aequa*, a to v uznanej a právom (*ius fetiale*) vymedzenej forme, pričom tieto zmluvy spôsobovali vznik (rovných) obojstranných práv a povinností.

⁵⁷ BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia (USA), The American Philosophical Society, 1991, s. 470.

⁵⁸ Cic. Off. 3.28 - CICERO, M., T.: *De Officiis*: MILLER W.: M. Tullius Cicero. *De Officiis. With An English Translation*. Cambridge: Harvard University Press; Cambridge, Mass., Londýn. 1913.

Druhé analyzované obdobie od roku 270 pred Kr. do roku 476 je odlišné od prvého, a to najmä faktickou zmenou na politickej mape vtedajšieho sveta. Rím sa vo vzťahu k ostatným národom (po podmanení si Apeninského polostrova) dostal do pozície silného hegemóna, a tak argument o akceptácii právnej subjektivity a uznávaní suverenity neobstojí. Rím už v skúmanom období nemusel vystupovať ako rovnocenný partner, práve naopak, svoju vôľu uplatňoval z pozície moci prostredníctvom *foedus inquam*, a to výlučne vo svoj prospech (prostredníctvom medzinárodných zmlúv nerovných).

V prípade analýzy medzinárodných zmlúv v oblasti medzinárodného rímskeho práva je potrebné hneď spočiatku poznamenať, že dohody medzi Rímom a cudzím etnikom (národom, skupinou cudzích osôb pôsobiacich na určitom území) boli označované heterogénnou kategóriou pojmov, akými sú *foedus*, *amicitia*, *societas*, *indutiae*. V období najväčšieho rozmachu Ríma sa uzatvárali spojenecké zmluvy nielen s inými mestskými štátmi a susednými mestami, ale aj s národmi z iných oblastí mimo *Latium (socii)* a so spoločenstvami, ktoré boli čiastočne integrované do rímskeho politického režimu, ako napríklad latinskí spojenci (*nominis Latini*) a mestské organizácie, ktorým (ich príslušníkom – obyvateľom) Rím udelil úplné alebo čiastočné občianske práva (*municipia*).

Rozhodnou otázkou pri analýze povahy a obsahu (medzinárodnoprávných) vzťahov medzi Rímom (individualisticky - rímskymi občanmi) a ostatnými etnikami, či národmi (individualisticky – cudzincami) je vymedzenie stavu, v ako sa zmienené komunity nachádzali, s prihliadnutím na existenciu, respektíve neexistenciu uzatvorenej zmluvy (majúcej medzinárodný charakter). Počiatočný stav medzi antickými komunitami môžeme označiť ako stav nedôvery, keďže bolo len prirodzené, že aj napriek čulému obchodnému a sociálnemu styku medzi nimi panovala značná animozita. Otázkou inklúzie respektíve exklúzie cudzích národov a ich príslušníkov (v intenciách obchodného či spoločenského života) v rámci Ríma je tak možné skúmať z pohľadu vplyvu uzatvorenej medzinárodnej zmluvy na postavenie jednotlivca - cudzinca, a to pri možnosti aplikácie *ius civile* a *ius gentium*. Cudzinci boli jednoznačne a absolútne vylúčení z akejkoľvek možnosti využívať právne normy *ius civile*. Na akékoľvek súkromnoprávne úkony (všeobecnejšie právne vzťahy) medzi občanom Ríma a cudzincom bolo aplikované *ius gentium*. Predmetný záver však nie je možné vnímať ako negatívum, keďže je všeobecné známe, že *ius gentium*

a ediktuálne pôsobenie cudzinského prátoru v značnom meradle pozitívne ovplyvnilo aj právo samotných rímskych občanov.

Foedus (vo všeobecnosti) slúžila Rímu najmä v spojitosti s upevňovaním jeho prítomnosti na cudzom území, a to prostredníctvom postupného rozširovania rozsahu jeho vplyvu 1. na základe politickej stratégie romanizácie, 2. cez klauzulu *maiestas*, ktorá vo svojej podstate znamenala stanovenie a uznanie nerovného postavenia zmluvných strán (aj keď navonok išlo o *foedus aequum*). Klauzula *maiestas* umožňovala Rímu prostredníctvom dohôd (*foedus*) zabezpečiť rešpektovanie jeho nadradenosti. Subjekt (najčastejšie *civitas*) prijatím obsahu dohody obmedzil svoje faktické a právne kompetencie (pri príjmami vlastných rozhodnutí v medzinárodných vzťahoch), a to z dôvodu existencie právnej povinnosti poslušnosti a podriadenosti Rímu a jeho spojencom. Klauzula *maiestas* obsahovo (pre podriadenú stranu dohody) zahŕňala povinnosť poskytnúť Rímu na vyžiadanie vojenskej sily pozemného, respektíve námorného charakteru. Uzatváranie nerovných *foedus* môžeme považovať za jednu z hlavných medzinárodných, diplomatických a vojenských stratégií Rímskeho štátu, pričom ako inštitucionálny mechanizmus presadzovania a podpisovania nerovných dohôd sa prejavil už hneď v prvých storočiach existencie Rímskeho kráľovstva a republiky, a to vo vzťahu k *civitas* na Apeninskom polostrove (*foedus* so Samnitmi z roku 354 pred Kr.). Obsahová podriadenosť a nerovnosť *foedus* prostredníctvom klauzuly *maiestas* nebola vyjadrená priamo, pričom ju zakrývala v dohode vyjadrená zdanlivá rovnosť. *Foedus* medzi Rímom a italskými *civitas* (napríklad *foedus Cassianum*) navonok vždy zakladala právny vzťah nesúci zreteľné prvky rovnosti (rovnakého postavenia oboch strán dohody), vzájomnej pomoci, najmä vo forme obranného spojenectva. Okrem stanovenia vzájomnej pomoci a prísľubu priateľstva, obsahovali dohody uzatvárané Rímom aj ďalšie, medzi stranami dohody vymedzené práva a povinnosti. *Foedus* častokrát určovala oblasti vzájomného vplyvu na rovnakom základe, respektíve stanovenie práv a povinností pre každú stranu a jej spojencov, pričom predmetný obsah práv a povinností platil vždy do momentu, kedy nastal posun v určitých zmluvných modalitách. Príkladom, po prvej púnskej vojne s Kartágom *foedus* (241 pred Kr.) obsahovala práva a aj povinnosti, napríklad evakuáciu územia Sicílie a ostrovov ležiacich medzi Sicíliou a Apeninským polostrovom. Okrem negatívnych povinností je možné vyabstrahovať skupinu recipročných povinností, majúcich

pozitívny charakter - každá strana mala formálnu povinnosť zachovávať bezpečnosť spojencov druhej strany dohody, zdržať sa budovania verejných stavieb, najímania žoldnierov alebo uzatvárania spojeneckých dohôd so spojencami druhej strany dohody. Prostredníctvom *foedus* našli Rimania právny základ pre svoju zahraničnú politiku, pričom jej použitie sa odzrkadlilo nielen v teritoriálne blízkom prostredí Ríma, ale v rámci celého Stredomorja (aj za jeho hranicami – boj s Partmi).

Foedus sa od ostatných rímskych diplomatických foriem (*in abstracto*) odlišovala dvoma znakmi: a) mala trvalý charakter a b) uzatvárala sa vzájomným zložením prísahy⁵⁹, pričom ani konzul a ani iný magistrát nedisponovali právomocou uzatvárať *foedus* (narozdiel od *sponsiones*), keďže *foedus* uzatvárali *fetiales* na základe poverenia od nositeľa impéria. V časoch archaického obdobia poverenie na vykonanie rituálu (prísahy) inicioval kráľ (*foedus* s Albou)⁶⁰, neskôr v časoch republiky poverenie vystavil magistrát, pričom rituál vykonával *pater patratus* na príkaz magistráta. V prípade *foedus* s Kartágom (druhá púnska vojna) vydával poverenie prétor a *foedus* s *civitas Aphrodisias* bola dohoda uzatvorená na základe poverenia konzula. Práve prísaha vykonávaná na základe poverenia nositeľa impéria, v mene rímskeho ľudu bola základným stavebným prvkom *foedus*, pričom jej verejný charakter a s tým súvisiaca zodpovednosť bola potvrdená vykonávateľom z radov kolégia *fetiales*.

Podľa Zollschan⁶¹ šesť dochovaných rímskych *foedus* obsahuje odkazy na prísahu vykonanú *fetiales*, a to: *foedus* s *civitas* (etnikom) Kibyra, Methymna, Astypalia, Lýkia, Aphrodisias a Knidom. *Foedus* s Lýkiou bola uzatvorená vo forme a v súlade s rituálom *fetiales*, pričom zúčastnení *fetiales* uviedli svoje mená v dolnej časti textu a *foedus* podpísali. Livius uvádza ako rozlišovacie kritérium medzi *sponsio* a *foedus* práve existenciu podpisov *fetiales*.⁶²

⁵⁹ ZIEGLER, H., K.: Das Völkerrecht der römischen Republik: In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. 1972. Berlín. s.90.

⁶⁰ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 24. 4: Livy. Books I and II with an English Translation, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

⁶¹ ZOLLSCHAN, L.: The Longevity of the Fetial College. In: *Law and Religion in the Roman Republic*. Mnemosyne Supplements History and Archaeology of Classical Antiquity, 2011, Boston-Linden. s.123-124.

⁶² LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 9, 5, 4: Livy. Books VIII-X With An English Translation, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1926.

Podľa Tita Livia: „*esse autem tria genera foederum, quibus inter se paciscerentur amicitias civitates regesque: unum, cum bello victis dicerentur leges; ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quae ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipsius ius atque arbitrium esse; alterum, cum pares bello aequo foedere in pacem atque amicitiam venirent; tunc enim repeti reddique per conventionem res et, si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui aut ex partis utriusque commodo componi; tertium esse genus, cum, qui numquam hostes fuerint, ad amicitiam sociali foedere inter se iungendam coeant; eos neque dicere nec accipere leges...*“ – „...existujú tri druhy zmlúv, ktorými štáty a králi uzatvárajú priateľstvá: Prvá, keď sa v čase vojny ukladajú podmienky porazenému; keď sa to totiž všetko odovzdá tomu, kto je mocnejší v zbrani, je právom a výsadou víťaza rozhodnúť, čo z majetku porazeného chce skonfiškovať; druhá, keď štáty, ktoré sú vo vojne rovnako vyrovnané, uzatvárajú mier a priateľstvo za rovnakých podmienok; za týchto podmienok sa požiadavky na reštitúciu predkladajú a poskytujú na základe vzájomnej dohody, a ak sa vlastníctvo nejakého majetku stalo vojnou neistým, tieto otázky sa riešia podľa pravidiel tradičného práva alebo podľa výhodnosti každej strany; tretí existuje vtedy, keď sa štáty, ktoré nikdy neboli vo vojne, stretnú, aby sa zaviazali k vzájomnému priateľstvu v zmluve o spojeníctve; žiadna zo strán nedáva ani neprijíma podmienky; to sa totiž stáva, keď sa stretnú víťazná a porazená strana.“⁶³

Obdobne podľa Procula: „*Non dubito, quin foederati et liberi nobis externi sint, nec inter nos atque eos postliminium esse: etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum et illi apud nos et libertatem suam et dominium rerum suarum aequae atque apud se retineant et eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus: sive is foederatus est item, sive aequo foedere in amicitiam venit sive foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret. Hoc enim adicitur, ut intellegatur alterum populum superiorem esse, non ut intellegatur alterum non esse liberum: et quemadmodum clientes nostros intellegimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate neque dignitate comiter viri boni nobis praesunt, sic eos, qui maiestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intellegendum est.*“ – „Nepochybujem o tom, že

⁶³ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 34, 57, 7 – 9: Livy. Books XXXI-XXXIV with an English Translation, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

existujú slobodné a zjednotené národy, ktoré sú nám cudzie, a že medzi nami a nimi neexistuje právo postliminium. Veď načo by medzi nami a nimi bolo nejaké právo postliminium, keď si oni, keď sú u nás, zachovávajú svoju slobodu a vlastníctvo svojho majetku rovnako ako doma; a to isté sa deje aj s nami, keď sme u nich. Slobodný národ je taký, ktorý, keď je zjednotený, nie je podriadený nadvláde žiadneho iného národa. Rovnako sa môže spojiť v priateľstve spojenectvom za rovnakých podmienok alebo sa do zmluvy môže zahrnúť ustanovenie, že tento ľud bude horlivo brániť majestát iného; to sa totiž pridáva preto, aby sa rozumelo, že ten druhý má právo na nadvládu, a nie že ten prvý nie je slobodný. A tak ako považujeme našich klientov za slobodných, hoci sú to dobrí ľudia, nie sú nám nadriadení ani autoritou, ani dôstojnosťou; tak aj tých, ktorí by mali horlivo brániť náš majestát, treba chápať ako slobodných.⁶⁴

Analýzou vyššie uvedených fragmentov môžeme dospieť k záveru, že existovali tri typy zmlúv: a) *foedera iniquum* – zmluvy nerovné, kedy tieto zmluvy uzatváral víťaz a porazený, pričom výsostnou prioritou víťaza bolo určiť (jednostranne) podmienky porazenému, b) *foedera aequum* – zmluvy rovné, kedy tieto zmluvy uzatvárali mocensky rovné národy, pričom prioritou strán bolo uzatvoriť mierovú zmluvu za obojstranne výhodných podmienok, ktorá by obsahovala garancie pre členov oboch národov (etník) týkajúcich sa ich majetku a osoby, garancie riešenia sporov samostatným tribunálom, respektíve iným špecifikovaným procesom a garanciou *hospitium publicum, amicitia, ius commercii ex iure gentium* a zabezpečenie diplomatických garancií pre ich zástupcov, c) *foedera sociale* – zmluvy o spojenectve medzi dvoma národmi.

Ďalšie delenie medzinárodných zmlúv podľa Procula vychádza z nasledovného: „*In pace quoque postliminium datum est: nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque foedus amicitiae causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt, quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, et liber homo noster ab eis captus servus fit et eorum: idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat. Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.*“ – „Právo na postliminium sa udeľuje aj v čase mieru, pretože ak existuje národ, medzi ktorým a nami neexistuje ani priateľstvo, ani pohostinnosť, ani žiadne puto náklonnosti, nie je to náš nepriateľ. Všetko, čo nám patrí a prejde pod jeho kontrolu, sa však stáva jeho

⁶⁴ Proc. D. 49, 15, 7, pr. – 1 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4, 1985.

majetkom a každý slobodný príslušník nášho národa, ktorého takýto národ zajal, sa stáva jeho otrokom. Rovnaké pravidlo platí, ak sa niečo, čo patrí uvedenému národu, dostane do našich rúk, a preto sa v tomto prípade priznáva právo postliminium.“⁶⁵

S prihliadnutím na uvedené je možné medzinárodné zmluvy podľa ich obsahu charakterizovať ako: a) *hospitium publicum*, pričom tie obsahovali privilégium dané cudzincom pôsobiť na rímskom území, mať garantovanú súkromnú resp. verejnú „pohostinnosť“ (*hospitium*), právnu pomoc, asistenciu a napríklad aj privilégium obchodu (*commercium*), b) *amicitia*, ktoré upravovali morálnu povinnosť chrániť slobodu a majetok občanov zmluvných strán, pričom zahrňovali aj *hospitium*, c) *societas*, ktoré obsahovali *hospitium* a *amicitia*, pričom zahŕňali aj právnu povinnosť vojenskej a ekonomickej pomoci v prípade nutnosti, d) *commercium*, ktoré sa dotýkali práv a povinností zmluvných strán v oblasti medzinárodného obchodu, e) *indutiae*, ktoré upravovali otázku dočasného, alebo trvácnejšieho prímeria medzi zmluvnými stranami. Z vyššie uvedeného vyplýva, že postavenie cudzinca z medzinárodnoprávného pohľadu (vo vzťahu k Rímu a *vice versa*) mohlo byť vnímané dvoma spôsobmi: buď, že 1. medzi Rómom a cudzími národmi trval neustály stav nepriateľstva (vojny), ktorý je možné napraviť (zmeniť) formou medzinárodnej zmluvy a tak jednotliviec nemá garantované žiadne práva; alebo 2. bolo akceptované, že existuje prirodzený stav (*ius naturale*) zabezpečenia práv pre cudzincov v miere neovplyvňujúcej práva rímskych občanov, pričom (ako už bolo uvedené) tento prirodzený stav môže byť zmenený existenciou (priateľskej) medzinárodnej zmluvy, resp. existenciou stavu vojny (nepriateľský stav). Analýzou vyššie uvedených fragmentov môžeme dospieť k záveru, že vzájomný prístup Ríma a cudzích národov (etník) bol značne exkluzivistický, bez značnej miery koexistencie by však nemohlo dochádzať k čulému vzájomnému obchodnému a napokon aj vojenskému styku.⁶⁶

⁶⁵ Pomp. D. 49, 15, 5, 2 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁶⁶ Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: Vybrané aspekty procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv z pohľadu rímskeho a moderného práva. In: *Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo*, 2023, s.47-54.

1.5 Proces (kazuistika) uzatvárania medzinárodných zmlúv v Ríme

Po vykonaní všeobecnej analýzy charakteru medzinárodných zmlúv a subjektov antickej diplomacie (podkapitoly vyššie) sa v rámci obsahu monografie pokúsime prostredníctvom analýzy pôvodných prameňov vymedziť proces uzatvárania medzinárodných zmlúv v Ríme na konkrétnych historických prípadoch. Proces uzatvárania medzinárodných zmlúv v Ríme budeme analyzovať najmä za použitia diela Dejiny Tita Livia (Liv. I. 24)⁶⁷, pričom sa zameriame na konkrétne prípady (kauzisticky), najmä na pôsobenie *fetiales* v rámci ich kompetencií, ktoré im poskytovalo už skúmané (podkapitola vyššie) *ius fetiale*.

Dielo Dejiny Tita Livia v časti Liv. I. 24 opisujú legendárnu historickú udalosť - spor medzi Rómom a Albou Longou a ponúkajú náznaky obsahu *ius fetiale*, a tak aj kompetencií *fetiales* pri uzatváraní medzinárodných zmlúv v rámci archaického obdobia vývoja Ríma: „*forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres nec aetate nec viribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior; tamen in re tam clara nominum error manet, utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. auctores utroque trahunt; plures tamen invenio qui Romanos Horatios vocent; hos ut sequar inclinat animus. cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent ferro: ibi imperium fore unde victoria fuerit. nihil recusatur; tempus et locus convenit. priusquam dimicarent, foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut cuiusque populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. foedera alia aliis legibus, ceterum eodem modo omnia fiunt. tum ita factum accepimus, nec ullius vetustior foederis memoria est. fetialis regem Tullum ita rogavit: “iubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?” iubente rege “sagmina,” inquit, “te, rex, posco.” rex ait: “puram tollito.” fetialis ex arce graminis herbam puram attulit. postea regem ita rogavit: “rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium, vasa comitesque meos?” rex respondit: “quod sine fraude mea populique Romani Quiritium fiat, facio.” fetialis erat M. Valerius; is patrem patratum Sp. Fusium fecit verbena caput capillosque tangens. Pater patratus ad ius iurandum patrandum, id est sancendum fit foedus; multisque id*

⁶⁷ LIVIUS, T.: *The History of Rome: Livy. Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

verbis, quae longo effata carmine non operae est referre, peragit. legibus deinde recitatis "audi," inquit, "Iuppiter, audi, pater patratus populi Albani, audi tu, populus Albanus. ut illa palam prima postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt sine dolo malo utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio dolo malo, tum tu ille Diespiter populum Romanum sic ferito ut ego hunc porcum hic hodie feriam; tantoque magis ferito quanto magis potes pollesque." id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. sua item carmina Albani suumque ius iurandum per suum dictatorem suosque sacerdotes peregerunt. " –

„V každej z týchto armád boli náhodou trojčatá, bratia, ktorí sa k sebe hodili vekom aj fyzickou zdatnosťou. To, že to boli Horatiovci a Curiatiovci, sa všeobecne pripúšťa a sotva je nejaká iná staroveká tradícia známejšia; napriek slávnosti tejto záležitosti však pretrváva neistota, pokiaľ ide o mená - ku ktorému národu patrili Horatiovci a ku ktorému Curiatiovci. Historici sú rozdelení. Napriek tomu väčšina z nich nazýva rímskych bratov Horatiovci a ja sa prikláňam k ich názoru. Týmto mladým mužom králi navrhli boj, v ktorom mal každý bojovať za svoje mesto, pričom nadvláda mala patriť tej strane, na ktorej malo spočívať víťazstvo. Námietky neboli vznesené a čas a miesto boli dohodnuté. Predtým, ako sa pristúpilo k bitke, bola medzi Rímom a Albou uzavretá zmluva, ktorá stanovila, že národ, ktorého občania zvíťazia v tomto súboji, bude mať nespornú vládu nad druhým národom. Jedna zmluva sa od druhej líši svojimi podmienkami, ale vždy sa používa rovnaký postup. Pri tejto príležitosti sa dozvedáme, že postupovali takto, ani tradícia nezachovala spomienku na žiadnu dávnejšiu zmluvu. Fetiál sa spýtal kráľa Tulla: Prikazuješ mi uzatvoriť zmluvu s otcom (*pater patratus*) národa Albského?" Keď mu to kráľ prikázal, povedal: "Žiadam od teba, kráľ, posvätnú bylinu." Kráľ odpovedal: "Vezmi nepoškvrnenú." Fetiál priniesol nepoškvrnenú bylinu. Potom sa spýtal kráľa: "Kráľ! menuješ ma kráľovským poslom (*pater patratus*) národa rímskeho Kviritov, moje nádoby aj sprievod?" Kráľ mu odpovedal: "Áno." A dodal: "Pokiaľ to bude bez ujmy pre mňa a rímsky ľud Kviritov, menujem." Fetiálom bol Marcus Valerius; a urobil Spuria Fusia *pater patratus* a dotkol sa jeho hlavy a vlasov posvätnou bylinou. *Pater patratus* je poverený vysloviť prísahu, teda slávnostne uzavrieť zmluvu, a to vykoná mnohými slovami, vyjadrenými v dlhej formule, ktorú nemá zmysel citovať. Po prednesení podmienok zvolá: "Počuj, Jupiter, počuj, *pater patratus* albánskeho ľudu, počuj, ľud Alby: Od týchto podmienok, ako boli verejne prečítané od začiatku do konca,

bez podvodu, z týchto tabuliek a z tohto vosku, a ako boli dnes jasne pochopené, rímsky ľud nebude prvý, kto sa od nich odchýli. Ak sa od nich odkloní, so zlým úmyslom, potom v ten deň ty, veľký Jupiter, tak udri rímsky ľud, ako ja tu dnes udriem toto prasa; a to tým silnejšie, čím väčšia je tvoja moc a tvoja sila." Keď povedal tieto slová, udrel prasa kameňom. Podobným spôsobom vyslovili tí z Alby svoje vlastné formule a svoju vlastnú prísahu ústami svojho vlastného diktátora a kňazov.⁶⁸

Ako z vyššie uvedeného úryvku a jeho prekladu vyplýva, počas vlády rímskeho legendárneho kráľa Tulla Hostilia započal spor medzi Rímom a susednou Albou Longou. Podľa legendy opísanej Titom Liviom a Dionýsiom z Halikarnassu obe súperiace armády mali vo svojich radoch rovnako silných a vekovo totožných bratov. Títo bratia však (na jednej a na druhej strane) boli trojčatá, ktorých historici pomenovali ako Horatiovci a Curiatiovci, pričom už podľa Tita Livia bolo zrejmé, že v časoch koncipovania jeho Dejín existovali viaceré názory, na ich príslušnosť k Rímu, či Albe. Titus Livius zastával názor, že Horatiovci boli Rimania, pričom Dionýsios z Halikarnassu uvádzal, že istý Sicinius z Alby Longy vydal svoje dcéry (v rovnakej dobe), prvú za Rimana Horatia a druhú za Curiatia z Alby Longy. Legendárny príbeh uvádza, že obe otehotneli v ten istý deň a v ten istý deň obe porodili trojčatá – už spomínaných Horatiovcov a Curiatiovcov. Práve tieto trojčatá (bratrance) zohrali v legendárnom príbehu kľúčovú úlohu, keďže ako nepriatelia z opačných táborov sa stretli na bojovom poli. Zaujímavosťou legendárneho príbehu je tiež prepojenie rodín Horatiovcov a Curiatiovcov, keďže že sestra Horatiovcov bola zasnúbená s jedným z bratov Curiatiovcov. Táto sestra podľa legendy (Liv. I. 26. 3 – 5) skončila neslávne: „*ita exercitus inde domos abducti. princeps Horatius ibat trigemina spolia prae se gerens; cui soror virgo, quae desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit; cognitoque super umeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, solvit crines et flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. movet feroci iuveni animum conploratio sororis in victoria sua tantoque gaudio publico. stricto itaque gladio simul verbis increpans transfigit puellam. “abi hinc cum immaturo amore ad sponsum” inquit, “oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriae. sic eat quaecumque Romana lugebit hostem.”* - Armády sa potom vydali na pochod domov. V

⁶⁸ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 24: Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

sprievode Rimanov prišiel Horatius a ukázal svoju trojitú korisť. Keď sa blížil k Porta Capena, stretol sa so svojou nevydatou sestrou, ktorá bola zasnúbená s jedným z Curiatiovcov. Keď na bratových pleciach spoznala vojenský plášť svojho snúbenca, ktorý sama utkala, rozpustila si vlasy a s plačom vzývala meno svojho míftveho milenca. Mladíka (Horatia) to rozzúrilo, keď v hodine vlastného víťazstva a veľkého jasotu národa počul nárek svojej sestry. A tak vytiahol meč a prebodol ju. "Odíd'," zvolal, "k svojmu snúbencovi so svojou nevhodnou láskou, keďže si zabudla na svojich bratov, mŕtvych i živých, a zabudla si na svoju vlasť! Tak zahynie každá rímska žena, ktorá oplakáva nepriateľa!"⁶⁹

V legendách archaického Ríma hrá významnú úlohu numerológia a teda číslo tri. Práve číslo tri má silne religiózny a mytologický význam a je častým znamením vôle bohov. Výber troch bratov z každej armády mal pragmaticky zachrániť vojská oboch národov pred zrejmovou stratou životov, pričom pre Rimanov nebola vojna s Albou vojnou s cudzím národom. Obyvatelia Alby Longy boli najbližší susedia Ríma, príbuzný národ s častými rodinnými väzby, pričom zároveň z Alby Longy pochádzali aj legendárni zakladatelia Ríma – Romulus a Remus. Vraždená bitka medzi Horatiovcami a Curiatiovcami ako zástupcami svojich národov mala navždy vyriešiť spory medzi Rímom a Albou. Spôsob boja bol určený v zmluve, pričom králi sa so súperiacim bratmi dohodli na súboji za použitia mečov. Pre právnu platnosť dohody a spečatenie spôsobu boja o nadvládu na oboma mestskými štátmi bolo potrebné uzatvoriť (medzinárodnú) zmluvu. Na podklade tohto legendárneho historického súboja Horatiovcov a Curiatiovcov nám Titus Livius ponúka náhľad na spôsob vykonávania kompetencií *fetiales* pri uzatváraní konkrétnej medzinárodnej zmluvy medzi Rímom a Albou Longou. Titus Livius uvádza, že proces, ktorý bol vykonaný pri uzatváraní zmluvy bol procesom, ktorý je zaužívaný, pričom však na druhej strane uvádza, že o žiadnej inej (historicky staršej) zmluve a inom procese uzatvárania medzinárodnej zmluvy sa nedochovali žiadne informácie. Zmluva medzi Rímom a Albou Longou (uzatvorenú v období rokov 674 – 642 pred Kr. – vládol Tullus Hostilius) je tak podľa prameňov prvou medzinárodnou rímskou zmluvou, ktorú môžeme (proces jej uzatvárania) prostredníctvom slov Tita Livia analyzovať.

⁶⁹ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 26, 3 - 5: Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

Uzatvorenie medzinárodnej zmluvy (pred samotným bojom Horatiovcov a Curiatiovcov) prebiehalo v slávnostnej – solemnej forme, pričom Titus Livius nám ponúka pohľad na rozdelenie kompetencií medzi panovníka (nositeľa impéria), v tej dobe legendárneho tretieho kráľa Ríma Tulla a *fetiales*, pričom toto rozdelenie kompetencií (poverenie, menovanie) vyplýva z *ius fetiale*. Jeden z *fetiales* (podľa Tita Livia to bol Marcus Valerius) otázkou (žiadosťou) oslovil kráľa Tulla Hostilia o započatie procesu uzatvárania medzinárodnej zmluvy: „*iubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?*” - „Prikazuješ mi uzatvoriť zmluvu s otcom národa Albského?”⁷⁰ Po udelení súhlasu kráľom Tullom (vo forme rozkazu) Marcus Valerius (*fetial*) požiadal kráľa o posvätné byliny (trávu) *sagmina (verbenae)* čerstvo natrhanej na Kapitole. V rámci kňazského kolégia *fetiales* pôsobil aj *verbenarius*, ktorého úlohou bolo pri diplomatických aktoch niesť posvätné byliny natrhanej na Kapitolskom vrchu. *Sagmina* respektíve *verbenae* mali *fetiales* zabezpečiť už vyššie analyzovanú imunitu a nedotknuteľnosť, pričom ako symbol slúžili na jasné vymedzenie ich úlohy a postavenia diplomatických vyslancov. Miesto natrhania bylín (Kapitol) symbolizovalo vážnosť a religióznosť poverenia *fetiales*, keďže práve Kapitol bol náboženským a správnym stredobodom Ríma. Na Kapitole sa nachádzal aj chrám boha Jupitera, ochrancu štátu, a tak je náboženský charakter miesta natrhania bylín ešte výraznejší. Marcus Valerius (*fetial*) následne požiadal kráľa Tulla o vydanie poverenia (menovania) za *pater patratus* (odvodené od *patro* - "vykonať" alebo "predviesť") národa Rímskeho spolu s ostatnými členmi sprievodu (aj *verbenarius*) a ich vybavenia (nádob, bylín), čo kráľ Tullus privoliil. Zároveň však dodal, že akty *fetiales* a činnosť zo strany *pater patratus* nemôžu byť na škodu kráľa a ľudu, čo možno považovať za stanovenie hranice poverenia, prípadne prenesenie zodpovednosti na splnomocnenca, ak prekročí svoje právomoci. Akt poverenia zo strany Marca Valeria k zástupcovi *fetiales* (*pater patratus*) prebiehal v slávnostnej forme. Marcus Valerius, disponujúci poverením od samotného kráľa Tulla sa dotkol hlavy Spuria Furia (*pater patratus*), a to pomocou posvätných bylín natrhanych na Kapitole. *Pater patratus* mal slávnostným poverením pôsobiť ako hovorca *fetiales* a za kňazský zbor uzatvoriť zmluvu medzi Rímom a Albou Longou. Úlohou Spuria Furia (*pater patratus*)

⁷⁰ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 24: Livy. *Books I and II with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

bolo vyslovenie prísahy a tým uskutočnenie posvätenia zmluvy. Po vyslovení podmienok zmluvy sa *pater patratus* podujal na vyslovenie prísahy: „*audi' inquit, 'Iuppiter, audi, pater patratre populi Albani, audi tu, populus Albanus: ut illa palam prima postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt sine dolo malo utique ea hic hodie rectissime, intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet si prior defexit publico consilio dolo malo, tum illo die, Diespiter, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hic hodie feriam; tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque.*“ - "Počuj, Jupiter, počuj, *pater patratus* albánskeho ľudu, počuj, ľud Alby: Od týchto podmienok, ako boli verejne prečítané od začiatku do konca, bez podvodu, z týchto tabuliek a z tohto vosku, a ako boli dnes jasne pochopené, rímsky ľud nebude prvý, kto sa od nich odchyľi. Ak sa od nich odkloní, so zlým úmyslom, potom v ten deň ty, veľký Jupiter, tak udri rímsky ľud, ako ja tu dnes udriem toto prasa; a to tým silnejšie, čím väčšia je tvoja moc a tvoja sila."⁷¹ Význam vyslovenej formuly spočíva v prísnej formálnosti a prísnej viazanosti k obsahu medzinárodného záväzku, ktorý bol uskutočnený verbálne, tak ako tomu bolo v súkromnom rímskom práve pri verbálnych kontraktach. Slová prednesené zo strany *pater patratus* okrem samotného záväzku obsahovali sankciu za nesplnenie záväzku, a to božské prekliatie (*exsecratio*) nielen samotného *pater patratus* ale aj celého ľudu, a to v prípade, ak by došlo k porušeniu obsahu zmluvy zo strany Ríma ako prvého. *Pater patratus* ako predstaviteľ (zástupca) zmluvnej strany svoj ústne vyslovený záväzok uzatvoriť zmluvu so stanoveným obsahom adresoval zástupcovi Alby Longy (tiež označovaného ako *pater patratus*), ľudu Alby Longy a bohu Jovovi, strážcovi prísah a zmlúv. Okrem vyslovenej formuly bolo potrebné uskutočniť obeť, a to pre spečatenie platnosti a účinnosti prejavu vôle. *Pater patratus* svoju solemnú prísahu potvrdil zabitím posvätného prasaťa, a to kameňom z chrámu Jova Feretria. Exsekračná prísaha, zabitie prasaťa kameňom symbolizovala trest, ktorý čakal Rím, jeho ľud a diplomatického zástupcu, ak by porušili ustanovenia zmluvy, rovnajúceho sa zničeniu celého Rímskeho mestského štátu. Zakončením prísahy došlo k obdobnému procesu aj zo strany Alba Longy, vysloveniu formuly, prísahy diktátora (diktátorom sa stal Mettius Fufferius po smrti albského kráľa Cluiliusa) a uzatvorení zmluvy zo strany kňazského kolégia Alby

⁷¹ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 25, 7 - 8: Livy. *Books I and II with an English Translation*. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

Longa a jeho zástupcu v osobe *pater patratus*. V konaní osoby hlavného *pater patratus* ako povereného diplomatického zástupcu kráľa (resp. diktátora zo strany Longy Alba) splnomocneného na uzatvorenie medzinárodnej zmluvy môžeme vidieť jeden z prvých, v prameňoch zdokumentovaných prípadov sakrálneho právneho konania (úkonu), ktorého výsledkom bolo uzatvorenie posvätnéj zmluvy medzi dvoma susediacimi archaickými mestskými štátmi (národmi). Vynútiteľnosť plnenia zo zmluvy stojí na dvoch pilieroch. Sakrálnom, spočívajúcom v osobnej alebo kolektívnej kľatbe (zodpovednosti) a právnom, spočívajúcom v pravdepodobnom vyhlásení spravodlivej vojny, ktorá by v prípade úspešnosti neporušujúcej strany mala rovnaké účinky ako hnev bohov. V prípade analýzy predmetného úryvku Dejín Tita Livia badať podobnosť právnych systémov Ríma a Alby Longy, ktoré ako susediace mestské štáty (Rím a Alba Longa na brehu Lago Albano) zdieľali nielen podobné právne normy verejného (štátneho) práva (napr. voľba diktátora v časoch potreby), ale aj práva medzinárodného – *ius fetiale*. Predmetné zistenia nám umožňujú prijať záver, že už v časoch archaického obdobia vývoja Ríma existoval obdobný súbor právnych noriem upravujúcich diplomatické vzťahy, ktorý zdieľal Rím so svojimi susedmi (viď vyššie argument o právnej transplantácii *ius fetiale* od Aeqov).⁷²

1.6 Náhrada škody v rímskom medzinárodnom práve (kazuistika *rerum repetitio* – spor s Latínmi)

Dielo Dejiny Tita Livia nám okrem detailného opisu procesu uzatvorenia medzinárodnej zmluvy ponúka pohľad (konkrétne Liv. I. 32.) na inštitút *ius fetiale*, ktorý by sme dnešnou terminológiou mohli nazvať proces náhrady škody v rímskom medzinárodnom práve (*rerum repetitio*): „*mortuo Tullo res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hique interregem nominaverant. quo comitia habente Ancum Marcium regem populus creavit; patres fuere auctores. Numae Pompili regis nepos, filia ortus, Ancus Marcius erat. qui ut regnare coepit, et avitae gloriae memor et quia proximum regnum, cetera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus aut prave cultis, longe antiquissimum ratus*

⁷² Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: *Ius fetiale - the beginning of the process of the creation and ratification of treaties and the declaration of war*. In: *Glossa Iuridica*, roč. 8, č. 3 Trianon, 2021, s.7-19.

sacra publica ut ab Numa instituta erant facere, omnia ea ex commentariis regis pontificem in album relata proponere in publico iubet. inde et civibus otii cupidis et finitimis civitatibus facta spes in avi mores atque instituta regem abiturum. igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum foedus erat, sustulerant animos, et cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repentinis res Romanis superbe responsum reddunt, desidem Romanum regem inter sacella et aras acturum esse regnum rati. medium erat in Anco ingenium, et Numae et Romuli memor; et praeterquam quod avi regno magis necessariam fuisse pacem credebat cum in novo tum feroci populo, etiam quod illi contigisset otium sine iniuria, id se haud facile habiturum; temptari patientiam et temptatam contemni, temporaque esse Tullo regi aptiora quam Numae. ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fetiales habent, descripsit quo res repetuntur. legatus ubi ad fines eorum venit unde res repetuntur, capite velato filo—lanae velamen est—“audi, Iuppiter,” inquit; “audite, fines” —cuiuscumque gentis sunt nominat;—“ audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani; iuste pieque legatus venio verbisque meis fides sit.” peragit deinde postulata. inde Iovem testem facit: “si ego iniuste impieque illos homines illasque res dedier mihi exposco, tum patriae compotem me numquam siris esse.” haec cum fines suprascendit, haec quicumque ei primus vir obvius fuerit, haec portam ingrediens, haec forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendique iuris iurandi mutatis, peragit. si non deduntur quos exposcit diebus tribus et triginta—tot enim sollemnes sunt—peractis bellum ita indicit— Po smrti Tulla sa vláda podľa zvyku zavedeného na začiatku vrátila do rúk senátorov (senátu), ktorí vymenovali dočasného kráľa (*interrex*). Tento *interrex* zvolal zhromaždenie ľudu a ľud zvolil za kráľa Anca Martia, čo senát potvrdil. Ancus Marcius bol vnukom kráľa Numa syn jeho dcéry. Keď začal vládnuť, mal na pamäti slávu svojho starého otca a domnieval sa, že posledná vláda, vo všetkom ostatnom vynikajúca, v jednom ohľade zlyhala, a to pre zanedbávanie alebo nesprávne dodržiavanie náboženských predpisov. Považoval preto za mimoriadne dôležité vykonávať božie služby tak, ako ich zaviedol Numa, a prikázal najvyššiemu kňazovi, aby ich všetky opísal z kráľovských kníh na bielu dosku a vystavil ich verejne. Tento čin viedol občanov, ktorí túžili po mieri, a tiež susedné národy k nádeji, že prijme charakter a inštitúcie svojho starého otca. Preto Latíni, s

ktorými bola v časoch vládnutia Tullu uzavretá zmluva, nabrali odvahu, prepadli rímske územie, a keď ich Rimania vyzvali, aby nahradili škodu, vrátili im arogantnú odpoveď, presvedčení, že rímsky kráľ strávi svoju vládu v nečinnosti uprostred svätýň a oltárov. Ankov charakter bol však vyrovnaný a ctil si pamiatku Romula aj Numu. A okrem toho, že bol presvedčený, že mier bol potrebnjší za vlády jeho starého otca, keď bol národ mladý a bojovného, veril aj tomu, že pokoj, tak bez útokov, ktorý pripadol Numovi, nebude preňho ľahké dosiahnuť; jeho trezlivosť bola skúšaná, a keď sa ukáže, bude sa na ňu pozerat' s opovrhnutím, a skrátka, doba bola vhodnejšia pre vládu Tulla ako Numu. Ak však Numa zaviedol náboženské zvyky v čase mieru, aby mohol sám zaviesť obrady v čase vojny, a aby sa vojny nielen viedli, ale aj vyhlasovali s istou formálnosťou, opísal od starovekého kmeňa Aeqov zákon, ktorý majú teraz *fetiales*, podľa ktorého sa žiada náprava. Keď posol dorazí k hraniciam národa, od ktorého sa žiada náhrada, zakryje si hlavu čiapkou - pokrývka je z vlny - a povie: „Počuj, Jupiter, počujte, hranice! Nech počujú božské právo. Ja som verejný posol ľudu Rímskeho; spravodlivo a pobožne prichádzam ako posol a mojím slovám nech sa dostane viery. Ak ja nespravodlivo a bezbožne vyžadujem vydanie oných ľudí a oných vecí, žiadam, aby mi nikdy nebolo dovolené byť s ostatnými vo vlasti.“ Potom prednesie svoje požiadavky, po ktorých si vezme za svedka Jupitera: "Ak budem neoprávnene a proti božstvu žiadať, aby mi boli títo ľudia a tieto veci boli odovzdané, potom nech si nikdy neužijem svoju rodnú zem." Tieto slová opakuje, keď prekročí hranicu, tie isté tomu, ktorý ho prvý stretne, tie isté, keď vstúpi do mestských brán, tie isté, keď prišiel na trhovisko, len s niekoľkými zmenami vo forme a znení prísahy. Ak sa tí, ktorých žiada, nevzdajú, po uplynutí tridsiatich troch dní - lebo takýto počet je obvyklý - vyhlási vojnu.⁷³

Ako z vyššie uvedeného úryvku a jeho prekladu vyplýva, po smrti rímskeho kráľa Tulla Hostilia bol za kráľa ľudovým zhromaždením zvolený pôvodom sabínsky kráľ Ancus Marcius, syn dcéry slávneho Numu Pompilia. Ancus Marcius sa pokúsil obnoviť slávenie a dodržiavanie náboženských obradov svojho starého otca. Jeho snahou bolo nielen náboženské a sčasti medzinárodno-právne obrady dodržiavať, ale aj rozšíriť. Ľudové zhromaždenie so súhlasom senátu zvolilo už spomínaného Anca Martia, ktorý

⁷³ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 7 - 8: Livy. Books I and II with an English Translation, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

najvyššiemu kňazovi (*pontifex maximus*) prikázal zverejniť priebeh náboženských obradov a toto zverejnenie uskutočniť tak, že sa ustanovenia o náboženských obradoch dajú vytesať na bielu kamennú dosku, čím sa ustálil spôsob ich vykonávania. Na rozdiel od Tulla Hostilia (predchodca), ktorý mal len malý záujem na vykonávaní náboženských obradov a viac sa sústredil na vojenskú politiku, nový kráľ Ancus Marcius zameriaval svoje prvé kráľovské kroky na upravenie náboženských obradov. Susedný kmeň Latínov vnímal vyššie uvedené aktivity Anca Marcia ako slabosť a porušil predchádzajúcu zmluvu uzatvorenú počas vlády Tulla. Latinovia podnikli ničivý nájazd na rímske územie, pričom dúfali, že nový kráľ sa bude venovať obradom a nechá nájazd Latínov nepotrešaný. Za predmetný útok Rímania žiadali náhradu, ktorú Latinovia odmietli vydať. Kráľ Ancus Marcius zvážil predmetnú situáciu a vedel, že bez adekvátnej odpovede nebude rímsky ľud žiť v mieri a v pokoji. S ohľadom na to, že aj ďalšie národy žijúce v blízkosti Ríma (nasledujúc príklad Latínov) by mohli zaútočiť na Rím, rozhodol sa konať, keďže napokon by sa od neho mohol odvrátiť aj jeho vlastný ľud. Kráľ Ancus Marcius svoje rozhodnutie modeloval podľa svojho starého otca Numu (ktorý zaviedol *ius fetiale*), čo viedlo k úprave právomocí a činnosti zboru kňazov *fetiales*. Keď starý otec kráľa Ancu Numa Pompilius ustanovil obrady pre časy mieru, bolo nevyhnutné, aby kráľ (vzhľadom na situáciu v prípade sporu s Latínmi) ustanovil spôsoby a obrady (procesy) pre riadne vyhlasovanie a vedenie vojny, keďže vojny nebolo potrebné len viesť, ale aj správne vyhlasovať. Pre účely tejto podkapitoly monografie je relevantný proces *rerum repetitio*, ktorý bol prvým krokom nevyhnutným pre riadne vyhlásenie vojny cudziemu etniku (národu). Požadovanie náhrady škody od národa – škodcu (previnilca) mohol Rím predísť vyhláseniu vojny a zbytočným stratám na oboch stranách. *Rerum repetitio* (*res repetere*) ako inštitút náhrady smerujúci k zmiernosti proti sebe stojacich a súperiacich strán vykonával poverený kňaz zo zboru *fetiales* (*pater patratus*) ako poverený vyslanec Ríma a jeho ľudu. Titus Livius mlčí o spôsobe poverenia *pater patratus*, ak však zoberieme do úvahy, že Ancus Marcius nadviazal na pravidlá stanovené jeho starým otcom Numom, ktoré používal aj Tullus Hostilius (v prípade uzatvárania zmluvy s Albou Longou), môžeme predpokladať, že proces poverenia bol rovnaký (prostredníctvom posvätných bylín natrhávaných na Kapitole). Zmenou od formy predchádzajúcich diplomatických rituálov je vykonávanie obrady zo strany *pater patratus* s hlavou zahalenou

vlnenou pokrývkou. Proces *rerum repetitio* je opísaný aj v období po smrti Numu a počas vlády Tullu, a tak možno predpokladať, že Ancus Marcius zdokonalil už zavedený systém náhrady škody (avšak ten nebol vtedy vykonávaný kňazmi zo zboru *fetiales*): „*Numae morte ad interregnum res rediit. inde Tullum Hostilium nepotem Hostili, cuius in infima arce clara pugna adversus Sabinos fuerat, regem populus iussit; patres auctores facti. hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam quam Romulus fuit. cum aetas viresque, tum avita quoque gloria animum stimulabat. senescere igitur civitatem otio ratus undique materiam excitandi belli quaerebat. forte evenit ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano praedas in vicem agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albae. utrimque legati fere sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus praeceperat suis ne quid prius quam mandata agerent; satis sciebat negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta; excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis convivium celebrant. tantisper Romani et res repetiverant priores et neganti Albano bellum in tricesimum diem indixerant. haec renuntiant Tullo. tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. illi omnium ignari primum purgando terunt tempus: se invitos quicquam quod minus placeat Tullo dicturos, sed imperio subigi; res repetitum se venisse; ni reddantur bellum indicere iussos. ad haec Tullus “nuntiate,” inquit, “regi vestro regem Romanum deos facere testes uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant huiusce cladis belli.”* – „Po Numovej smrti nastalo interregnum. Potom bol Tullus Hostilius, vnuk toho Hostilia, ktorý sa vyznamenal v bitke so Sabínmi na úpäť citadely, vyhlásený ľudom za kráľa a senát ich voľbu potvrdil. Tento panovník sa nielenže nepodobal na predchádzajúceho, ale bol v skutočnosti bojovnejší ako Romulus. Okrem mladosti a sily ho k tomu podnecovala aj sláva jeho starého otca. A tak v domnení, že národ od nečinnosti upadá, všade hľadal zámienky na rozpútanie vojny. Stalo sa, že rímski chovatelia vyhánali dobytok na albánske územie, zatiaľ čo Albánci sa k Rimanom správali rovnako. Muž, ktorý bol vtedy v Albe pri moci, bol Gaius Cluilius. Každá strana približne v rovnakom čase vyslala vyslancov, aby požadovali náhradu škody. Tullus prikázal svojim vyslancom, aby nerobili nič iné, kým nevykonajú jeho príkazy; bol presvedčený, že Albánci jeho požiadavky odmietnu, a v tom prípade by mohol s pokojným svedomím vyhlásiť vojnu. Albánski zástupcovia postupovali dosť laxne. Tullus ich prijal s láskavou a milou

pohostinnosťou a v priateľskom duchu sa zúčastnili na hostine, ktorú usporiadal na ich počesť. Medzitým sa Rimania spolu s nimi snažili o nápravu, a keďže im ju vodca Alby odmietol, vyhlásili im vojnu, ktorá mala nadobudnúť platnosť o tridsať dní. Po návrate to oznámili Tullovi, ktorý následne pozval albánskych vyslancov, aby ho informovali o cieľi svojej misie. Tí, nevediac nič o tom, čo sa stalo, najprv strávili nejaký čas ospravedlňovaním. Povedali, že by ich mrzelo, keby vyslovili niečo, čo by mohlo Tulla uraziť, ale že ich k tomu prinútili rozkazy; prišli žiadať o náhradu; ak by im bola odopretá, majú príkaz vyhlásiť vojnu. Na to Tullus odpovedal: "Povedzte svojmu kráľovi, že rímsky kráľ vyzýva bohov, aby boli svedkami toho, ktorý národ prvý odmietol žiadosť druhého o nápravu a prepustil jeho vyslancov, aby na vinný národ privolali všetky pohromy tejto vojny."⁷⁴ Úlohou *pater patratus* (s hlavou zahalenou vlnou) bolo viacnásobne vyhlásiť svoje požiadavky voči štátu, od ktorého sa požadovala náhrada škody. Hovorca zboru *fetiales* mal za úlohu dostaviť sa na hranicu štátu, od ktorého sa požadovala náhrada (vydanie zhabanej koristi a vinníkov) a uviesť slávnostnú formulu tzv. *clarigatio*: „*Audi, Iuppiter audite, fines, audiat fas. Ego sum publicus nuntius populi Romani; iuste pieque legatus venio, verbisque meis fides sit. Si ego iniuste impieque illos homines illasque res dedier mihi exposco, tum patriae compotem me nunquam siris esse.*“ - „Počuj, Jupiter, počujte, hranice! Nech počujú božské právo. Ja som verejný posol ľudu Rímskeho; spravodlivo a pobožne prichádzam ako posol a mojim slovám nech sa dostane viery. Ak ja nespravodlivo a bezbožne vyžadujem vydanie oných ľudí a oných vecí, žiadam, aby mi nikdy nebolo dovolené byť s ostatnými vo vlasti.“⁷⁵ Po prvý krát sa tak *clarigatio* vyslovilo z úst *pater patratus* pri prekročení hraníc štátov, po druhý krát pri stretnutí s prvým mužom národa, ktorému sú slová *clarigatio* adresované a rovnako tak po tretí krát v momente, keď prichádzal na fórum, kde sa o otázke náhrady škody malo začať rokovať. Samotný priebeh rokovaní ostáva u Tita Livia zamlčaný, avšak je možné predpokladať, že proces rokovania medzi predstaviteľmi cudzieho národa (*pater patratus*) a rímskou delegáciou vedenou vyslancom (*pater patratus*) prebiehal tak, že

⁷⁴ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 22, 1 - 9: Livy. Books I and II with an English Translation, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

⁷⁵ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 6: Livy. Books I and II with an English Translation, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935.

pater patratus prezentoval požiadavky Rimanov, obsah, rozsah a detaily požadovanej náhrady škody. Predmet náhrady škody varioval od charakteru a druhu ujmy, ktorá bola spôsobená škodcom. V prípade nevyprovokovaných nájzdov a plienenia (tak ako to bolo v prípade vpádu Latinov) *pater patratus* žiadal naspäť ulúpené veci a prípadných zajatcov, a v prípade porušenia predchádzajúcej zmluvy bolo vyžadované vydanie osoby, ktorá bola za porušenie zmluvy zodpovedná. V prípade poškodenia majetku nahnaním dobytká na pastviny patriace Rimanom (ako tomu bolo v prípade *rerum repetitio* s Alba Longou) je možné predpokladať, že bola požadovaná náhrada škody a vydanie previnilcov. Z vyššie analyzovaných úryvkov Dejín Tita Livia je možné dospieť k záverom že inštitút *rerum repetitio* (Titus Livius právo požadovať náhradu označuje ako *res repetere*) bolo zavedené už od počiatku - založenia Ríma, pričom sa využívalo už v prípade sporu s Albou Longou. Ancus Marcius zdokonalil obrady vyhlasovania vojny (a požadovania náhrady škody) a výrazne rozšíril právomocí *fetiales* v oblasti zahraničnej politiky Ríma.

Samotné Dejiny Tita Livia sa rozchádzajú v otázke trvania lehoty na splnenie požiadaviek prednesených zástupcom Ríma na fóre (*pater patratus*). Rozpor u samotného Tita Livia, vychádza z diskrepancie medzi Liv. I, 32 uvádza lehotu na splnenie požiadaviek v trvaní 33 dní (spor s Latinmi), a v časti Liv. I, 22 uvádza lehotu 30 dní (spor s Albou Longou). Dionýsios z Halikarnassu⁷⁶ v úryvku týkajúceho sa sporu s Albou Longou (krátko pred súbojom Horatiovcov a Curiatiovcov) uvádza, že vyslanci uložili lehotu desiatich dní, potom sa vrátil a na prosbu onej obce lehotu predlžoval o desať dní do maxima 30 dní. Ako už bolo vyššie uvedené, právo požadovať náhradu bolo podľa prameňov zverené kňazom z kolégia *fetiales* až za panovania Anca Marcia, ktorý rozšíril a spresnil pravidlá zavedené jeho starým otcom Numom. Táto skutočnosť podporuje záver, že vyslanci (nie *fetiales*) v čase po smrti Numu (za vlády Tulla Hostilia) určovali lehotu 30 dní, pričom po zmene za čias Ancu sa právo požadovať *rerum repetitio* stalo kompetenciou *fetiales* a patrilo do rámca *ius fetiale*. Ancus Marcius tak bol kráľom, ktorý chcel ustanoviť náboženské obrady pre vyhlasovanie vojny a tak aplikáciou práva kmeňa Aeqov mohla byť lehota predĺžená z 30 dní

⁷⁶ Dio. Hal. II, 72 – DIONYSIUS.: *Roman Antiquities*, Volume I: Books 1-2. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

na 33 dní a táto právomoc zverená *fetiales*. John Rich⁷⁷ k problematike dĺžky lehoty uvádza známu doktrínu, podľa ktorej je 30 dňová lehota odvodená od *legis actiones*, kde bola rovnako tak ustanovená lehota 30 dní medzi fázou *in iure* a *apud iudicem*, prípade od povinnosti dlžníka plniť v lehote 30 dní odo dňa vynesenia rozsudku a jeho vykonania prostredníctvom *manus iniectio*.

Vzhľadom na vyššie uvedené je možné inštitút *rerum repetitio* vnímať najmä optikou jeho prevenčného pôsobenia. Prvotný krok zavedený (potvrdený?) Ancom, v prípade vyhlasovania vojny, je nevyhnutné vnímať novátorsky, keďže pôsobil ako prevenčný systém proti zbytočným vojnám, v ktorých by bolo zapojená značná časť rímskeho vojska. Pôvod konfliktov medzi Rímom a jeho susedmi nemal v kráľovských dobách zväčša komunitný charakter (ako vyplýva z úryvku Liv. I. 22 – zničenie pastvín) a skôr sa týkal individuálnych výpadov a poškodení majetku. Individuálne konflikty určitých skupín spôsobovali, že do vojnového konfliktu boli zapojené celé kmene (národy) a vo výsledku ich vojensky vyčerpávali. Negatíva spojené s častými celokomunitnými konfliktmi vyplývajúcim z porušení dohôd jednotlivcami nevyhnutne vyústili do formovania procesu, ktorý by predmetným negatívam predchádzal. Individuálne násilie tak mohlo byť kontrolované cez inštitút *rerum repetitio* vykonávaným *fetiales*, ktorí požadovali vydanie ulúpených vecí a vydanie vinníkov, čím predišli dlhotrvajúcemu celospoločenskému konfliktu. Kmeň (národ), ktorý nebol ochotný akceptovať povinnosť náhrady a tzv. noxálnej zodpovednosti individuálnych vinníkov, musel následne akceptovať kolektívnu zodpovednosť vo forme vyhlásenia vojny. Rituál *rerum repetitio* tak slúžil ako prevenčný inštitút k zažehňaniu vojny a v prípade jeho neakceptovania vytváral priestor na vedenie tzv. spravodlivej vojny.⁷⁸

⁷⁷ RICH, J.: The Fetiales and Roman International Relations. In: *Priests and State in the Roman World*, Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge (PawB) Band 33. Potsdam, 2011, 185 - 240.

⁷⁸ Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: *Rerum repetitio* ako právny predchodca inštitútu náhrady škody v medzinárodnom práve In: *100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021, s. 48 – 54.

1.7 Deklaratórne a konštitutívne účinky vyhlásenia vojny (kazuistika k *testatio deorum a indictio belii*)

Predchádzajúce podkapitoly monografie boli venované kazuistike právomocí *fetiales* v rámci systému *ius fetiale*, a to v prípade procesu uzatvorenia medzinárodnej zmluvy (v skúmanom prípade uzatvorenie zmluvy, ktorej obsah alternoval vojnový stav s Albou Longou), a následne inštitútu *rerum repetitio*, ako prevenčného spôsobu vyhnutia sa vojnovému stavu a zachovaniu mierového *statusu quo*. Kontraktácia podmienok alternácie vojny, respektíve vyhnutie sa vojnovému stavu prostredníctvom náhrady škody mali v podmienkach antického sveta a diplomacie svoje limity. Mantinely alternatívneho riešenia sporu proti sebe stojacich a súperiacich národov (etník, kmeňov) boli flexibilné, avšak v prípade ich prekročenia neostávalo prijať iný záver, ako vyhlásiť vojnu. V prípade, ak prevenčný potenciál *rerum repetitio* ostal nevyužitý a neboli vydané veci, respektíve osoby zodpovedné za porušenie mierového (pokojného) stavu ani po uplynutí lehoty na splnenie *rerum repetitio*, patrilo *fetiales* (podľa Tita Livia) započat' proces vyhlásenia vojny.

Samotný proces vyhlásenia vojny prebiehal vo viacerých fázach, pričom Titus Livius pôsobenie *fetiales* (a iných subjektov) definuje nasledovne: „...*si non deduntur quos exposcit diebus tribus et triginta—tot enim sollemnes sunt—peractis bellum ita indicit: “audi, Iuppiter, et tu, Iane Quirine, dique omnes caelestes vosque, terrestres, vosque, inferni, audite. ego vos testor populum illum”—quicumque est nominat—“iniustum esse neque ius persolvere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus quo pacto ius nostrum adipiscamur.” tum nuntius Romam ad consulendum redit. confestim rex his ferme verbis patres consulebat: “quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis, quas res nec dederunt nec solverunt nec fecerunt, quas res dari, solvi, fieri oportuit, dic,” inquit ei quem primum sententiam rogabat, “quid censes?” tum ille: “puro pioque duello quaerendas censeo itaque consentio consciscoque.” inde ordine alii rogabantur; quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat, bellum erat consensum. fieri solitum ut fetialis hastam ferratam aut praeustam sanguineam ad fines eorum ferret et non minus tribus puberibus praesentibus diceret: “quod populi Priscorum Latinorum hominesque Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt,*

deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis iussit esse senatusque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populis Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis bellum indico facioque.” id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. hoc tum modo ab Latinis repetitae res ac bellum indictum, moremque eum posterī acceperunt. – „Ak sa tí, ktorých sa žiada, nevzdajú, po uplynutí tridsiatich troch dní - lebo tak je to bežné – vyhlási vojnu takto: „Počuj, Jupiter, aj ty, Janus Quirinus, a všetci bohovia nebeskí aj vy pozemskí aj vy z podsvetia, počujte! Ja vás volám za svedkov, že ten národ (...) je nespravodlivý a nedodríava právo; ale o tých veciach sa vo vlasti našej poradíme so staršími, akým spôsobom sa môžeme domôcť nášho práva.“ Ale o týchto veciach sa poradíme so staršími v našej krajine, ako by sme mohli získať naše právo.“ Potom sa posol vracia do Ríma na poradu. Kráľ sa hneď poradí so staršími, a to slovami: „Konajme (rokuje) ohľadom tých vecí, sporov a právnych rozporov, o ktorých uskutočnil *pater patratus* - poverený otec ľudu Rímskych Quiritov vyhlásenie pred povereným otcom Starých Latínov a celým ľuďom Starých Latínov, ktoré (veci, spory, právne rozpory) oni nedali, nezaplátili, ani neurobili, ktoré bolo treba dať, urobiť a zaplatiť: povedz (hovorí tomu, koho ako prvého požiadal o názor) čo súdiš? „Súdím, že je potrebné požadovať čistú a spravodlivú vojnu, a tak sa uznášam a dávam svoj súhlas.“ Potom bola otázka položená ostatným v poradí, a keď sa väčšina prítomných priklonila k rovnakému názoru, bola vojna dohodnutá. Bolo zvykom, že *fetial* priniesol k hraniciam druhého národa kopiju so železným hrotom kalenú v ohni a v prítomnosti najmenej troch dospelých mužov povedal „Pretože národ Starých Latínov a všetok ľud Starých Latínov sa previnil proti ľudu Rímskych Quiritov, a pretože Rímsky ľud Quiritov nariadil, aby bola vedená vojna so Starými Latínmi a senát ľudu Rímskeho sa tak rozhodol, v zhode sa uzniesol a k uzneseniu sa pripojil, aby došlo k vojne so Starými Latínmi, preto ja i ľud Rímsky, národu Starých Latínov a všetkému ľudu Starých Latínov vyhlasujem vojnu a týmto ju začínam.“ Po týchto slovách vrhol svoju kopiju na ich územie. Takýmto spôsobom sa v tom čase od Latínov žiadala náprava a vyhlasovala vojna a tento zvyk prevzali aj neskoršie generácie.“⁷⁹

⁷⁹ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 9 – 14 : Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935

Ako z vyššie uvedeného úryvku a jeho prekladu vyplýva, prvou fázou vyhlasovania vojny bolo prehlásenie, ktoré uskutočňoval *pater patratus* voči národu, ktorý odmietol akceptovať požiadavky *rerum repetitio*. Predmetné vyhlásenie môžeme označiť ako *testatio deorum* (*testatio* alebo aj *denuntiatio*): „*audi, Iuppiter, et tu, Iane Quirine, dique omnes caelestes, uosque terrestres uosque inferni, audite; ego uos testor populum illum (...) iniustum esse neque ius persolvere; sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur.*“ - „Počuj, Jupiter, aj ty, Janus Quirinus, a všetci bohovia nebeskí aj vy pozemskí aj vy z podsvetia, počujte! Ja vás volám za svedkov, že ten národ (...) je nespravodlivý a nedodríava právo; ale o tých veciach sa vo vlasti našej poradíme so staršími, akým spôsobom sa môžeme domôcť nášho práva.“⁸⁰ Napriek formálnosti a solemnosti vyhlásenia však *testatio deorum* malo iba deklaratórny charakter (ako logický následok neakceptovania požiadavky na náhradu škody, respektíve porušenia zmluvy), keďže podliehalo verifikácii zo strany senátu (verifikácia staršími – senátormi). V zmysle vyššie uvedeného *pater patratus* nedisponoval autonómnou kompetenciou vyhlásiť vojnu hneď po odmietnutí *rerum repetitio*.

Ako už bolo vyššie uvedené, deklaratórne *testatio deorum* nespôsobovalo konštitutívne účinky vyhlásenia vojny, keďže podliehalo ďalšiemu schváleniu za spolupôsobenia kráľa a senátu. Podľa Tita Livia sa vyslanec (*pater patratus*) po vykonaní *testatio deorum* vrátil so sprievodom do Ríma, informoval senát a kráľa o neakceptácii *rerum repetitio*, pričom proces (vyhlasovania) schvaľovania vojny sa dostal do druhej fázy. V predmetnej fáze *fetiales* nedisponovali žiadnou kompetenciou (okrem oznámenia výsledku *rerum repetitio* senátu a kráľovi), pričom kompetencia konať vo veci vyhlasovania vojny prechádza na kráľa a senát (senátorov). Kráľ disponoval kompetenciou vyzvať senát k rokovaniu a hlasovaniu o vyhlásení vojny, pričom (starším) senátorom adresoval otázku: „*Quarum rerum litium causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis, quas res nec dederunt nec solverunt nec fecerunt, quas res dari solvi oportuit, dic*“ *inquit ei quem primum sententiam rogabat, "quid censes?"* – „Konajme (rokuje) ohľadom tých vecí, sporov a právnych rozporov, o ktorých uskutočnil

⁸⁰ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 9 – 10 : Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935

pater patratus - poverený otec ľudu Rímskych Kviritov vyhlásenie pred povereným otcom Starých Latínov a celým ľuďom Starých Latínov, ktoré (veci, spory, právne rozpory) oni nedali, nezaplátili, ani neurobili, ktoré bolo treba dať, urobiť a zaplatiť: povedz (hovoriť tomu, koho ako prvého požiadaj o názor) čo súdiš?⁸¹ Otázka adresovaná senátorom (prvému senátorovi) podľa Livia v prípade sporu s Latínmi smerovala k akceptácii vojnového riešenia sporu: „*puro pioque duello quaerendas censeo itaque consentio consciscoque.*“ – „Súdím, že je potrebné požadovať čistú a spravodlivú vojnu, a tak sa uznášam a dávam svoj súhlas.“⁸² Tento proces otázky a nadväzujúcej odpovede predstavoval formu hlasovania, pričom na platné prijatie uznesenia senátu o vyhlásení vojny bola potrebná nadpolovičná väčšina senátorov. Otáznou (aj v rámci Dejín Tita Livia) je otázka kompetencie ľudového zhromaždenia v prípade procesu vyhlasovania vojny. V úryvku Liv. I. 32 sa o kompetencii ľudového zhromaždenia mlčí, avšak na inom mieste Livius uvádza nasledovné: „*nihil quoque ne confestim bellum indiceretur neve exercitus mitterentur religio obstitit; fetiales prius mittendos ad res repetendas censuere. cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum et Fidenas fuerat, indutiaeque inde, non pax facta, quarum et dies exierat et ante diem rebellaverant; missi tamen fetiales; nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba sunt audita. controversia inde fuit utrum populi iussu indiceretur bellum an satis esset senatus consultum. pervicere tribuni, denuntiando impedituros se dilectum, ut Quinctius consul de bello ad populum ferret. omnes centuriae iussere. in eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit ne consules in proximum annum crearentur.*“ – „Dokonca aj vtedy náboženské zvyklosti zabránili okamžitému vyhláseniu vojny a vyslaniu vojsk; rozhodli sa, že najprv musia byť vyslaní *fetiales*, aby požadovali náhradu. Nedlho predtým došlo k bitke s Veientes pri Nomentum a Fidenae, po ktorej nenasledoval mier, ale prímerie. Jeho čas teraz vypršal a nepriateľ skutočne začal znovu bojovať ešte pred jeho vypršaním; napriek tomu boli vyslaní *fetiales*; ich slová, keď po zložení zvyčajnej prísahy žiadali o odškodnenie, však neboli vypočuté. Vznikol teda spor, či sa

⁸¹ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 9 – 11 : Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935

⁸² LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 9 – 12 : Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935

má vojna vyhlásiť na príkaz ľudu, alebo stačí senátorský dekrét. Tribúni zvíťazili tým, že pohrozili, že budú brániť odvodu, a prinútili konzula Quincia, aby otázku vojny predložil ľudu. Všetky centúrie hlasovali za. Aj v tomto ohľade mali plebejci navrch, že splnili svoje želanie, aby sa konzulovia na nasledujúci rok nevolili.⁸³

Vzhľadom na uvedené (v období roku 427 pred Kr.) nebolo možné vyhlásiť vojnu senátom bez predchádzajúceho súhlasu ľudového zhromaždenia. Ak išlo o novú vojnu, musela byť schválená hlasovaním ľudu; ak išlo len o pokračovanie starej vojny, nebolo to potrebné. V prvotnom archaickom období však podľa Richa⁸⁴ ľudové zhromaždenie nedisponovalo právomocou hlasovať o vyhlásení vojny a podľa názoru Mommsena⁸⁵ sa autorita senátu odvodzovala od predchádzajúceho hlasovania ľudového zhromaždenia - ešte pred vyslaním *fetiales* k Latínom.

Po odhlasovaní v senáte nastala tretia fáza procesu vyhlásenia vojny a to prostredníctvom tzv. rituálu s kopijou, ktorého priebeh opísal Livius v úryvku I. 32. 13 -14. V tejto fáze sa kompetencia opätovne prenáša do rúk *fetiales*, (konkrétne *pater patratus*). Disponujúc uznesením senátu *pater patratus* prináša k hraniciam národa, ktorý odmietol *rerum repetitio* (Latinovia) kopiju so železnou, zakrvavenou a obhorenou špičkou a pred minimálne troma rímskymi dospelými mužmi ako svedkami solemného úkonu predniesol formulu k vyhláseniu vojny: „*quod populi Priscorum Latinorum hominesque Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis iussit esse senatusque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populis Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis bellum indico facioque.*“ - „Pretože národ Starých Latínov a všetok ľud Starých Latínov sa previnil proti ľudu Rímskych Kviritov, a pretože Rímsky ľud Kviritov nariadil, aby bola vedená vojna so Starými Latínmi a senát ľudu Rímskeho sa tak rozhodol, v zhode sa uzniesol a k uzneseniu sa pripojil, aby došlo k vojne so Starými Latínmi, preto ja i ľud Rímsky, národu Starých

⁸³ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 4, 30, 13 – 16: Livy. *Books III and IV With An English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1922.

⁸⁴ RICH, J.: The Fetiales and Roman International Relations. In: *Priests and State in the Roman World*, Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge (PawB) Band 33. Potsdam, 2011, s.204.

⁸⁵ MOMMSEN, T.: *Römische forschungen*. Berlin, Weidmann, 1864, s.245-247.

Latínov a všetkému ľudu Starých Latínov vyhlasujem vojnu a týmto ju začínam.⁸⁶ Predmetný úkon *indictio belli* mal konštitutívny charakter, a ako akt začatia vojny nastal momentom vhoďenia kopije na nepriateľské územie. Tým bola vojna vyhlásená a začatá, pričom tento zvyk bol podľa Livia uplatňovaný aj budúcimi generáciami. V predchádzajúcich kapitolách analyzovaný proces uzatvárania medzinárodných zmlúv, resp. požadovania *rerum repetitio* a následného vyhlasovania vojny svedčí o súbore presných pravidiel diplomatických techník Rimanov (zastúpených *fetiales*) vo vzťahu k exteritoriálnym etnikám. *Fetiales* zastúpený navonok osobou *pater patratus* v mene Ríma svojim solemným aktom zaväzoval celý národ (najprv deklaratórne, následne konštitutívne), čo v prípade antickej (medzinárodnej) diplomacie možno považovať za prejav komunitnej zodpovednosti. Využitie hrozby prostredníctvom *clarigatio* a požadovania *rerum repetitio* možno považovať za prvotné využitie vynucovacej diplomatickej taktiky (coercive resp. compellence diplomacy), kedy je cudzia entita postavená pred voľbu, ktorá je výhodnou iba pre stranu, ktorá vzniesla požiadavku. Rimania prostredníctvom *fetiales* postavili cudzí národ (Latínov) do situácie, kedy si mohol vybrať (iba) medzi poskytnutím *rerum repetitio* (výhodnej pre Rimanov) alebo vojnou, ktorú by Rimania nežiadali, ak by nemala byť úspešná. Z úryvku Dejín Tita Livia je zrejmé, že kráľ mal záujem o vedenie vojny, avšak vojna musela byť vyhlásená v súlade s *ius fetiale*. *Fetiales* a ich obrady zahrnuté v *ius fetiale* sú dôkazom precízne vypracovaného súboru pravidiel vedenia medzinárodnej diplomacie a prispeli k vzniku medzinárodno-právnej koncepcie tzv. spravodlivej vojny (*bellum iustum piumque*).⁸⁷

1.8 Základy teórie *iustum bellum* a *maxima vim vi repellere licet*

Pravdepodobné počiatky ucelenejšej (komplexnejšej) teórie spravodlivej vojny je možné hľadať v rímskom práve, v jeho prameňoch, a to Justiniánskych Digestach. Nadväzujúce pravidlo *vim vi repellere licet* spojené s interdiktom *unde vi* (viď nižšie) je

⁸⁶ LIVIUS, T.: *The History of Rome*, Book 1, 32, 13 – 14 : Livy. *Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935

⁸⁷ Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: *Ius fetiale - the beginning of the process of the creation and ratification of treaties and the declaration of war*. In: *Glossa Iuridica*, roč. 8, č. 3 Trianon, 2021, s.7-19.

potrebné vnímať v súvislosti s interdiktom *de vi armata*, právneho prostriedku slúžiaceho na ochranu držby proti násilii kvalifikovanej povahy, ktoré bolo vykonávané ozbrojenou skupinou osôb. Prétorský interdikť slúžiaci na ochranu nerušenej držby, ako práva ohrozeného ozbrojenou skupinou osôb znel nasledovne: „*Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deieicisti aut familia tua deieicit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas.*“ – „Odkiaľ si ty niekoho vyhnal skupinou ozbrojených ľudí, alebo ho vyhnala tvoja rodina, tam ho daj späť do držby a vráť mu aj to, čo na tom mieste vtedy mal.“⁸⁸ Interdikť *de vi armata* ako prostriedok právnej ochrany je potrebné skúmať aj v kontexte teórie spravodlivej vojny, keďže v prípade vojny ide taktiež o kvalifikovaný útok (ohrozenie) ozbrojenou skupinou osôb, pričom v takomto prípade je nepochybne vždy možné uplatniť okamžitú obranu: Ulp. D. 43, 16, 3, 9: „*Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo, dummodo sciamus non solum resistere permissum, ne deiciatur, sed et si deiectus quis fuerit, eundem deicere non ex intervallo, sed ex continentí.*“ – „Preto môžeme odraziť zbraňou každého, kto príde ozbrojený, ale treba to urobiť okamžite a nie po uplynutí určitého času; mali by sme mať na pamäti, že voči násilnému vyhnaniu je možné klásť nielen odpor, ale aj to, že vyhnaný môže sám vyhnáť druhého, ak tak urobí okamžite a nie až po uplynutí času.“⁸⁹ V texte Justiniánskych Digest nachádzame (pod vplyvom stoeckej filozofie - vychádzajúc z prirodzeného práva) fragment, ktorého autorstvo sa priznáva Florentinovi: Flor. D. 1, 1, 3: „*Ut vim atque iniuriam propulsemus: nam iure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.*“ – „Aby sme násilie a protiprávnosť odrážali: lebo podľa tohto práva, čo niekto urobí na ochranu svojej osoby, sa posudzuje tak, že to urobil právom, a keďže príroda medzi nami ustanovila akúsi príbuznosť, vyplýva z toho, že nie je dovolené, aby človek snoval úklady proti človeku.“⁹⁰ Florentinius interpretuje právo osoby brániť sa proti cudziemu

⁸⁸ JOHNSON, A. CH., a kol.: *Ancient Roman statutes: a translation, with introduction, commentary, glossary, and index.* Austin: University of Texas Press, 1961 - *Interdictum preatoris de vi armata* č. 78 a č. 244.

⁸⁹ Ulp. D. 43, 16, 3, 9 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁹⁰ Flor. D. 1, 1, 3 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985.

kvalifikovanému útoku z pohľadu *ius naturale* bezpochyby ako prirodzený spôsob, reakciu a vlastnosť spoločnú pre všetky ľudské bytosti a (čo je dôležité) v súlade s právom.

Maxima *vim vi repellere licet*⁹¹ – „Je dovolené odraziť násilie násilím.“ obsiahnutá v Justiniánskych Digestach, je autorsky pripisovaná (Ulpianom) klasickému rímskemu právnikovi Cassiovi a je prejavom nutnej obrany napadnutého subjektu, či už v rovine medzinárodného alebo vnútroštátneho práva.⁹² V rámci fragmentu je uvedený nasledovný: Ulp. D. 43, 16, 1, 27: „*Vim vi repellere licere Cassius scribit idque ius natura comparatur: apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.*“ - „Cassius píše, že je dovolené odraziť násilie násilím a toto právo sa vychádza z prirodzeného práva: Preto sa domnieva, že je dovolené odraziť ozbrojené násilie zbraňou.“⁹³. „Podľa Rimanov právo nutnej obrany dala ľudom sama príroda, zásada „*vim vi repellere licet*“ (proti násiliu je dovolené brániť sa násilím) je myšlienkou prirodzeného práva.“⁹⁴ Záver o (právnej) dovolenosti odraziť násilie násilím podľa Cassia nemá svoj základ v „medzinárodnom“ práve, práve naopak je výsledkom riešenia právneho problému z oblasti súkromného práva rímskeho. Cassius maximu *vim vi repellere licet* analyzoval v súvislosti s možnosťou použitia interdiktu *unde vi*: Je držba toho, kto svoju držbu chráni silou *possessio vitiosa* či *possessio non vitiosa*? Cassius na predmetný problém aplikuje pravidlo *vim vi repellere licet* a interpretuje ho ako pravidlo známe a všeobecne akceptované. Odpoveď na otázku pôvodu, či počiatku existencie pravidla *vim vi repellere licet* samozrejme nemôžeme hľadať len u Cassia, keďže ako uvádza Paulus v súvislosti s *vim vi repellere licet* – všetky zákony a všetky práva totiž dovoľujú odrážať silu silou: Paul. D. 9, 2, 45, 4: „*Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam dederint, innocii sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt. (...) illum enim solum qui vim infert ferire conceditur, et hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.*“ - „Tí, ktorí spôsobili škody,

⁹¹ BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia (USA), The American Philosophical Society, 1991, s.765.

⁹² Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: DOBROVIČ, L.: *Vim vi repellere licet* a otázka spravodlivej vojny. In: *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine*. 2022. s.63-71.

⁹³ Ulp. D. 43, 16, 1, 27 - WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985.

⁹⁴ ANTALOVÁ, B., VRANA, V.: Protiprávnosť (*iniuria*) a zavinenie ako základné predpoklady zodpovednosti za delikt *damnum iniuria datum* podľa *lex Aquilia*. In: *Acta Iuridica Cassoviensia*, 2004, č. 25, s.6.

keď sa nemohli brániť inak, sú pred žalobou bezpeční. Všetky zákony a všetky práva totiž dovoľujú odrážať silu silou. (...) Pretože je dovolené udrieť len toho, kto (silou) útočí a výlučne vtedy, keď sa to stane kvôli obrane a nie kvôli pomste.⁹⁵ Okrem Cassia a Paula môžeme analyzovať právnu podstatu pravidla *vim vi repellere licet* aj v rečiach Ciceróna, ktorý častokrát vystupoval ako obhajca možnosti využitia sily na odrazenie útoku, a to z dôvodu obnovenia poriadku v štáte v ktorom vládlo násilie. V dobe sklonku existencie rímskej republiky prestával existovať rozdiel medzi *ius* a *vis* a život samotného Ciceróna častokrát lavíroval v situáciách, kedy sila vládla nad zákonom. Aj z týchto dôvodov bolo podľa samotného Ciceróna, v časoch kedy právo a sudy neplnili svoje poslanie, možné použiť silu na nastolenie poriadku a práva. Príkladmo, v situácii ohrozenia republikánskeho zriadenia dvoma rebelujúcimi tribúnmi ľudu (*Saturninus* a *Sulpicius*), neostávalo nič iné, ako ich odstránenie za použitia sily a železa: Cic. De Leg. 3. 20: *Quid iam de Saturnino, Sulpicio, reliquis dicam? Quos ne depellere quidem a se sine ferro potuit res publica.*⁹⁶ Ďalší príklad použitia pravidla *vim vi repellere licet* nachádzame v reči *Pro Milone*, pri obhajobe priateľa Tita Annia Mila, obvineného z vraždy svojho politického nepriateľa Clodia na Via Appia: Cic., Pro Mil. 9. IV.: „*Atqui si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis inlata defenditur.*“ – „A ak existuje nejaká príležitosť (a je ich veľa), keď je vražda ospravedlniteľná, určite nie je len ospravedlniteľná, ale dokonca nevyhnutná, keď je násilie odrazené násilím.“⁹⁷ Pri hľadaní odpovede na otázku pôvodu maximy *vim vi (de)repellere licet* v súkromnom či verejnom práve je potrebné simpliciter uviesť, že má svoj základ v práve prirodzenom. Maxima *vim vi repellere licet* nachádza svoje vyjadrenie (v modernom právnom jazyku) v občianskoprávnej svojpomoci, trestnoprávnej nutnej obrane, či medzinárodno-právnom inštitúte - práva štátu/štátov viesť obrannú vojnu. Aj napriek skutočnosti, že pojem *iustum bellum* a maxima *vim vi repellere licet* sú medzi autormi zaoberajúcimi sa antickou diplomaciou pertraktované, pričom tieto pojmy sú častokrát spájané

⁹⁵ Paul. D. 9, 2, 45, 4 - WATSON, A.: The Digest of Justinian. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985.

⁹⁶ Cic. De Leg. 3. 20 - CICERO, M. T.: *De Legibus*. DE PLINVAL, G. Paris: Belles Lettres. 1959.

⁹⁷ Cic., Pro Mil. 9. IV. - CICERO, M. T.: *Pro Milone*: Loeb Classical Library. William Heinemann Ltd. 1953 9780434992522

aj s *ius fetiale*, je potrebné upozorniť na skutočnosť, že o rozvinutej, detailnej a formalizovanej filozofii tzv. „spravodlivej vojny“ nemožno hovoriť až do 1. storočia pred Kr.

Teória tzv. spravodlivej vojny bola v priebehu dejín rozpracovaná mnohými autormi, akými boli Tomáš Akvinský, sv. Augustín, Francisco de Vitoria, Alberico Gentili, či Hugo Grotius. Predmetnú problematiku neopomenuli skúmať autori pozitivistickéj a rovnako tak modernej právnej teórie. Predtým však autori akými bol Cicero (pod vplyvom stoicizmu) rozvíjali predmetnú problematiku, nie je však isté, či chápali spravodlivú vojnu ako konflikt, ktorý sa opiera o spravodlivú príčinu, alebo či pre spravodlivé vedenie vojny bolo len potrebné uskutočniť proces, ktorého postup nachádzame v právnych normách *ius fetiale*. Rovnako tak sa natíska otázka, čo považoval Riman (alebo Cicero) za *iusta causa*. Nad rámec vyššie uvedeného je potrebné uviesť, že koncept formálneho aj skutočného "práva viesť vojnu" bol zakotvený v ranej rímskej kultúre. Mať na svojej strane výhodu nielen vojenskú, ale rovnako tak mať na svojej strane aj spravodlivosť vo vedení svojej vojny, bol základným fundamentom – na vojnovom úsilí založenej rímskej spoločnosti. Ak odhliadneme od skutočnosti, či v tom-danom prípade skutočne existovalo *iustum causa*, je zrejmé, že Rimania a iné latinské etniká zakladali spravodlivé vedenie vojny skôr na formálnom vyjadrení postupov vyhlásenia vojny ako na preukazovaní spravodlivého dôvodu (ten sa vždy našiel). Proces, pri ktorom participovali *fetiales* (viď predchádzajúce podkapitoly) mal zabezpečiť nielen vedenie vojny s prívlastkom *iustum*, ale aby vojna mala aj podporu bohov (*pium*). Z pohľadu Rimanov, dôsledkom vojenskej porážky nebolo porušenie pravidiel *ius fetiale* (porušenie postupu vyhlásenia vojny), ale porážka bola pripisovaná faktu vedenia nespravodlivej vojny. Práve náboženský charakter vedenia spravodlivej vojny je nepopierateľný, tak ako dôvod vojenskej prehry pri Carrhách (53 pred Kr.) bol z pohľadu Rimanov daný neakceptovaním a ignorovaním mnohých desivých (nepriaznivých) veštíeb. Náboženský charakter konceptu vojny v antických časoch ako súdu pred bohmí, ktorého verdiktom je jej výsledok bol imanentný aj pre Rimanov, pričom práve Rimania spravodlivosť vojny vykladali aj prostredníctvom formálnej štruktúry *ius fetiale*, a to na filozofických základoch *iustum bellum*.

Ako faktor stojaci za vedením tzv. spravodlivej vojny nemožno považovať iba nevyhnutnú a okamžitú obranu voči útoku – v takomto prípade bola vojna z pohľadu Ríma vždy spravodlivá. Medzi ostatné faktory iniciujúce vojnu (nie vždy oprávnenú ani spravodlivú) a

inšpirujúce k vedeniu konfliktu musíme nevyhnutne optikou antického sveta (avšak aj toho súčasného) zaradiť prestíž a zdroje bohatstva, ktoré sú a vždy boli až na prvom mieste. Vojná v antickom svete bola akceptovaná, ak výsledkom vojenskej činnosti mal byť zisk (bohatstvo), respektíve individuálny vojenský úspech (triumf) hlavného protagonistu (skupiny) ako prostriedku na dosiahnutie a zvýšenie spoločenského postavenia. Okrem vyššie uvedených faktorov (dôvodov) pre vedenie spravodlivej vojny slúžilo využitie vojnovkej aktivity ako nástroja politickej moci. Antická vojna bola politická od svojich počiatkov a vždy bola považovaná za prostriedok na dosiahnutie určitého politického cieľa, respektíve ako logické pokračovanie politiky inými prostriedkami. Vojnové úsilie v antickom svete a úspech vo vojne bol považovaný za rozhodujúci prvok legitimizácie politickej moci. Vo všeobecnosti bola vojna v antickom svete prirodzený, ak nie nevyhnutný prvok medzinárodnej politiky a diplomacie a jej iniciovanie bolo výsledkom pragmatických potrieb spoločnosti a štátu. Nadobudnutie bohatstva, získanie spoločenskej prestíže a uznania (z pohľadu elít), a už spomínaná nutná obrana boli kľúčovými faktormi vedenia vojny. Vyššie uvedené faktory podmieňujúce spravodlivé vedenie vojny vychádzali z prvotných motivácií, akými boli nadobudnutie územia pre vykonávanie poľnohospodárskej činnosti, či imperialistická politika prejavovaná v absencii preukázania akejkoľvek slabosti a z toho prameniaca potreba zachovať si moc už len samotnou hrozbou útoku (zастраšovanie). Ako vyplýva z prameňov (Dejiny Tita Lívia) od počiatku (založenia) Ríma sa vojna stala mocným nástrojom formujúcim osud mesta, militaristické sklony Ríma boli zakorenené v jeho základných mýtoch, pričom rímsky vojenský systém (a mentalita a kultúra rímskej spoločnosti) bol založený na svojej bezpodmienečnej neporaziteľnosti. Zhrňujúco však možno poznamenať, že Rím sa riadili vždy vlastnými záujmami a politickou potrebou – zámienka k vedeniu spravodlivej vojne bola vždy poruke. Vojná a mier je však jedno univerzum, dve strany jednej mince. Aké postavenie (charakter) mal však mier v tak silne militaristickej spoločnosti, akou bola spoločnosť starovekého Ríma? Mier bol vnímaný ako neprítomnosť vojny, avšak individualistické nazeranie na mier a vojnu možno charakterizovať prostredníctvom úryvku Herodotových Dejín⁹⁸: „*Nikto nemôže byť taký hlúpy, aby*

⁹⁸ Hdt. 1. 87. 4 – HERODOTOS: *The Histories with an English translation by A. D. Godley*. Cambridge. Harvard University Press. 1920

uprednostnil vojnu pred mierom: v mieri synovia pochovávajú otcov, vo vojne otcovia pochovávajú synov." Koncept mieru ako trvalého stavu neexistoval, mier bol ojedinelý a bol prejavom úplného víťazstva a porážky nepriateľa, produktom víťaznej vojny, niečím, čo bolo vnútené porazeným, produkt kapitulácie, poníženia a zlomenia ducha nepriateľa. Samotná vojna, sila armády a následné vojenské víťazstvo boli prostriedkom nastolenia mieru v antickom svete. V skutočnosti však antický svet zažil mier v širšom meradle len zopárkrát, a to vždy s príchodom silného vojenského hegemonu – aktéra, ktorý dokázal získať a udržať si kontrolu nad ostatnými, a to všetkými (najmä vojenskými) možnými prostriedkami. Pôsobenie Alexandra Veľkého v gréckej časti antického sveta a *Pax Romanum* počas principátu v starovekom Ríme priniesli koncept mieru, avšak aj tie boli podmienené neustálym vojnovým stavom na perifériách ríše. V medzinárodných otázkach vedenia „spravodlivej“ vojny existoval proklamovaný ideál, ktorý zdôrazňoval, že Rím vedie svoje zahraničné záležitosti spôsobom v súlade s *fides* (poctivo, verne vlastnému slovu, s mravnou povinnosťou, s prísnu viazanosťou vzhľadom na predchádzajúce vyhlásenie). *Fides* v medzinárodných záležitostiach zdôrazňuje vždy spravodlivé konanie, avšak, vždy z pohľadu Rimanov. Postupnou rímskou propagandou sa vďaka ideii o čestných Rimanoch a podlých cudzincoch tento princíp *fides* v medzinárodných vzťahoch rozvinul až do kultúrnej ideológie, ktorá tvrdila, že Rím je štátom konajúcim vždy v súlade s *fides*.

1.9 *Ius gentium* a medzinárodná diplomacia Ríma za čias republiky

„*Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit*“⁹⁹ – známa rímska formulka dlhšieho znenia, ceremoniálne konzervatívne, rigidne dodržiavaná v rámci nespochybniteľných historických tradícií počas dlhých stáročí, ktorou sa zahajoval akýkoľvek úradný akt rímskych kráľov, náboženských *pontifices* od dôb kráľovstva až po solemné úkony vyšších republikánskych magistrátov do zániku *res publica*. V polovici 2. stor. pred Kr. grécky historik Polybios¹⁰⁰, spájajúci v sebe obdiv, ale zároveň aj kritiku Rimanov, osobitne vyzdvihoval

⁹⁹ V skratke Q.B.F.F.Q.S.: „Nech je to pre dobro, šťastie, blaho a zdar“.

¹⁰⁰ Približne 200 – 118 pred Kr., zaoberajúci sa vo svojich prácach zacytením rímskych dejín v období medzi 220-146 pred. Kr.- t.j. do skončenia poslednej tretej punskej vojny.

rímsku „ústavu“, právny poriadok, ich mravy a zásady a oddanosť obyvateľstva voči vodcom štátu. Už o sto rokov neskôr, jeho „kolega“ a pokračovateľ v línii rímskych historikov, okrem iného aj relatívne úspešne činný v politickom živote, Sallustius¹⁰¹, popisoval rímske realie už, bohužiaľ, úplne inak – rímska nobilita je skorumpovaná¹⁰² a v Ríme je doslovne „všetko na predaj“. Naznačený historický trend v 1. stor. pred Kr. už len „podčiarkol“ Livius¹⁰³ keď skonštatoval, že svoju súčasnosť považuje za dobu, ktorá nemôže zniesť ani svoje vlastné chyby, ani lieky proti nim...“.

Aj keď nemusíme prijať ich teóriu o morálnom úpadku a s ním súvisiacim politickým úpadkom, musíme pravdepodobne minimálne pripustiť, že morálka bola v Ríme silne zasiahnutá spoločenskými zmenami. A pretože morálka mala veľký podiel na veľkosti Ríma, iste sa jej úpadok prejavil aj na politickej kríze vtedajšej doby. Rímsky štát prežíval ôsme storočie svojej existencie a jeho najpyšnejšia éra, obdobie republiky, sa nezadržateľne končila. Dôvody boli zložité, komplikované a spočívali v samotných základoch štátu. Ak bola ústava republiky označovaná ako vláda Zákona, potom sa v prvom storočí pred Kr. zmenila na voľnú hru politických síl.

Kedysi slávny rímsky ľud sa stal indiferentným, každému k dispozícii, kto ho chcel využiť. Senát bol erodovaný do množstva politických frakcií, ktoré hľadali predovšetkým naplnenie svojich sebeckých záujmov na úkor štátu. Nemožnosť pružnej a efektívnej správy obrovskej ríše a nejednotnosť výkonnej exekutívy, nechala vyrásť silné individuality, ktoré sa legálne i ilegálne začali energicky presadzovať. Vodcovia, príslušníci aristokracie, ktorí po stáročia úspešne vyviedli štát z hroziacich katastrof a priviedli ho na vrchol moci, sa teraz proti nemu obrátili. Výsledkom tohto stavu boli uzurpátorské pokusy, diktatúry a občianske vojny, vyznačujúce sa brutalitou, ktorú svet dovtedy nepoznal.

Rímsky štát mal za sebou už šieste storočie svojej existencie a jeho najpyšnejšia éra – obdobie republiky – začala prejavovať neodvratné rozkladné tendencie a účinky. Konkrétne dôvody boli však zložité,

¹⁰¹ Plným menom Gaius Sallustius Crispus (86-35 pred Kr.), politicky príslušník strany populárov, podobne ako M.T.Cicero - tzv. *homo novus*.

¹⁰² K tomu pozri aj neslávne známe vyjadrenia numidského kráľa Jugurthu o tom, že keby mal viac peňazí pri svojom pobyte v Ríme, kúpil by si celý senát; alebo škandalózne obvinenie G.Sempronia Graccha, adresované podobne senátu, pri neslávne známom delení rímskej provincie medzi bithýnskeho kráľa Nikoméda a pontského kráľa Mithridata – k tomu bližšie pozri aj: BRUNT, P. A.: *Italian Manpower, 225 B.C.-A.D. 14*, Oxford 1971, s.145 a nasl.

¹⁰³ K tomu pozri komplexné dielo: LIVIUS, T.: *Dějiny I.-VII.*, Svoboda 1971, Praha.

tkveli v samotných základoch rímskeho štátu. Ak bola „ústava“ republiky označovaná historikmi ako vláda zákona, tak potom počas 2.-1. stor. pred Kr. sa zmenila na voľnú hru politických síl. Kedysi slávny rímsky ľud sa stal indiferentným, k dispozícii každému politickému avanturistovi, ktorý ho chcel využiť. Senát bol rozdrobený do množstva politických združení, frakcii, ktoré uprednostňovali sebecký záujem nad verejným záujmom. Nemožnosť pružnej správy obrovskej ríše – obzvlášť po úspešnom ukončení punských vojen – a nejednotnosť ústrednej vlády nechala tak vyrásť ako samorasty silné individuality, ktoré sa legitímne aj protizákonne začali postupne energicky presadzovať v politickom živote. Vráťme sa a venujme primárne zahraničnej politike Ríma uplatňovanej voči spojencom, Latinom a cudzím mocnostiam.

Predtým, než prejdeme k nami skúmanému obdobiu, urobíme ešte krátku „zastávku“ s poukazom na dejinný exkurz do rímskych análov týkajúcich sa kreovania noriem práva medzi „národmi“. Historické pramene nám zachovali zmienku o tom, že znalosť vecí božského i ľudského práva, *divinarum atque humanarum rerum notitia*, bola dobre známa už Numovi Pompiliovi, do istej miery tvorcovi prvých rímskych zákonov, hoci približne o sto rokov neskôr, za vlády Servia Tulia mal v Itálii vykladať právo, pre niekoho možno paradoxne, preslávený matematik Pytagoras zo Samu¹⁰⁴. Historicky prvá doložená zmluva Rimanov uzavretá po založení Mesta počas panovania Tulla Hostilia, ako už tomu bolo spomínané vyššie, medzi Rímom a iným italským mestom, bola kontrahovaná prostredníctvom osobitného kňazského kolégia feciálov s Alba Longa¹⁰⁵ - „bez ľstivého, podvodného úmyslu od zmyslu týchto podmienok dohodnutých národ rímsky neustúpi“, ako konštatoval aj Livius „prítom pamiatka na žiadnu inú zmluvu nie je staršia“¹⁰⁶.

Ďalším príkladom dávnovekého uplatňovania noriem *ius inter gentes* a vo všeobecnosti noriem prirodzeného práva, dnešným slovníkom by sme mohli povedať aj noriem diplomatického práva, bola situácia,

¹⁰⁴ K tomu pozri prácu: ALONSO, V.: War, Peace, and International Law in Ancient Greece, In: RAAFLAUB, K.A.: *War and Peace in the Ancient World*, Oxford 2007, s.212-225. Malo sa jednať o prednášky v blízkosti miest Herakleie, Crotonu a Metapontu.

¹⁰⁵ Ktorá vyústila do známeho boja bratských dvojíc Horáciovcov a Kuráciovcov a nadvlády mesta Rím nad Albou Longou. K tomu porov. aj prácu: WATSON, A.: *International Law in Archaic Rome*, Baltimore-London, 1993, s.25 a nasl.

¹⁰⁶ Aj keď niektorí historici uvádzajú ako najstaršiu mierovú zmluvu tú, ktorú podľa legendy uzatvoril Romulus s etruským mesto Veje – predovšetkým kvôli obchodným záujmom Ríma konkurujúcim tým Vejským.

ktorá nastala po evidentnom, flagrantnom sprisahaní, ktorého sa voči rímskej republike dopustili vyslanci exilového kráľa Tarquinia Superba z italských miest Vejí a Tarquinií, s cieľom zvrhnúť novokreované republikánske zriadenie Ríma. Livius v tejto súvislosti používa slovné spojenie „že pokiaľ sa týkalo vyslancov, konzulovia čiastočne zaváhali“ – pretože aj keď mali síce proti cudzím vyslancom nevyvrátiteľné dôkazy, rešpektovali dávnoveký uznávaný zvyk, že vyslanci cudzej mocnosti používali právo nedotknuteľnosti aj v takomto prípade; existovala však aj možnosť, síce asi iba teoretická, po ich návrate do domovskej obce/štátu požiadať o ich vydanie za účelom ich potrestania.¹⁰⁷

Termín „diplomacia“ sa v dnešnom modernom svete zväčša vzťahuje k viacerým prostriedkom, ktorými suverénne štáty a národy spravujú svoje vzťahy a komunikujú medzi sebou – a do tejto oblasti zaraďujeme množstvo medzinárodných mechanizmov a inštitúcií, ktorých úlohou je napomáhať mierovému spolužitiu, koexistencii, kultúrnych výmen, hospodárstvu, obchodu. Väčšina z týchto inštitúcií, samozrejme, bez pochyb nemala žiadnu paralelu v „rímskom svete“, v ktorom neexistovali stále diplomatické misie alebo zastúpenia jednotlivých štátov v zahraničí ochraňujúce ich geopolitické záujmy a poskytujúce nevyhnutnú pomoc štátnym občanom nachádzajúcim sa v núdzovej situácii v zahraničí. A predsa...

Pri „nedostatku“ stálych diplomatických misií v antickom Ríme, vysielanie *ad hoc* rímskych diplomatov do zahraničia *et vice versa*, za účelom dojednania špecifických mierových zmlúv zabezpečujúcich nerušený rozvoj hospodárskych, obchodných a kultúrnych stykov Ríma s okolitými mestami, národmi alebo vzdialenejšími mocnosťami, pretože bez týchto „misií“ by akákoľvek komunikácia medzi Rómom a jeho zahraničnými partnermi nebola vôbec možná. Jedno z rímskych náboženských kolégií – zbor *fetiálov*, ich právomoci a kompetencie by sme mohli oprávnené zaradiť do sféry pojmu diplomatické právo a diplomatické vzťahy, pretože práve jeho úlohou bolo uzatvárať a prekladať rímskemu senátu a ľudovým zhromaždeniam zmluvy či už s medzinárodným

¹⁰⁷ K tomu porov. aj prípad zachytený v diele STEIN, P.: *Roman Law in European History*, Oxford, s.94 a nasl. Pojednáva o účasti španielskeho ambasádora de Mendozu do protištátneho sprisahania proti anglickej (anglikánskej) panovníčke Alžbete I. V tomto prípade „znalecký“ posudok posúdenia tejto „prekérnej“ situácie u veľvyslancu z pohľadu interpretácie noriem medzinárodného práva podal profesor Alberico Gentili.

prvkom alebo nie a ceremoniálne vyhlasovať na základe mandátu od rímskeho senátu nepriateľom Mesta tzv. *bellum iustum*¹⁰⁸.

Expanzia diplomatických vyslancov Ríma a do centra čoraz viac ambicióznejšieho impéria sa zreteľne v celom diapazóne ukázala s nárastom počtu rímskych provincií. Z rímskych epigrafických a pramenných zdrojov máme k dispozícii záznamy o korešpondencií stoviek „ambasádorov“, medzi ktorých patrili aj rímski dejepisci ako Polybios, Josephus Flavius, Filón Alexandrijský či Plútarchos¹⁰⁹.

Na nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať vybraným dvom medzinárodno-politickým dôsledkom, ktoré výrazne zasiahli do rímskych dejín a ovplyvnili aj ďalšie mocenské dianie na Appeninskom poloostrove - stretu Ríma s Galmi (Keltmi) na začiatku 4. storočia pred Kr., vyvrcholiace až povestným dočasným dobytím Ríma Galmi a následne, mocenským súbojom medzi Rímom a Samnitmi o niekoľko desiatok rokov neskôr, vedúceho k jednej z najpotupnejších udalostí pre, už vtedy dosť sebavedomý, Rím.

V prvom prípade si Rím spôsobil veľkú väčšinu problémov, ktoré mohli dopadnúť aj oveľa tragickejšie, zbytočným, ba možno povedať hlúpym až krajne nezodpovedným konaním najvyšších magistrátov. O čo teda išlo?

V tomto prípade príčinou nekonečných ťažkostí Ríma bolo mesto Clusium na území dnešného Toskánska, v tom čase Etrúrie¹¹⁰. Pri mohutnom vpáde Galov r. 391 pred Kr., ktorí si ľahko poradili s Etruskami a prekročili rieku Pád sa mesto Clusium obrátilo na pomoc k Rímu. Hoci Clusium nemalo dovtedy uzatvorenú validnú medzinárodnú zmluvu o priateľstve a spolenectve s Rímom, vyslali do Ríma vyslancov, aby požiadali o poskytnutie vojenskej pomoci u rímskeho senátu. Napriek tomu, že rímsky senát poskytnutie predmetnej pomoci zamietol, predsa len vyslal svojich dvoch vyslancov, aby formálne rokovali s Galmi menom národa rímskeho a aby im oficiálne tlmočili žiadosť, aby Galovia neobliehali *de facto* spojenca národa rímskeho, keď od neho neutrpeli nijakú škodu alebo bezprávie.

Ak by odpoveď Galov bola záporná, Rím by tak musel Clusium ochrániť aj vyhlásením vojny Galom – keby ho k tomu aktuálne

¹⁰⁸ K tomu pozri: OGILVIE, R.M.: *A Commentary on Livy*, Oxford 1965, s.110-111.

¹⁰⁹ Časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: VRANA, V.: Rímska diplomacia na sklonku republiky, In: *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva* : zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva. – Praha, Nakladatelství Leges, 2020, s. 39-51.

¹¹⁰ Dnes pomenované Chiusi.

pomery prinútili. Podľa názoru rímskeho senátu by bolo však lepším riešením, aby vojna bola odvrátená a aby Galovia ako nový kmeň bol spoznaný skôr v mieri ako vo vojne. Po prednesení predmetnej žiadosti rímskeho senátu, galská odpoveď bola nasledujúca: „Hoci počujeme pomenovanie „Rimania“ po prvýkrát, predsa veríme, že sú to muži statoční..., pretože ste radšej chceli brániť svojich spojencov skôr vyslaním posolstva k nám, než zbraňami, ani my neodmietame mier, ktorý nám prinášate, ak nám mesto Clusium prenechá časť svojho územia. Ak nie, začneme vojnu“.

Keď sa rímski vyslanci spýtali Galov na základe akého práva žiadajú vydať územie od jeho právoplatných vlastníkov alebo vyhrážať sa zbraňami Rímu a čo vlastne Galovia robia v Etrúrii, odpoveď Galov bola sebavedomá - oni, vraj „nosia právo na svojich zbraniach“. Výsledkom tejto roztržky bola následná neuvážená vojenská bitka medzi Galmi a Clusiom, do ktorej sa bohužiaľ zapojili priamo aj rímski vyslanci, navyše plne ozbrojení, ako píše Livius „a to proti všeobecne akceptovaným normám platného práva u všetkých národov (*ius inter gentes*)...nemohlo sa to utajiť...“. Keď Galovia spoznali, že sa do boja aktívne zapojili aj rímski vyslanci, boj prerušili a dali sa na ústup. Následne boli vyslaní galskí vyslanci do Ríma, aby si oficiálnym oznámením sťažovali u rímskeho senátu na vykonané bezprávie spôsobené rímskymi vyslancami proti normám práva platného u všetkých národov a z toho istého dôvodu žiadali, aby im Rimania boli vydaní.

Po prerokovaní tejto sťažnosti Galov pred rímskym senátom, senát neoficiálne neschválil konanie svojich vyslancov a bol toho názoru, že Galovia sa domáhajú spravodlivej veci. Ale snaha získať si priazeň u rímskeho ľudu spojená súčasne s alibistickým vyvinením sa z potencionalnej vojenskej porážky Rimanov vo vojne s Galmi, senát odovzdal a prenechal rozhodnutie v tejto veci ľudovému zhromaždeniu. Výsledok rozhodnutia ľudového zhromaždenia sa dal očakávať – zbavenie viny rímskych vyslancov, odmietnutie ich vydania Galom a dokonca ich následné zvolenie do najvyššej republikánskej magistratúry – vojenských tribúnov s konzulskou právomocou.

Medzitým sa Galovia dozvedeli, že tí, ktorí porušili ľudské právo platné medzi všetkými civilizovanými národmi, boli navyše povýšení do čestných štátnych úradov a že týmto spôsobom bolo ich posolstvo vyslané do rímskeho senátu vystavené bezhraničnému výsmechu... To, čo nasledovalo potom je všeobecne známa história – dobytie Ríma Galmi a zasadnutie rímskeho senátu, ktorému

predsedal vojenský tribún s konzulskou právomocou, Quintus Supicius, s cieľom uzatvoriť dohodu s Brennom, vodcom Galov. A tak bola určená výkupná cena „slobody“ tisíc libier zlata pre národ, ktorý už mal čoskoro vládnuť celému svetu. K tomuto prahanebnému konaniu pridal Brennus ešte ďalšiu povestnú urážku Rimanov. Galovia totiž priniesli falošné závažie, ktoré nezodpovedalo váhe. Vojenský tribún, vidiac to, zdráhal sa závažie použiť.

Odpoveďou Gala bolo hodenie svojho meča k závažiam, pričom priniesol neznesiteľné slová pre Rimanov: „Beda porazeným!“¹¹¹. Už iba ako epilóg vyznieva skutočnosť, že po oslobodení Ríma Camillom bol Gnaeom Marciom, plebejským tribúnom, obžalovaný hlavný vinník celej diplomatickej „katastrofy“ – Quintus Fabius, po skončení svojho úradu, pretože ako oficiálny vyslanec rímskeho senátu a národa bojoval proti Galom, ku ktorým bol vyslaný ako vyjednávač – čím porušil platné právo dodržiavané všetkými národmi... Z odsúdenia, ktoré mu hrozilo ho „oslobodila“ smrť – aj keď sa špekulovalo o jeho možnej samovražde... Poďme ale ďalej.

Tzv. samnitské vojny sa odohrali na prelome 4. a 3. storočia pred Kr. Išlo o vojenský konflikt, súperenie medzi Rímom a Samnitmi na území strednej Itálie, ktoré sa geograficky vzťahovalo predovšetkým na oblasť Kampánie a území susediacimi s Latiom. Samniti ako národ obsadili v 5. storočí pred Kr. územie na východ a juh od Latia a následne uzatvorili medzinárodnú zmluvu s Rímom, ktorej primárnym zmyslom bolo zabezpečenie efektívnej obrany pred potencionálnou agresiou Galov (Keltov), ktorá tak deštruktívnym spôsobom poznačila r. 390 pred Kr. Rím.

Neuralgickým miestom pre budúcnosť tejto zmluvy medzi zmluvnými partnermi sa stalo kampánske mesto Capua, ktorého ovládnutie bolo skôr či neskôr v geopolitickom záujme obidvoch národov resp. miest. Situácia sa vyhrotila v momente vojenského útoku Samnitov na kampánske mesto Capua, výsledkom ktorého bola oficiálna žiadosť Capuy prostredníctvom vyslancov tohto mesta adresovaná Rímu, v ktorej sa na neho obrátili so žiadosťou o poskytnutie pomoci a uzavretia spojeneckej zmluvy o priateľstve s Rímom. Ako uvádza historik Livius¹¹², príčinou vojny so Samnitmi nebol bezprostredný spor medzi nimi, pretože boli už predtým spojencami na základe uzavretej zmluvy o spojeníctve a priateľstve.

¹¹¹ Povestné a zlomyseľné „*Vae victis!*“.

¹¹² K tomu pozri: LIVIUS, T.: *Dějiny*, v českém preklade, Praha, 1972, sv.II-III., s.230 a nasl.

Príčinou bol vojenský útok Samnitov na mesto Sidicini, ktoré požiadalo o pomoc podstatne silnejšie kampánske mesto Capua. Výsledkom tohto postupu Sidičanov bolo prenesenie bojov Samnitov priamo voči mestu Capua. Vyslanci mesta Capuy pred rímskym senátom prehlásili: „...Ak sa Samniti stali vašimi priateľmi a spojencami už skôr, pretože ste s nimi uzatvorili zmluvu o priateľstve a spojeníctve, nemyslíme si, že to môže brániť tomu, aby sme aj my neboli prijatí do priateľského a spojeneckého zväzku s vami. Nie je tiež vyhradené osobitnou klauzulou, ktorá by sa nachádzala v už uzavretej zmluve so Samnitmi, aby ste neuzatvárali nové zmluvy. Veď vždy bola u vás dostatočne spravodlivá príčina pre uzatvorenie priateľstva, že ste si priali, aby ten bol vašim priateľom, kto by o vás stál. My, Kampánčania neustupujeme žiadnemu národu, okrem vás, ani veľkosťou mesta, ani úrodnosťou svojho kraja. Patríme, buď k vašim priateľom, alebo budeme vašimi nepriateľmi. Ak nás teda, teraz obhájite, budeme vaši, ak nás opustíte, dostaneme sa ku Samnitom. Zvážte teda, či si skôr prajete, aby Capua a celá Kampánia pripadla vašej moci, alebo moci Samnitom“. Odpoveď vyslancom tlmočil rímsky konzul na základe prijatého uznesenia senátu: „Senát je toho názoru, že si zaslúžite našu pomoc, ale, aby bola s vami dohodnutá zmluva o priateľstve tak, aby tým nebol porušený žiadny záväzok priateľstva uzatvorený Rímom skôr. Samniti sú s nami spojení platnou medzinárodnou zmluvou. Z tohto dôvodu vám odopierame poskytnutie ozbrojenej pomoci proti Samnitom, ktorá by urazila bohov ako aj ľudí. Ale vyšleme vyslancov k svojim spojencom a priateľom a požiadame ich, aby sa vám nedialo žiadne násilie“.

Výsledkom tejto odpovede rímskeho konzula bolo prehlásenie vyslancov mesta Capuy, že sa podriaďujú jurisdikcii Rimanov ako ich poddaní. Následne boli k Samnitom vyslaní rímski vyslanci, ktorí mali požiadať Samnitov v mene uzavretej spolkovej zmluvy o priateľstve, aby ušetrili poddaných Ríma a aby nepodnikali ozbrojené nepriateľské vpády na územie, ktoré sa stalo majetkom rímskeho národa. Ak by sa však jednanie neúspešne naťahovalo, bolo senátom, vyslancom uložené oficiálne prehlásiť Samnitom príkaz v mene rímskeho národa a senátu, aby sa neopovážili siahnúť na kampánske územie a mesto Capua. Výsledkom misie rímskych vyslancov bolo odmietnutie rímskej intervencie v prospech Capuy, pokračovanie vo vojne voči Capue, v dôsledku čoho došlo k vypovedaniu spojeneckej zmluvy medzi Rímom a Samnitmi a vyhláseniu tzv. prvej samnitskej vojny.

Udalosť, ktorej sa chceme venovať z hľadiska dodržiavania medzinárodných záväzkov Ríma voči Samnitom sa odohrala počas vedenia tzv. druhej samnitskej vojny (327 - 304 pred Kr.), r. 321 pred Kr., kedy rímske vojsko pod vedením konzulov Tita Veturia Calvina a Spuria Postumia bolo obkľúčené v Kaudijskom priesmyku v pozícii, ktorú by sme mohli označiť ako *circulus vitiosus* a ktorá viedla k jednej z najväčších potúp Ríma. Položenie Rimanov z vojenského hľadiska bolo úplne bezvýhodiskové. Situáciou boli zaskočení aj samotní Samniti, ktorí nemali predstavu ako postupovať v tejto situácii voči obkľúčeným rímskym légiám. Veliteľ samnitského vojska Pontius, podľa historika Livia, požiadal o radu svojho otca Herennia Pontia, ktorý bol uznávaným samnitským politikom. Jeho prvá rada znela – prepustiť bez ujmy všetkých rímskych vojakov; tento jeho názor Samniti zmietli zo stola. Na základe Herenniovej druhej rady mali Samniti Rimanov všetkých zabiť. Samnitskí vojenski predstavitelia požiadali o osobnú prítomnosť Herennia Pontia, pretože nechápali, prečo im poskytol uvedené úplne rozporné rady a požiadali ho, aby im to vysvetlil.

Vysvetlenie Herennia Pontia bolo jednoduché: Povedal im, že prepustením rímskych vojakov na slobodu si Samniti zaistia ich priateľstvo a spojenectvo (prvá rada); ak dôjde ku zabitíu všetkých rímskych vojakov, dôjde k významnému oslabeniu Ríma, pretože na obdobie mnohých generácií nebude Rím znamenať hrozbu pre Samnitov (druhá rada). Auditórium však nebolo spokojné s tým, čo počulo a požiadalo Herennia Pontia, či neexistuje nejaká „zlatá“ stredná cesta¹¹³. Odpoveďou bolo to, že akákoľvek stredná cesta by bola katastrofálnym riešením pre Samnitov, pretože by Rimania viac túžili po pomste a neboli pritom vôbec vojensky oslabení. Ku škode Samnitov, ako uvádza Livius bolo zvolenie zlatej strednej cesty, keď došlo k prinúteniu Rimanov vzdať sa a prejsť pod jarmom – čo z hľadiska medzinárodného vojnového práva znamenalo najväčšie pokorenie porazeného nepriateľa.

Nie vždy stredná cesta je zlatou strednou cestou. Hoci rímski konzuli s touto potupou súhlasili a došlo k uzavretiu zmluvy, rímsky senát následne odmietol rešpektovať dohodnutú dohodu so Samnitmi, ktorú uzatvorili pod nátlakom konzulovia formálne sa odvolávajúc na ich prekročenie splnomocnenia daného senátom a ľudovým zhromaždením – aj keď počas nasledujúceho obdobia piatich rokov Rím nezačal žiadnu vojnovú akciu proti Samnitom. Výsledkom

¹¹³ Tzv. *auria mediocritas*.

rímsko-samnitských vojen bolo r. 290 pred Kr. uzatvorenie medzinárodnej mierovej zmluvy, na základe ktorej došlo k definitívnej porážke a podriadenia sa Samnitov Rímu.

1.10 Vybrané prípady uplatňovania rímskej diplomacie

Nie zanedbateľnou súčasťou medzinárodných rokovaní, ktoré mali vyústiť či už do uzavretia mieru alebo umožnenia obchodných vzťahov bola aj „mediácia“ aktívnych vojnových konfliktov, vyriešenie bazálnych sporných otázok medzi dvoma subjektmi – či už v rámci toho istého národa, alebo presahujúc uvedený rámec – za účasti tretej, nestrannej strany, ktorú rešpektovali samotní účastníci sporu, konfliktu. Rím sa čoraz väčšou mierou týchto internacionálnych mediácií zúčastňoval, či už ako aktívny mediátor alebo aktívny účastník konfliktu. Uvedieme aspoň najdôležitejšie z nich: tesne pred našim skúmaným obdobím, v 3.-2. stor. pred Kr. sa jednalo o:

- a) obliehanie sicílskeho mesta Syrakúzy Rímom (212 pred Kr.), kedy sa zástupcovia jednotlivých sicílskych štátikov pokúšali ako mediátori dohodnúť a zvolať mierové rokovania medzi obliehanými Syrakúzmi a rímskym vojvodcom Marcom Claudiom Marcellom – nasledujúci vnútropolitický vývoj v samotnom meste sa neskôr stal hlavným dôvodom stroskotania mierových rokovaní;
- b) prvá macedónska vojna (209-207 pred Kr.), kedy sa niektoré grécke štáty pokúsili o mediáciu eskalovaného vojnového konfliktu medzi, na jednej strane Macedóniou (kráľom Filipom V.) a Rímom podporovaným aitólskym spolkom; rímsky vojvodca Publius Servicius Galba však navonok tvrdil, že nemá právomoc (sám) uzavrieť mier a medzitým tajne poslal diplomatickú poštu rímskemu senátu, že pre Rím by bolo nevýhodne pri vtedajšom *status quo* uzavrieť mier, ale radšej pokračovať vo vojne¹¹⁴;
- c) uzavretie mieru v épirskom meste Foiniké (205 pred Kr.), grécke mesto Épiros vyšlo v ústrety požiadavke Ríma, aby sa dohodla konečná mierová zmluva ukončujúca prvú macedónsku vojnu za účasti početných spojencov na jednej aj druhej strane¹¹⁵;

¹¹⁴ K tomu pozri GRUEN, E.S.: *Studies in Greek Culture and Roman Policy* Cincinnati Classical Studies, Leiden 1990.

¹¹⁵ Dnes by sme s nadhľadom mohli povedať, že išlo o akýsi „antický versailleský mierový systém“.

- d) stretnutie rímskeho konzula Tita Quinctia Flaminia a macedónskeho kráľa Filipa V. v meste Aous¹¹⁶ počas druhej macedónskej vojny iniciované z podnetu Épirčanov;
- e) aténska a achájska úspešná intervencia sprostredkujúca stretnutie strán sporu pri vznikajúcom konflikte medzi Rimanmi a boiótskym spolkom – ich vyslancov (196 pred Kr.); konzul Flaminius pohrozil Boióťanom, že Rím voči nim vyhlási *iustum piumque bellum*; rozhodujúcim sa stal achájsky dôrazný argument, že ak Boióťania nespĺnia rímske požiadavky, Achájsi sa v spore, doteraz ako nestranný pozorovateľ, postavia na stranu Rimanov¹¹⁷;
- f) aténsky sprostredkujúci zákrok (192 pred Kr.) uskutočnený na žiadosť konzula Flaminia v spore Ríma tentokrát s Aitólčanmi, dôrazne pripomínajúci Aitólčanom ich *societas* s Rimanmi a nevyhnutnosť vyriešiť aktuálny spor mierovými prostriedkami ako vojnu;
- g) Pontská Heraklea nabádala Rím a seleukovského kráľa Antiocha III. dohodnúť sa na vzájomnom rozdelení vplyvu v Ázii – výsledkom boli priateľské vyhlásenie Rimanov a podpísanie zmluvy o priateľstve a spolupráci Ríma s kráľovstvom Pontos;
- h) Atény a Rodos sa zasadia a prihovoria u Rimanov v ich spore s Aitólčanmi (190-189 pred Kr.) za naposledy menovaných, súčasne u rímskeho vojvodu a pred rímskym senátom; ich úspešne zavŕšená snaha - deklaraním, že Rím „nepociťuje nenávisť“ voči Aitólčanom a podpisom mierovej zmluvy s Aitólčanmi;
- i) Úspešný intervenčný zákrok mesta Trója v prospech provincie Lýkia u rímskeho decemvira opätovne za účelom „nepociťovania nenávisťi“ voči Lýkii kvôli jej predchádzajúcemu „prebehnutiu“ do tábora seleukovského kráľa Antiocha III.¹¹⁸ a tým aj dosiahnutie zmiernenia jej potrestania Rímom;

Častokrát, aj rímskych dejinách, sa však pojmy „diplomacia“ a „diplomatický“ ako keby navzájom zamieňali, no nemuseli nevyhnutne znamenať to isté, ale prinášať veľmi efektívne výsledky. Samozrejme, že každý si hneď predstaví zástupcov dotknutých

¹¹⁶ Mesto nachádzajúce sa na dnešnom území Albánska.

¹¹⁷ Porov. aj ECKSTEIN, A.M.: Conceptualizing Roman Imperial Expansion under the Republic: An Introduction, In: *A Companion to the Roman Republic*, Oxford, 2006, s.567-589.

¹¹⁸ Vojna definitívne ukončená uzavretím mierovej zmluvy s Rimanmi v meste Apameia, na základe ktorej Rímania získali celé územie *Asia Minor*.

štátov komunikujúcich za účelom zmierenia ich navzájom protichodných záujmov, ale niekto iný si predstaví diplomaciu ako spôsob kultivovaného dialógu, aby sa predišlo zbytočným výbuchom nekontrolovaného hnevu a násillia – a v tomto chápaní diplomacia môže byť užitočná v akomkoľvek sociálnom vzťahu. To, že tieto dva pojmy nemusia byť vždy identickými je najlepšie vidieť na skutočnosti, že diplomat zatiaľ čo jedná ako oficiálny predstaviteľ štátu, v jeho službách, môže byť samotné jeho správanie vysoko nediplomatické – či už úmyselne, vedome alebo nie.

Typickým príkladom tohto rozlišovania je aj to, čo vykonal rímsky ambasádor Gaius Popilius Laenas¹¹⁹ r.168 pred Kr., keď bol vyslaný rímskym senátom, aby mierovou cestou ukončil pre Rím neželateľný vojnový konflikt medzi seleukovským kráľom Antiochom IV. a egyptským kráľom Ptolemaiom, vo vzťahu k prvému menovanému, aby urýchlene opustil so svojim vojskom Egypt, bolo možné technicky označiť za akt oficiálnej „komunikácie“ medzi predstaviteľmi štátov, mocností a z tohto pohľadu ako formu diplomacie, avšak nikto by nemohol označiť správanie sa rímskeho vyslanca voči svojmu náprotivku ako diplomatické¹²⁰.

V druhom storočí pred Kr. množstvo rímskych „ambasádorov“, *legati*, odchádzalo na Východ, na územia pod patronátom Ríma a recipročne z týchto území, aj „spojeneckých“ gréckych mestských štátov, *poleis*, naopak do Ríma, aby zabezpečovali nerušenú diplomatickú komunikáciu svojich domovských štátov, ich prípadné požiadavky tlmočené pred rímskym senátom. Pre niekoho sa bude zdať zvláštnym, že aj diplomatické aktivity na území Apeninského poloostrova medzi Rímom a italskými mestami rovnako podliehali týmto pravidlám. Italskí *socii*, ktorí pravidelne, ako spojenci, hoci zásobovali rímske légie svojimi ľahko či ťažkoodencami, mohli, podobne ako všetky ostatné porazené národy (*peregrini dediticii*) Rímom, realizovať medzinárodnú komunikáciu s impériom iba prostredníctvom svojich vyslancov. Mommsen¹²¹ je toho názoru, že vždy sa nemuselo jednať o „stále diplomatické zastúpenie“ týchto latinských obcí, ale väčšina agendy sa „odkomunikovala“ cez oficiálnu diplomatickú poštu.

¹¹⁹ Rímsky politik, prétor, konzul, cenzor, ako sa uvádza na inom mieste „kolega“ v úrade konzula spolu s L.Postumiom Albinom.

¹²⁰ K tomu pozri aj: ADCOCK, F. - MOSLEY, D.: *Diplomacy in Ancient Greece, Aspects of Greek and Roman Life*, London 1975, s.68 a nasl.

¹²¹ Porov. MOMMSEN, T.: *The History of Rome*, vol.4, Cambridge, 2010, s.214 a nasl.

R. 173 pred Kr. nás viaceré pramene¹²² informujú práve o takomto oficiálnom diplomatickom liste a jeho neobvyklých konzekvenciách, možno by sme mohli použiť aj slovné spojenie „diplomatický precedens“, odoslanom konzulom L. Postumiom Albinom¹²³ kampánskemu mestu Praeneste. Na základe rozhodnutia senátu mal Albinus osobne dohliadať v Praeneste nad prerozdeľovaním novodobytej pôdy na *ager publicum et ager privatum*, pretože senát mal k dispozícii dôkazy o tom, že miestni obyvatelia protiprávne rozširovali svoje pozemky na úkor štátnej pôdy. Konzul bol navyše vopred zaujatý voči naturalizovaným občanom Praeneste, pretože sa domnieval, že ako oficiálnemu zástupcu Ríma s ním nebude ani verejne ani v súkromí jednané na požadovanej, protokolárnej úrovni, pri príchode do Praeneste – dôvod bol relatívne oprávnený - z tohto dôvodu, ešte pred odchodom z Ríma, odoslal mestským magistrátom Praeneste, mestu ktoré z hľadiska pridelených práv Rómom patrilo k *socii nominis Latini*, s detailnými inštrukciami ohľadom jeho príchodu do mesta a poskytnutím materiálo-technického zabezpečenia jeho oficiálnej návštevy.

Ako sme uviedli vyššie, čiastočne bol dôvod oprávnený – totiž, prednedávnom, keď síce ako súkromná osoba navštívil mesto Praeneste, aby obetoval v chráme Fortuny, neprejavili mu žiadnu úctu ani občania ani oficiálni predstavitelia mesta. Livius poznamenáva, že incident tohto typu bol vôbec prvý, ktorý bol v prameňoch zaznamenaný. Za účelom, aby každý rímsky vyslanec svojim diplomatickým pôsobením u inej obce, národa, ich nezaťažoval z hľadiska rozpočtov, bol každý z nich relatívne dostatočne materiálne zabezpečený pri plnení svojich misií.

Z hľadiska rímskych zvyklostí sa jednalo o zreteľné *faux pas* na strane rímskeho konzula – dokonca aj keby mal konzul aké také právo, po predchádzajúcich „zlých“ skúsenostiach s obyvateľmi Praeneste, predsa dovtedy nebol diplomatickým zvykom, aby počas svojej úradnej funkcie uvedený neprístojný, nepriateľský akt voči Praeneste. Dovtedajším zvykom rímskych úradníkov bolo čo najmenej zaťažovať štátnu pokladňu svojimi zahraničnými výdajmi, pričom všetky vzťahy v zásade vychádzali zo zásady reciprocity –

¹²² Pozri aj: BARTON, C.A.: „*The Price of Peace in Ancient Rome*“, In: RAAFLAUB, K.A.: *War and Peace in the Ancient World*, Oxford 2007. Z rímskych historikov napr. Livius, 42,1,6-12.

¹²³ Konzulský úrad zastával spolu so svojím kolegom M.Popiliom Laenasom r.173 pred Kr.

vyslanci sa v cudzine ubytovávali u svojich priateľov a opačne, títo mali otvorené dvere u magistrátov v Ríme.

Ako však ďalej uvádza Livius, z vystrašeného mlčania a splnenia bezo zbytku konzulových požiadaviek Praenestinčanmi, si odteraz brali rímski úradníci, odchádzajúci za svojim diplomatickým poslaním, ako keby vzor, nadobudnuté právo, zaužívanú normu, aby zahraničnému „prvku“ ukladali podobné, dokonca čoraz viac náročnejšie požiadavky¹²⁴. R. 173 pred Kr., ak máme veriť aj Liviovi, v rímskej politickej kultúre existovali, ak nie zákonné predpisy – stanovené vo sfére právomocí pridelených senátu vo forme, tak minimálne diplomatické zvyklosti upravujúce práva a povinnosti rímskych úradníkov odchádzajúcich na svoje diplomatické posty do zahraničia.

O niekoľko rokov neskôr všetky vzájomné práva a povinnosti rímskeho úradníckeho aparátu pôsobiaceho v zahraničí, v provinciách, ale najmä excesy pri ich napĺňaní – nepochybne kvôli narastajúcemu počtu prípadov, boli upravené osobitnou legislatívou, iniciovanou a prijatou z podnetu plebejského tribúna Lucia Calpurnia Pisóna¹²⁵ (Frugio), na základe *lex Calpurnia de repetundis* z r. 149 pred Kr., ktorá zriadila prvý stály porotný súd (*quaestio perpetua*) prejednávajúceho novú skutkovú podstatu trestného činu *crimen repetundis* – vo všeobecnosti vydierania provinčného obyvateľstva rímskym úradníckym aparátom. Predmetná legislatíva sa postupom času sprísňovala, aj možno kvôli jej (úmyselnej) neefektívnosti a reálnej nevyožiteľnosti, pričom celkovo ako tzv. *leges repetundarum* bolo prijatých desať zákonov, pričom najkomplexnejšia a najprecíznejšia právna úprava tohto trestného činu bola upravená Gaiom Iuliom Cézarom (r. 59 pred Kr.) a platila ešte v justiniánskom práve.

V tejto súvislosti treba podotknúť, že aj viacerí právni romanisti a historici pripisovali najmä povýšeneckému, nadradenému jednaniu Rimanov aj voči Latinom, aj etnicky im blízkym obciam a mestám v Itálii¹²⁶, dôležitý význam, ktorý viedol k zhoršeniu politickej situácie

¹²⁴ Na druhej strane príkladom úplne opačného správania bol prípad aj Marca Porcia Catóna Censoria, ktorý počas svojho pôsobenia v Hispánii Citerior ako miestodržiteľ (r. 194 pred Kr.), aby znížil výdavky štátu spojené s jeho úradom, predal ešte v Hispánii všetkých svojich otrokov, aby ušetril štátne výdavky – cestovné náklady.

¹²⁵ Mimochodom Liviovo predchodcu, „kolegu“ v odbore história a dejepisectvo, hoci podľa väčšiny rímskych historikov Piso nemal medzi nimi vierohodnú reputáciu.

¹²⁶ Jedným z týchto dôsledkov bolo aj prijatie *lex Minicia* (r. 90 pred Kr.), tesne pred vypuknutím predmetnej vojny, ktorá diskvalifikovala Latinov pri nadobúdaní rímskeho občianstva – pri neexistencii *ius conubii* priznala deťom štátne občianstvo toho

a klímy vrcholiacich nevyhnutným vypuknutím tzv. spojeneckej vojny s najbližšími susedmi Ríma.

Celkový výpočet, sumár diplomatickej korešpondencie, výmeny vyslancov medzi Rímom a jeho italskými spojencami v 2. stor. pred Kr. nebol príliš rozsiahly. Ak by sme vychádzali z hodnoverných prameňov¹²⁷ - aspoň čo sa týka prítomnosti cudzích vyslancov „akreditovaných“ pri rímskom senáte, ktoré uvádza aj historik Livius na viacerých miestach, jednalo by sa o tri prípady latinských kolónií žiadajúcich senát o posilnenie ich počtu novými osadníkmi; dva prípady vyslancov *socii Latini nominis* požadujúcich repatriáciu ich občanov, ktorí sa usídlili v Ríme alebo na rímskom území; jedenkrát žiadosť o vyriešenie sporu medzi rímskou kolóniou a cudzou obcou za účelom senátneho stanovenia vymedzenia hraníc medzi nimi a správa o tom, že obyvatelia mesta Tibur vyslali svojich zástupcov, aby sa senátu ospravedlnili alebo zbavili podozrenia z niečoho nekalého – čo senát „milostivo“ akceptoval.

Do uvedeného výpočtu však musíme ešte zaradiť žiadosť Kampánčanov, ktorí požiadali senát o udelenie *ius conubii* r. 188 pred Kr. a dostali kladnú rímsku odpoveď¹²⁸. Nie vždy v minulosti sa však Rimania ako oslovení, vyžiadaní arbitri zachovali k stranám, ktoré ich požiadali o rozsúdenie sporu, korektným, spravodlivým spôsobom. Bohužiaľ veľmi neslávne bolo ich rozhodnutie o určenie vzájomných hraníc medzi italskými mestami Aricia a Ardea¹²⁹, o čom sme už písali na predchádzajúcich riadkoch, kedy flagrantným spôsobom porušili bazálnu zásadu práve prijatej *lex duodecim tabularum* - „*Nemo debet esse iudex in propria*“ – „nikto nesmie byť sudcom vo vlastnej veci“.

Napriek nesúhlasnému stanovisku senátu, ľudové zhromaždenie spor rozhodlo paradoxne tak, že územie, ktoré bolo predmetom sporu, treba považovať za štátny majetok národa rímskeho. Livius uvádza, že senát argumentoval tým, že uvedeným rozhodnutím, zabratím predmetného územia nikto v Ríme nezíska toľko, koľko sa stratí v dôsledku odcudzenia spojencov následkom tohto bezprávia,

z rodičov, ktorý mal horšie právne postavenie. Predmetný zákon bol zrušený až oveľa neskôr – na základe *SC Hadriani*.

¹²⁷ K tomu pozri aj: BADIÁN, E.: *Hegemony and Independence: Prolegomena to a Study of the Relations of Rome and the Hellenistic States in the Second Century BC*, In: HARMATTA, J. (ed.), Budapest, 1983, s.399-411.

¹²⁸ Pozri aj prácu: JEHNE, M.: *Diplomacy in Italy in the Second Century BC*, In: *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*, (ed.) Eilers, C., Boston 2009, s.143 a nasl.

¹²⁹ Z r.446 pred Kr.

pretože škoda na rímskej povesti bude väčšia než si môžu predstaviť; pretože „ktorý sudca v súkromnej záležitosti sa dopustil toho, aby prisúdil vec, o ktorú sa vedie spor samému sebe“?

Po nejakom čase vyslanci mesta Ardea opätovne navštívili rímsky senát so sťažnosťou na spáchané bezprávie s tým, že zostanú zachovávať zmluvu s Rómom o priateľstve za predpokladu, že sa im protiprávne odňaté územie vráti.

Odpoveď senátu bola opätovne právne a politicky korektná – súdne rozhodnutie ľudového zhromaždenia nemôže byť zrušené uznesením senátu, pretože by to bol akt nemajúci vôbec obdobu ani právne opodstatnenie; podľa nich tribúni ľudu, ktorí sa dávajú skoro vždy riadiť davom, namiesto toho, aby ho sami riadili...ak ale vyslanci vyčkajú vhodnú príležitosť a zveria rozhodnutie o zmiernení bezprávia senátu – sporná záležitosť sa urovná k ich spokojnosti, čo sa aj stalo...

Od ukončenia druhej punskej vojny až do vypuknutia vojny so spojencami, t.j. predovšetkým Latinmi, Rímu robil „vrásky na čele“ iný problém – relatívne nekontrolovateľná migrácia (*sic!*), sťahovanie Latinov za lepšími ekonomickými možnosťami do centra impéria. Po viacerých diplomatických rokovaniach s vyslancami dotknutých latinských miest a kolónií¹³⁰ - paradoxne iniciovaných nie Rómom, ale latinskými spojencami senát r.187 splnomocnil prétora Q.T.Cullea, aby porovnal cenzy uskutočnené v Ríme a latinských mestách za cenzorov G.Claudia a M.Livia a tých Latinov, ktorí boli zapísaní (alebo ich otcovia) aj mimo mesta Rím, nútene repatrioval do miest ich pôvodu. Číslo bol relatívne vysoké – 12.000 Latinov muselo odísť.

V zásade môžeme konštatovať, že v tomto období úplná voľnosť zmeniť si *domicil* (tzv. *ius migrandi*) existovala iba pri *coloniae latinae*, na základe jednotlivo priznaných práv Rómom¹³¹. Tomu zodpovedali aj ich recipročné povinnosti vo vzťahu k Rímu – predovšetkým dostatočným spôsobom poskytovať pomocné vojenské zbory. Zahraničná politika latinských spojencov bola limitovaná zmluvami uzavretými s Rómom a jeho aktuálnym mocenským vplyvom. Možnosť vynútenia týchto požiadaviek vojenskou intervenciou mohla byť *expressis verbis* vyjadrená klauzulou v príslušnej zmluve alebo pri jej neexistencii, *via facti*.

¹³⁰ Porov. aj zaujímavý príspevok od RIDLEY, R.T.: *The Extraordinary Commands of the Late Republic*, Historia 80, Stuttgart, 1981, s.282-291.

¹³¹ Mienku vyjadruje aj americký civilista LINTTOT, A. W. *Imperium Romanum: Politics and Administration*, London and New York: Routledge, 1993.

Diplomacia však vždy zostávala najefektívnejším výsledkom ako sa toho dalo dosiahnuť a pritom v prvom rade sledovať svoje geopolitické záujmy.

Z tohto pohľadu nie je prekvapujúcim zistením, že Rím sa veľmi rád ujímal úlohy arbitra, rozhodcu pri zvyčajnom scenári nárokovania si protichodných teritoriálnych požiadaviek jeho latinských spojencov. Predmetnú skutočnosť skonštatoval už dávnejšie odveký nepriateľ rímskeho štátu – Hannibal, keď v dôvernom rozhovore povedal sýrskemu kráľovi Antiochovi: „Moc Ríma nie je v jeho vojenskej sile, ale v jeho schopnosti znepriateliť svojich nepriateľov“.

Napríklad aj r. 168 pred Kr. za týmto účelom vyslali italské mestá Pisa a Luna svojich ambasádorov do Ríma. Cicero¹³² zaznamenáva iný „kuriózný“ prípad, že konzul Q.Fabius Labeo r. 183 pred Kr. bol senátom ustanovený za arbitra v spore Nolančanov a Neapolčanov ohľadom sporných hraníc. Spomínaný konzul „šikovne“ uprednostnil cestu oddelených, separátnych rokovaní so sporovými stranami, osobitne prízvukujúc každej, že má byť pripravená na kompromisy, ako keby ihneď pripustil konfrontáciu oboch stanovísk. Po akceptovaní zredukovaných požiadaviek oboch sporových strán, prideliť tzv. nárazníkové pásmo, teraz už nikým nenárokovanej pôdy, Rímu. Cicero označil konzulov postup ako preffikáň, perfídny a obchádzanie práva¹³³.

Podobné prípady z tohto obdobia, kedy na základe uznesenia senátu dostal poverený rímsky magistrát právo rozhodnúť spor medzi dvomi italskými mestami (stanovenia teritoriálnych hraníc), sú dokladované¹³⁴ medzi mestami Ateste a Patavium – rímskym prokonzulom; Ateste a Vicetiou¹³⁵ - podobne prokonzulom; Janovom a Viturii Langenses¹³⁶, na základe rozhodnutia dvoch splnomocnencov poverených senátom. R. 173 pred Kr. rímsky cenzor (*sic!*) Q.Fulvius Flaccus prekročil všetky hranice slušnosti a úcty voči spojencom: keďže za predchádzajúcej vojny v Hispánii, kde pôsobil ako prétor, sľúbil bohom za víťazstvo rímskych zbraní vybudovať v Ríme chrám bohyni Fortúne, bezostyšne priam až svätokrádežne¹³⁷ dal príkaz na rozobratie mramorovej krytiny strechy

¹³² CICERO, M.T.: *O povinnostiach*, 1,33, v slovenskom preklade, vydavateľstvo Tatran, Bratislava 1980.

¹³³ *In fraudem legis*.

¹³⁴ R. 141 pred Kr.

¹³⁵ R. 135 pred Kr.

¹³⁶ R. 117 pred Kr.

¹³⁷ *Sacrilegium* patril medzi *crimina publica*, úzko súvisel s krádežou svätých, posvätných vecí. Komplexná právna úprava bola uskutočnená na základe prijatej *lex*

chrámu Junony¹³⁸ Lakínijskej v Bruttii a jej odvezenie do Ríma na dokončenie „svojho“ chrámu¹³⁹.

Autorita rímskeho najvyššieho republikánskeho úradníka a strach pred prípadnými sankciami tak ako Praenestičanov rovnako zastrašila aj Bruttijčanov. Po čase sa však v Ríme predsa len začalo z podnetu konzulov vyšetrovanie prípadu pred rímskym senátom. Pohoršení rímski senátori síce na jednej strane ostro skritizovali cenzorov bezohľadné konanie, poukazujúc pritom, že takéhoto činu voči bruttijskému chrámu sa v minulosti nedopustil ani épirský kráľ Pyrrhos ani kartáginský vojvodca Hannibal, no na druhej strane okrem samozrejmej, logickej *restitutio in integrum* (ktorá sa napokon úspešne nedovršila, pretože sa v Bruttii nenašiel nikto, kto by chrámovú strechu opravil!), senátori ani nijakým spôsobom nepotrestali cenzora¹⁴⁰ ani nedošlo k žiadnemu oficiálnemu sa ospravedlneniu rímskeho mestu Bruttii.

Predsa však nemožno ani v tomto období vo všeobecnosti generalizovať nejaký nepriateľský, odmietavý postoj Ríma, senátu k žiadostiam od svojich italských spojencov čoho dôkazom bolo aj postupné prijímanie príslušnej legislatívy prostredníctvom *leges repetundarum*¹⁴¹, trestajúcej excesy jednotlivých provinčných rímskych magistrátov. Je ale otázne do akej miery predmetná legislatíva odstránila váhavosť a pochybnosti italských spojencov predkladať svoje požiadavky rímskemu senátu. V praktickom živote sa však mohlo stať, že prekážkou naplnenia ich žiadostí nebol sám o sebe rímsky senát, ale úspešná lobby, aby vec vôbec bola predložená „Otom“¹⁴².

Na nasledujúcich riadkoch predložíme základnú štruktúru a rysy fungovania organizácie rímskej federácie - *civitas foederata*.

Iulia peculatus et de sacrilegiis, prijatej z podnetu Augusta a zostrujúcej sankcie predchádzajúcich právnych úprav postihujúcich páchatelov tohto trestného činu.

¹³⁸ Rímska obdoba gréckej bohyně Héry.

¹³⁹ Grécky označované ako „*Pandosia*“, dnes nachádzajúce sa v oblasti Kalábrie, na juhu Talianska.

¹⁴⁰ Nie je zachovaný nijaký písomný záznam v rímskych prameňoch, ktorý by to potvrdzoval – ani žaloba podaná proti cenzorovi po skončení jeho funkčného obdobia.

¹⁴¹ Celkovo bolo počas existencie Západorímskej ríše prijatých desať repetundárnych zákonov, z ktorých najvýznamnejšie svojim obsahom a dosahom boli *lex Cornelia de repetundis* (Sulla, r.81 pred Kr.) a *lex Iulia de repetundarum* (Caesar, 59 pred Kr., ktorá platila až do justiniánskych čias).

¹⁴² Prevažná časť tejto podkapitoly je prebratá z už publikovaného príspevku: VRANA, V.: Rímska diplomacia na sklonku republiky, In: *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva* : zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva. – Praha, Nakladatelství Leges, 2020, s. 39-51.

Najdôležitejším kritériom politickej klasifikácie spojeneckých obcí z pohľadu Ríma bola existencia alebo neexistencia (udelenia) rímskeho občianskeho práva. Väčšina plnoprávných rímskych občanov bola občanmi v uzavretom sídelnom útvere – Ríme a zvyšná časť v rímskych kolóniách (*coloniae civium Romanorum*). V súvislosti s rímskou kolonizáciou Itálie môžeme rozlišovať v zásade dve rozdielne fázy tohto razantného procesu. Rímska kolonizácia začala postupným zakladaním malých kolónií väčšinou pri pobreží a k ochrane pobrežia alebo s presne určitými vojenskými zabezpečovacími úlohami v vnútrozemí. V druhej fáze kolonizácie sa všeobecná správa rímskych kolónií zriaďovala už od samého začiatku. Podstatne diferencovanejšou, ako rôzne skupiny rímskych občanov a obce s rímskym občianskym právom, boli kategórie rímskych spojencov.

Jednalo sa o spojencov s latinským občianskym právom, *socii nominis Latini*, ktorí sa členili do troch skupín. Prvú tvorili pôvodne nezávislé latinské mestá - ako napr. Tibur a Praeneste, ktoré vstúpili s Rómom do dvojstranného zmluvného vzťahu, keď v roku 338 pred Kr. po prepuknutí veľkého latinského povstania proti Rómu došlo k následnému rozpusteniu latinského spolku. Do druhej skupiny patrili staré latinské kolónie - ako napr. Signia, Norba alebo Ardea, ktoré už pred týmto latinským povstaním založil spoločne Rím s latinským spolkom. A konečne do tretej kategórie patrili latinské kolónie, ktoré boli založené po r. 338 pred Kr.

Medzi najdôležitejšie právo latinských spojencov, ktoré mali jednotlivci, patrilo právo *ius conubium et ius commercium*¹⁴³ – jednalo sa o dohodu, ktorá nebola v medzištátnych vzťahoch v staroveku v žiadnom prípade nijakou samozrejmosťou a musela sa uvedeným spôsobom osobitne normotvorne zakotviť. Po druhé sa jednalo o tzv. *ius migrandi*. Nositelia latinského práva pri svojom trvalom presťahovaní do Ríma a úradnom ohlásení u cenzorov získali plnoprávne rímske občianstvo. Počas obdobia republiky dochádza ku zrušeniu regulácie tohto práva a jeho nahradeniu *ius adipiscendi civitatem Romanam per magistratum*. Rímske občianske právo sa odtiaľ automaticky udeľovalo najvyšším latinským municipálnym magistrátom, stojacim na čele jednotlivých municipií – starostom. Predmetným opatrením bol uskutočnený právne

¹⁴³ Podstatou udelenia uvedených práv ich adresátom bolo právne posudzovanie možnosti uzatvoriť právoplatné manželstvo a právo obchodovať v súlade s normami *ius civile* – to znamená ten istý režim, aký platil u rímskych občanov.

relevantný krok, ktorý umožnil zásadnejšiu zmenu realizácie spôsobu udeľovania rímskeho občianstva cudzincom.

Tretím právom, ktoré bolo priznané všetkým Latinom, bolo *ius suffragii ferendi*. Jeho podstatu tvorilo právo všetkých Latinov zdržiavajúcich v Ríme zúčastniť sa hlasovania ľudovom zhromaždení, jeho najreprezentatívnejšom druhu – *comitia tributa*. V zásade platilo, že vo všetkých ostatných prípadoch si latinské obce zachovávali svoje politické zriadenie a úplnú miestnu samosprávu, výrazom ktorej bola kreácia *duovires* alebo *praetores*, vlastného zhromaždenia ľudu, prijímania vlastných zákonov a fungovania vlastného súdnictva. Platilo však, že nie všetky mestá uvedenej kategórie mali identicky rovnaké práva, ale v jednotlivých prípadoch sa líšili od seba ďalšou premyslenou, odstupňovanou diverzifikáciou. Napríklad, právo dediť po rímskych občanoch patrilo iba obyvateľom dvanástich latinských kolónií. Podstatne diferencovanejšia situácia ako u *socii Latini* bola v druhej bazálnej kategórii rímskych spojencov – *socii* alebo tiež synonymne *foederati*.

Pod pojmom *foedus*, ktorého terminologický základ tvorilo slovo *foidos* odvolávajúci sa na *fides*, *bona fides*, ako normy hodnotového správania subjektu, rímski právnici rozumeli zväz alebo zväzok, podstatou ktorého bolo uzatvorenie trvalej spojeneckej zmluvy Ríma s iným štátom, potvrdený zložením prísahy a obsahujúci konkrétnu úpravu vzájomných vzťahov medzi zmluvnými partnermi. Zmluvný partner Ríma bol, po uzavretí takejto zmluvy, Rímom označený a považovaný za *civitas foederata*. Jednotlivé ustanovenia, články predmetnej zmluvy sa technicky označovali ako *leges foederis*.

Rímania dávali prednosť v realizácii svojej zahraničnej politiky uzatváraniu spojeneckých zmlúv – *foedera amicitiae*, ktoré mohli mať najrôznejší obsah, ktorý bol ad hoc daný reálnym mocenským pomerom oboch zmluvných strán. Systémom týchto zmlúv, ktoré uzatvárali rímski politici v súčinnosti so senátom s veľkou štátnickou prezieravosťou a šikovnosťou postupne vybudovali rímske impérium. Priama anexia ako krajný, extrémny prostriedok zahraničnej politiky Ríma, sa realizovala až v momente najviac hodného okamihu. S niektorými štátmi, ktorých územnú, teritoriálnu suverenitu rímsky štát uznával, navonok, aspoň formálne uzatváral rovnoprávnú zmluvu – *foedus aequum*, ktorá špecifickejšie a detailnejšie upravovala nejasné alebo konfliktné politické či hospodárske otázky a obidvom zmluvným stranám zaručovala poskytnutie vzájomnej vojenskej pomoci alebo aspoň zachovanie neutrality. Typickým príkladom týchto zmlúv bola aj *foedus*

Cassianum uzavretej podľa rímskej tradície, skoro ihneď po vzniku rímskej republiky – a to medzi Rímom a Latinským zväzom.

Oveľa početnejšie však boli nerovnoprávne zmluvy, *foedera iniqua*, ktoré zmluvných partnerov Ríma postavili do závislého, podradného postavenia. Zmluvný partner Ríma na základe nich musel *expressis verbis* uznať výsostné postavenie Ríma – *maiestas populi Romani* a poskytnúť Rímu jednostrannú vojenskú pomoc. V tomto smere sa prejavila aj ďalšia politická šikovnosť Ríma – a to odlišné usporiadanie vzťahov Ríma k rôznym štátom, čo bolo vlastne hlavným politickým zmyslom a motívom zahraničnej politiky. Uvedená skutočnosť totiž iba prehlbovala vojenské, politické, ekonomické rozbroje medzi potencionálnymi nepriateľmi Ríma, z ktorých rímsky štát do krajných dôsledkov profitoval.

V politickej praxi bolo mocenskou otázkou, či a aký bol v danom prípade rozdiel medzi *foedus aequum* a *foedus iniquum*. Všetci títo „spojenci“ Ríma boli pre neho z hľadiska práva formálne *socii populi Romani* alebo jednoducho *socii*. Z pohľadu vnútroštátneho zákonodarstva bolo *foedus* chápané ako zákon a preto, na jej platné uzatvorenie, *ad validitatem*, sa vyžadoval a bol potrebný súhlas, schválenie ľudovým zhromaždením. Na italskom území pravomocní uzatvárať zmluvy boli *fetiales*; na mimoitalskom území ľudovým zhromaždením splnomocnený rímsky magistrát alebo legát – a to na svoju vlastnú zodpovednosť.

Najskôr sa rozlišovali na dve skupiny a to na závislosti od toho, či s nimi bola uzatvorená *foedus aequum* alebo *foedus iniquum*, pričom musíme poznamenať, že sa nejedná o starovekú definíciu *foedus iniquum*, ale o všeobecne akceptovanú skutočnosť. K uzavretiu *foedus aequum*, Rím pristupoval iba veľmi výnimočne, pretože sa jednalo o medzinárodnú zmluvu, ktorej podstatou bolo zakotvenie rovnoprávneho postavenia zmluvných partnerov, spojencov, ako v prípade dojednania zmluvy s Massiliou¹⁴⁴ a spojenectva s jednotlivými významnejšími helenistickými veľmocami. Vo vzťahu ku všetkým subjektom na území Apeninského polostrova Rím zásadne uzatváral nerovnoprávnu medzinárodnú zmluvu – *foedus iniquum*. V praxi to znamenalo, že si zmluvní partneri síce zachovali svoju politickú a územnú suverenitu, ale rímske záujmy boli v dojednanej zmluve *de facto* nadradené.

To, čo v dnešnom modernom slova zmysle chápeme pod pojmom zahraničná politika bola v tom čase jednostranne určovaná

¹⁴⁴ Dnešné mesto Marseille vo Francúzsku.

dominantným Rómom. Podobne ako u obcí latinského práva, ani v tomto prípade síce neexistovala povinnosť platiť dane a tribúty Rómu, spojenci však museli v prípade vzniku vojnového konfliktu poskytnúť subsidiárnu vojenskú pomoc – tzv. subsidiá. Tieto podporné jednotky slúžili spojeneckej moci v samostatných útvaroch a pod vlastným vedením. Rím vo svojich medzinárodných vzťahoch s inými zahraničnými mocnosťami, okrem už zmienených *foedera* a *amicitia*, okrem zakotveného priateľského vzťahu s partnermi rovnakého rádu, poznal ešte ďalšiu špecifickú formu – *amicitia et societas*. V tomto prípade sa na základe jednostranného rozhodnutia Ríma mimoitalský štát dostal do osobitného súpisu priateľov a spojencov Ríma.

Tento významnou mierou prepracovaný, diferencovaný systém umožňoval Rimanom až do druhého storočia pred Kr. efektívne koordinovať svoje štátnopolitické záujmy a svoju dominanciu v „domovskej“ Itálii s požiadavkami jeho spojencov. Základným charakteristickým rysom tejto, a to treba osobitne zdôrazniť, aj na staroveké pomery mimoriadne zložitej organizácie, bolo predovšetkým maximálne obmedzenie priameho zasahovania Ríma do vnútornej politiky a správy svojho zmluvného partnera a v prípade vojnového konfliktu maximálne zabezpečenie a garantovanie jednotného vojenského a politického velenia Ríma.

Osobitne sa tento federatívny systém – ako záujmové a obranné spoločenstvo – v každom smere osvedčil v praxi a to predovšetkým aj v súvislosti s vojnovými akciami éperijského vojvodu Pyrrha, ďalej nikdy neutíchajúcich keltských vpádov až po úspešné vedenie vojny Ríma voči Kartágu. V priebehu ale druhého storočia pred Kr. sa tento vzťah začal nepretržite narušovať. Bolo to dané jednak tým, že celkový pomer síl sa stále výraznejšie presúval v prospech čoraz viac dominantnejšieho Ríma a po obsadení Syrakúz a gréckeho Tarenta sa Rím stáva bezkonkurenčným fenoménom na Apeninskom polostrove.

Z tohto dôvodu aj zachovávanie fikcie spojenectva rovnocenných v rámci systému a rímskeho konceptu federácie sa dal udržiavať čím ďalej, tým menej. Aj na základe všetkých týchto nevyhnutných následkov uvedeného vývoja, postupne dochádza ku zmene postoja oficiálnych predstaviteľov rímskeho štátu, magistrátov vo vzťahu ku spojencom.

Typickým príkladom tejto zmeny postoja je aj „kauza“ rímskeho konzula Lucia Postumia z r. 173 pred Kr. , kedy sa dopustil možného zneužitia právomoci verejného činiteľa a to v súvislosti s jeho

provokatívnym konaním v spojeneckom meste Praeneste. Tento zachovaný incident sa stáva iba začiatkom dlhej rady podobných incidentov. Podobne, Rím v podstatne širšom meradle zasahuje do vnútorných záležitostí jeho spojencov. Vzájomné vzťahy medzi spojencami a Rímom zhoršili aj prijaté *leges Porciae* z 90. rokov druhého storočia pred Kr., ktoré boli vyslovene diskriminačné vo vzťahu ku spojencom. Ich podstata spočívala v tom, že s rímskymi občanmi bolo podstatne viac humánnejšie zaobchádzané v rámci vojenského trestného práva – došlo ku zrušeniu trestu smrti a bytiu proti ktorým predtým sa nebolo možné odvolať.

Navyše, tieto zákony zakazovali bičovanie rímskych občanov liktorskými prútmi. Disproporcía spočívala však v tom, že uvedené tresty neboli zrušené u spojencov. Neustále zväčšujúce sa diskrepancie medzi Rímom a spojencami podčiarkli aj zhoršujúce sa vyhliadky ekonomického vývoja na italskom polostrove, za ktoré bol podľa názoru spojencov zodpovedný v dôsledku nesprávnej politiky samotný Rím. Spojenci čím ďalej, tým viacej začali zvažovať výhody a nevýhody, vyplývajúce pre nich zo zmluvného vzťahu s Rímom. Všetky tieto skutočnosti napokon vyústili do vzniku tzv. spojeneckej vojny medzi r. 90-88 pred Kr.

2 Recepčia medzinárodného rímskeho práva

2.1 Salamanská škola (*Escuela de Salamanca*) a Oxford

2.1.1 Bazálne princípy náuky

Rimania sa striktné nepridržiavali svojho národného práva za každú cenu, ale akceptovali aj cudzie právne úpravy – ak to bolo efektívnejšie a právne rozumnejšie. Generácie rímskych úradníkov a právnikov týmto spôsobom postupne, systematicky vytvárali *sui generis*, akési nadnárodné rímske právo. Ich praktické skúsenosti, sa tak stali nedeliteľnou súčasťou dedičstva rímskeho práva. O úzkom prepojení politiky s jednotlivými právnymi inštitútmi verejného práva niet žiadnych pochyb. Jedným z veľkých vkladov rímskeho verejného práva je aj možnosť, pri bližšom pohľade na jeho vývoj, skúmať postupný vývin mechanizmov a zákonitosti jeho fungovania¹⁴⁵. Ústavno-administratívny systém rímskeho republikánskeho štátu bol založený na vyváženom pôsobení troch prvkov, pričom každý z nich zároveň reprezentoval tiež určitý typ moci¹⁴⁶.

V súvislosti s pojmom recepcia rímskeho práva je vhodné od začiatku zdôrazniť tú relevantnú skutočnosť, že uvedený pojem sa teritoriálne vzťahoval na európske územia predovšetkým v oblastiach strednej Európy – nemeckých krajín, Poľska a Holandska, ktorých právny systém po r.476 sa neriadil rímskym právom, ale v zásade vulgárnym germánskym právom. Primárne sa teda tento pojem, alebo mohli by sme povedať recepcia v pravom slova zmysle, nespájala oblasťami „kolísky“ vzniku rímskeho práva – Itáliou a územím dnešného južného Francúzska.

Od čias recepcie rímskeho práva v Nemecku, na základe rozhodnutia Ríšskeho komorného súdu r.1495, sa stalo Nemecko bazálnym, oporným centrom romanistických štúdií v Európe až do druhej polovice 19. storočia. Je takisto „notoricky“ známou skutočnosťou, že bez „ústretovosti“ kanonického práva,

¹⁴⁵ ROBINSON, O.F.: *The Criminal Law of Ancient Rome*, Baltimore-London 1995, s.76.

¹⁴⁶ Porov. aj: VRANA, V.: *Hodnotové východiská rímskeho verejného práva*, Košice, in: Košické dni trestného práva 2022 - Hodnotové smerovanie trestného práva, UPJŠ v Košiciach, 2022, s. 192-201.

opierajúceho sa o zásadu „*Ecclesia vivit lege Romana*“, by bol osud rímskeho práva pravdepodobne trochu zložitejší. Ale, ako sa hovorí, prečo nestavať na už vytvorených pevných základoch? Bolo rovnako zásluhou postoja katolíckej cirkvi, že z idey rímskeho práva akceptovalo najmä koncept univerzality, ktorý bol obsiahnutý v noriem *ius naturale* – noriem prirodzeného práva, ktoré sú charakteristické a spoločné pre všetky civilizované krajiny sveta.

Trochu odlišný postoj od školy glosátorov reprezentovalo učenie školy postglosátorov alebo komentátorov, ktorá síce obsahovo nadviazala na učenie predchádzajúcej bolonskej školy na čele s Irneriom, Bulgarom, Martinom, Accursiom, ale so svojimi dvoma najvýznamnejšími predstaviteľmi – Saxoferatom a de Ubaldom dala prednosť v súvislosti s odkazom rímskeho práva konceptu plurality – uprednostneniu druhej zložky – *ius inter gentes*, na ktorom sa vybudovali základy teórie medzinárodného práva.

Škola v Salamanke a jej čelní predstavitelia, teológovia, filozofi, ale aj právnici, svojím učením pokračovali v naplňaní cieľov stredovekej scholastiky, základy ktorej položili Peter Ábelard¹⁴⁷ spoločne s Petrom Lombardským¹⁴⁸, ale predovšetkým Tomáš Akvinský¹⁴⁹, z tohto dôvodu boli označovaní aj za predstaviteľov tzv. druhej scholastiky. Jednotlivých predstaviteľov salamanskej školy môžeme zaradiť do tzv. troch generácií. Keďže išlo predovšetkým o španielsku (resp. portugalskú) provenienciu, v tom čase výraznou mierou poznačenú imperiálnym panovaním rímsko-nemeckého cisára Karla V. nad ríšou, „nad ktorou slnko nezapadá“, okrem všeobecného zamerania na analýzu právnych, ekonomických a politických otázok stredovekej spoločnosti, sa osobitne venovala aj interpretácii vzťahu Španielska k jeho zámorským kolóniám a právnemu postaveniu domorodého obyvateľstva.

Za akúsi „filiálku“ salamanskej školy by sme mohli považovať aj jej predstaviteľov, predovšetkým jezuitov, pôsobiacich na univerzite v portugalskom meste Coimbra – ako napr. Luis de Molina, Francisco Suarez a Pedro da Fonseca¹⁵⁰. Jednotliví predstavitelia salamanskej školy vo svojich dielach pokračovali v myšlienkach stredovekej scholastiky o spravodlivej vláde a slušnom práve,

¹⁴⁷ Pôsobil medzi rokmi 1079-1142.

¹⁴⁸ Okrem iného aj parížsky biskup (1100-1160).

¹⁴⁹ Žiak Alberta Veľkého, tiež Albert z Bollstädtu nemeckého teológa a filozofa. Žil medzi rokmi (1225-1274).

¹⁵⁰ Niektorí právní teoretici pokladajú tzv. Rakúsku školu za pokračovateľku ideí salamanskej školy.

podmienok vyhlásenia a vedenia spravodlivej vojny, pričom do svojich hodnotiacich úvah a analýz zakomponovali aj normy prirodzeného práva. Rovnako tak, aj keď väčšina ich významných predstaviteľov patrila k dominikánskemu rehoľnému rádu¹⁵¹ - t.j. k tzv. Žobravému rádu, rádu bratov kazateľov, osobitne zdôrazňovali právny inštitút súkromného vlastníctva pri úprave právnych vzťahov či už medzi osobne slobodnými jednotlivcami alebo štátmi¹⁵².

K najvýznamnejším predstaviteľom prvej generácie školy v Salamanke patrili najmä Francisco de Vitoria a Domingo de Soto¹⁵³ (1494-1560), ktorý istý čas pôsobil aj ako osobitný vyslanec rímsko-nemeckého cisára Karola V. na rokovaníach tridentského koncilu¹⁵⁴ a práve jemu treba pripisovať hlavnú zásluhu za prijatie prvých (španielskych) zákonov na ochranu práv pôvodných obyvateľov („indiánov“) Nového sveta¹⁵⁵.

Tzv. Oxfordská škola medzinárodného práva bola reprezentovaná dominantne jej zakladateľom Albericom Gentilim, talianskym exulantom, doktorom práv z univerzity v Perugii, považovaného spolu s F. Vitoriom a H. Grotiom za „Otcu medzinárodného práva“, ktorý po strastiplných životných peripetiách nakoniec zakotvil ako profesor občianskeho práva na St. John's College a od r.1587 na All Souls College univerzity v Oxforde. Oxfordská škola predovšetkým jeho pričinením vypracovala podstatné princípy teórie medzinárodného práva verejného, toho, čo dnes označujeme ako „základné ľudské práva“ a princíпов vedenia spravodlivej vojny. Ako sme už spomínali vyššie, práve Alberico Gentili r.1584 bol požiadaný vládou Jej veličenstva Alžbetou I. vypracovať právne stanovisko z pohľadu medzinárodného verejného práva k nespochybniteľnej účasti španielskeho veľvyslanca Bernardina de Mendozu¹⁵⁶ a zapojenia do protištátneho sprisahania proti anglickej panovníčke s cieľom jej odstránenia. Jeho hlavné závery boli anglickou kráľovnou a vládou akceptované v plnej miere.

¹⁵¹ Podľa súčasnej právnej úpravy sa jedná o Inštitúty zasväteného života, upravené v tretej časti druhej knihy CIC 1983.

¹⁵² Rímski právnici pripisovali právnemu inštitútu súkromného vlastníctva bazálny význam počas celej existencie rímskeho impéria.

¹⁵³ Autor zásadného diela *De iustitia et iure*, vydaného r.1567.

¹⁵⁴ Jeden z vôbec najdôležitejších cirkevných snemov vôbec, ktorý zásadným spôsobom reagoval na vznik reformácie a vytýčil svojimi uzneseniami cestu a stanovisko katolíckej cirkvi až do prijatia CIC 1917.

¹⁵⁵ Prijatých r.1542, tzv. *Leyes Nuevas*.

¹⁵⁶ Predtým pôsobiaceho ako španielskeho veľvyslanca pri Svätej stolici a Francúzsku – za španielskeho kráľa Filipa II.

2.1.2 Francisco de Vitoria a Francisco Suarez

Francisco de Vitoria¹⁵⁷, osobnosť mimoriadneho významu a excelentného vzdelania (teológ, filozof a zároveň aj právnik), patriaci k dominikánskemu rehoľnému rádu, ktorý sa primárne orientoval predovšetkým na oblasť medzinárodného práva a princípov obchodnej morálky. V zásade za bazálne teoreticko-právne učenie Vitoriu je považované súhrné vydanie prednášok, ktoré napísal medzi rokmi 1527-1543. Pôsobenie salamanskej školy sa na časovej osi zhodovalo s tzv. Zlatým storočím Španielska, chronologicky datovaného na časovej osi do 16. storočia, ktoré považujeme za dobu dominantného vzostupu a relatívne bezkonkurenčného postavenia Španielska na svetovej politickej scéne.

Keďže Zlaté storočie sa vyznačovalo aj vysokou frekvenciou vojenských konfliktov – Randall Lesaffer¹⁵⁸ v tejto súvislosti výstižne konštatoval, že vojny boli v 16. storočí a prvej polovici 17. storočia chápané za „endemický“ jav¹⁵⁹ a Španielsko pre svoju enormnú expanziu, ktorú uskutočňovalo tak v európskom ako aj zámorskom priestore, hľadalo právnu a politickú legitimitu a z tohto pohľadu nie je prekvapujúcim zistením, že k teoreticko-právnym problematikám, ktorým venoval svoju pozornosť aj Vitoria, patrila aj problematika vyhlásenia a vedenia spravodlivej vojny. Vitoria spolu so svojimi kolegami v Salamanke boli autormi viacerých ucelených vedeckých prác, originálnych teórií spravodlivej vojny, ktorých rovnaké bazálne východisko tvorila teória spravodlivej vojny od Tomáša Akvinského. Podľa jeho učenia, ktoré Vitoria detailnejšie rozpracoval, pre vedenie spravodlivej vojny, musia byť splnené tri základné predpoklady. Po prvé, vojnu musí vyhlásiť legitímna verejná autorita (*auctoritas legitima*), disponujúca príslušnou právomocou. Po druhé, musí

¹⁵⁷ Pôsobil medzi r.1483-1546.

¹⁵⁸ Belgický historik medzinárodného práva pôsobiaci na univerzitách v Leuvene a Tilburgu.

¹⁵⁹ V súvislosti s možnosťou uzavrieť mier medzi bojujúcimi štátmi je známe aj všeobecne uplatniteľné stanovisko W. Pitta ml., dvojnásobného ministerského predsedu Spojeného kráľovstva, ktorý v odpovedi na ponuku mierového návrhu Napoleona Bonaparta voči Anglicku, pred angl. parlamentom prehlásil, parafrázujúc tak, ako vynikajúci znalec latinčiny a gréčtiny, Marca Tullia Ciceróna v súvislosti s možnosťou Oktaviána uzavrieť mier s Marcom Antóniom: „*Cur igitur pacem nollo? Quia infida est, quia periculosa, quia esse non potest*“ – „Prečo znovu odmietam mier? Pretože nie je spoľahlivý a bezpečný a pretože ho nemožno uzavrieť“.

existovať spravodlivý dôvod na vedenie vojny (*iusta causa*). Po tretie, vojna sa musí viesť so správnym úmyslom (*recta intentio*), ktorým je buď presadenie konkrétneho dobra, alebo predídenie hroziacemu zlu. Vitoria sa zaoberal pojmom „spravodlivá vojna“ ako komplexnej skutočnosti, keďže analyzoval podmienky a dôvody, za ktorých možno viesť spravodlivú vojnu (*ius ad bellum*), pravidlá vedenia spravodlivej vojny (*ius in bello*) a pravidlá ukončenia spravodlivej vojny a nasledujúceho usporiadania vzťahov medzi víťazmi a porazenými (*ius post bellum*)¹⁶⁰.

Skutočnosť, že sa jednalo o typizované, zaužívané členenie kritérií pre vedenie spravodlivej vojny, toho dôkazom je aj príklad majstra Jakoubka zo Stříbra, významného predstaviteľa českého husitského hnutia a nástupcu Jana Husa, ktorý vo svojich kázaniach pod názvom *De bellis* a v pojednaní *Ad bellum* konštatoval v nadväznosti na učenie Akvinského, Alberta Veľkého a anglického reformátora Johna Wyclifa,¹⁶¹ tri podmienky oprávnenej vojny - spravodlivý spor, povolenie nadriadenej vrchnosti, ktorá nie je zaťažovaná smrteľným hriechom a zákaz bojovať pre materiálny zisk alebo dočasnú svetskú slávu. Jednoznačne však súčasne vyzdvihoval duchovný boj, opierajúc sa pritom o smernicu sv. Pavla obsiahnutú v jeho epištole Rimanom 13,12-14.¹⁶²

Záveru, ku ktorým došiel Vitoria pre vedenie spravodlivej vojny, môžeme zhrnúť do štyroch širšie formulovaných otázok: Môžu kresťanské štáty viesť spravodlivú vojnu? Komu prináleží právomoc a kompetencia v kresťanskom štáte, ktorá je nevyhnutná na vedenie vojny voči „barbarom“? Aká bazálna príčina musí nevyhnutne byť k dispozícii pre vedenie *bellum iustum*? A aká miera uplatnenia vojenských prostriedkov proti nepriateľovi je ešte prípustná vo vedení spravodlivej vojny?

Vitoria nemohol neakceptovať reálny *statu quo* dobovej spoločnosti (skoro konštantne poznačenej existujúcimi vojenskými konfliktami aj medzi kresťanskými štátmi) a logicky, nevyhnutne skonštatoval, že kresťanské štáty vedú a sú oprávnené viesť vojny. V súvislosti s mierou primeranosti vedenia tzv. defenzívnej, obrannej vojny, vychádzal Vitoria z „notoricky“ známeho právneho princípu formulovaného neskoro klasickým rímskym právnikom Ulpianom, D

¹⁶⁰ K tomu pozri ucelenú štúdiu: VYŠNÝ, P.: Teória spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu, In: *Právnik 9/2001*, Bratislava, s. 759-778.

¹⁶¹ Pôsobil medzi rokmi 1328-1384.

¹⁶² Porov. aj: ČORNEJ, P.: *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha, 2019, s.108.

43,16,1,27: „*Vim vi repellere licet*“. Naopak, prípustnosť ofenzívnej vojny podľa neho je dôsledkom toho faktu, že nepriateľa, ktorý spôsobil vojenskými akciami škodu, musí napadnutý štát účinným spôsobom zastrašiť, aby ho tak do budúcnosti zbavil úmyslu, opätovne viesť vojnu. Nie druhoradým dôvodom oprávnenosti vedenia ofenzívnej vojny je aj to, že smeruje ku finálnemu cieľu - života obyvateľov štátu žiť v mieri a v bezpečí pred potencionálnym agresorom. Výsledkom tohto stavu by mala byť všeobecne akceptovaná mierová koexistencia, spolunažívanie jednotlivých krajín¹⁶³.

Francisco Suárez¹⁶⁴, španielsky právnik, filozof a člen Spoločnosti Ježišovej, podobne ako Vitoria, vychádzal z ideových myšlienok Tomáša Akvinského, ktoré mierne „novelizoval“ a predovšetkým akomodoval potrebám politicky a mocensky transformovanej európskej spoločnosti. Odchovanec salamanskej školy prednášal istý čas, v období medzi rokmi 1580-1585, aj na renomovanom *Collegium Romanorum* v Ríme. Na rozdiel od Akvinského, primárne zdôrazňujúceho vo svojich dielach kategórie všeobecná a korporatívneho dobra spoločnosti, Suárez naopak uprednostnil a favorizoval ľudskú vôľu jednotlivca.

Osobitný význam pre ďalšie smerovanie medzinárodného práva malo jeho dielo *Tractatus De legibus ac Deo legislatore*¹⁶⁵, v ktorom presvedčivými argumentami odmietol božský pôvod panovníckej moci v kresťanských štátoch¹⁶⁶, zdôrazňoval a hájil slobody jednotlivcov, občanov pred svojvôľou štátnej mašinérie a človečenstvo považoval za univerzálium a to - čo bolo obzvlášť významné a relevantné, v období najväčšej koloniálnej expanzie Španielska v zámorí – aj vo vzťahu k domorodému obyvateľstvu kolónií. Normy *ius naturale* síce považoval za dané Božou prozreteľnosťou človeku, ale spoznatelne ľudským rozumom, pričom dôsledne od seba odlišoval normy prirodzeného práva a medzinárodného práva, ktoré podľa jeho názoru vychádzali z medzinárodnej uzuncie.

¹⁶³ K tomu pozri: VYŠNÝ, P.: Teória spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu, In: *Právnik 9/2001*, Bratislava, s. 759-778.

¹⁶⁴ Pôsobil medzi r.1548-1617.

¹⁶⁵ „O zákonoch a Bohu ako zákonodarcovi“, vydaného r.1612 v Lisabone.

¹⁶⁶ O „nebezpečnosti“ jeho myšlienok svedčí aj skutočnosť, že francúzsky kráľ Ľudovít XIII. ako aj anglický panovník Jakub I. nariadili verejne spáliť všetky Suárezove diela a spisy.

Suaréza celkom oprávnené môžeme považovať za jedného z pôvodných autorov, tvorcov koncepcií o aplikácii noriem prirodzeného práva na vzťahy *inter gentes*, idey suverenity ľudu, práva na odpor obyvateľstva voči štátnej moci až po nespochybniteľne anticipovanú rovnosť všetkých kresťanských aj nekresťanských štátov v medzinárodnom práve¹⁶⁷. Na jeho učenie obzvlášť nadviazal Hugo Grotius.

2.1.3 Alberico Gentili

Máloktoľ z súčasníkov Alberica Gentiliho mal také „krušné“ životné peripetie ako tento taliansky právnik a jeden z najväčších znalcov klasického a justiniánskeho rímskeho práva. Ako politický, náboženský exulant z Itálie sa začiatkom roka 1580 dostáva konečne do cieľa svojej profesionálnej cesty – alžbetínskeho Anglicka, kde ako zástanca a nositeľ myšlienok a ideí postglosátorskej školy (komentátorov), kreatorky okrem iného, stredovekého tzv. *ius commune*, noriem štatutárneho práva, predovšetkým učenia Bartolla de Sassoferata¹⁶⁸, sa ako jeden z prvých právnych vedcov odborne začína zaoberať otázkami vojnového práva, vedenia spravodlivej vojny až konečne po formuláciu bazálnych ustanovení diplomatického práva.

Bohužiaľ, práve aj „vdáka“ svojmu životnému osudu exulanta a cudzinca na Britských ostrovoch, doplatil na malú „medializáciu“ svojich zásadných konceptov, myšlienok obsiahnutých v jednotlivých spisoch a diel, ktoré sa tak dočkali medzinárodného odborného uznania až o niekoľko storočí po jeho smrti. Osobitosť vedeckej spisby Gentiliho môžeme konštatovať vo viacerých smeroch. Dôsledne odlišoval svetské právo (medzinárodné verejné právo) od práva kánonického, vytvoreného katolíckou cirkvou.

Dovoľme si trochu odbočiť: Jean Gerson¹⁶⁹, jeden z najuznávanejších teológov 15. storočia a kancelár „preslávenej“ parížskej Sorbonny, sa vyjadril v r. 1414 v súvislosti s nerešpektovaním kánonického alebo platného svetského práva

¹⁶⁷ K tomu pozri komplexnú štúdiu: HEIDER, D.: „*Kdo byl František Suárez? Život a dílo vynikajícího doktora*“, České Budějovice, 2009.

¹⁶⁸ Pôsobil medzi rokmi 1313-1357 v talianskej Bologni, Pise a Perugii. V súvislosti s touto školou bola známa maxíma: „*Nemo bonus iurista, nisi bartollista*“ – „Nemôže byť dobrým právnikom, kto nie je bartolistom“. Napísal odborné právne pojednania ku všetkým častiam justiniánskych *Corpus Iuris Civilis*.

¹⁶⁹ Pôsobil medzi rokmi 1363-1429.

celkom jasne a nekompromisne: „Na celom svete sa ľudská spoločnosť spravuje cirkevnými a svetskými zákonmi, v žiadnom prípade nie však morálnymi kategóriami, ktoré závisia na subjektívnych interpretáciách. Pokiaľ by takáto vláda na svete predsa len existovala, potom by bola extrémne politicky neistá a labilná. Právo jednoducho nie je a ani nemôže byť totožné so spravodlivosťou, ktorú v dokonalej podobe nemožno na pozemskom svete uskutočniť“. Gentilimu ako bartolistovi bolo iba samozrejmom prirodzenosťou vrátiť sa pri formulovaní zásad a princípov medzinárodného práva ku jeho koreňom, pochádzajúcim predovšetkým z vedecky plodného rímskeho *ius gentium*, predovšetkým v chápaní ako práva medzi národmi (*ius inter gentes*). Prvým a zároveň jedným z najdôležitejších Gentiliho dielom bolo *De legationibus libri tres* (O veľvyslanectvách v troch knihách), v ktorom načrtnol zreteľnú, nespochybniteľnú recepciu rímskeho práva a analyticky charakterizoval základné princípy existencie a aplikácie rímskeho práva diplomacie, vytvoreného predovšetkým činnosťou osobitného kňazského zboru fetišalov (*ius fetiale*). Na predmetnú prácu obsahovo nadväzoval ďalší spis *De iure belli libri tres* (O práve vojny v troch knihách), ktorý vychádzal už z vyššie načrtnutej, typizovanej štruktúry - právo vyhlásiť vojnu, právna úprava vedenia vojny až po ukončenie vojnového konfliktu a uzatvorenie spravodlivého mieru. V súvislosti so spravodlivou vojnou sa Gentili podobne pridržiaval rozdelenia vojny na obrannú a preventívnu, ktorú pripúšťal, ak štát k jej vedeniu bol prinútený zo „spravodlivého, bezprostredne hroziaceho veľkého strachu“¹⁷⁰ pred cudzím, agresívnym štátom a ofenzívnu.

Pri vedení akejkoľvek vojny mal však každý štát dodržiavať základné zásady vedenia vojny – predovšetkým vo vzťahu k posúdeniu primeranosti vojnových akcií tou – ktorou bojujúcou stranou. Recepcia noriem rímskeho – a v tomto prípade – aj gréckeho práva bola významná vo formulácii jeho myšlienok o námornom práve. Z existujúcich dvoch teórií o práve plavby uplatňovaných európskymi námornými veľmocami – o zásade, neobmedzenom práve slobodnej plavby po moriach a oceánoch¹⁷¹, presadzovaným z logických, geopolitických dôvodov Anglickom a Holandskom alebo tzv.

¹⁷⁰ V tejto súvislosti by sme možno mohli nájsť dejinnú paralelu - vypuknutie tzv. Šesťdňovej vojny zo strany štátu Izrael r.1967, ktorý ju začal z „preventívnych dôvodov“..

¹⁷¹ Tzv. *mare liberum*.

obmedzenom práve plavby¹⁷², ktorým sa riadili Španielsko a Portugalsko, si Gentili vybral ako správnu alternatívu prvú možnosť. Jeho právna argumentácia opätovne vychádzala z rímskeho verejného práva – more nebolo možné privlastniť si jednotlivcom alebo konkrétnym štátom, pretože z hľadiska delenia vecí patrilo do kategórie *res communis omnium* (veci patriace všetkým), ktorá bola súčasťou *res extra commercium*, teda vecí vylúčených zo súkromného vlastníctva.

2.2 Prirodzeno-právna škola

2.2.1 Novodobé *ius inter gentes*

Prirodzené právo, keďže je spoločné všetkým ľuďom, je vždy považované za *bonum et aequum*. Vo všeobecnosti sa zvykne v právnej filozofii uvádzať, že právne princípy sprevádzané nenormatívnymi axiologickými systémami možno pozorovať už v raných vývojových štádiách obyčajového, zvykového práva. Od dôb kresťanských cisárov sa zakladalo aj na kresťansky chápanej Božskej prozreteľnosti, pričom práve stredoveké právo a kanonické právo mu dali skutočnú, nezameniteľnú obsahovú náplň. Právo národov tvorilo síce súčasť rímskeho práva, pretože jeho zákonodarcom bol rímsky štátny úradník - cudzinecký prátor (*praetor peregrinus*), ale jeho najdôležitejším prínosom bolo to, že prekročilo princíp personality práva. Mohli by sme ho vlastne považovať za právo svetového obchodu.

Jeho výraznými prvkami boli predovšetkým neformálnosť, uplatňovanie zásady písomnosti zmlúv, dôraz a relevancia na skutočnú vôľu strán (*voluntas*), vzájomnú dôveru (*fides*) a vyváženosť oprávnených záujmov strán (*aequitas*). Právna filozofia i širšie právne myslenie sa opakovane venujú spravodlivosti, čím zdanelivo obchádzajú účelovú racionalitu, vlastnú právnickej profesii, ktorá v sofistikovanejšej podobe preniká nevyhnutne aj do právnej vedy. Téma spravodlivosti spája právnu filozofiu s ostatnou sociálnou filozofiou a patrí k tým nemnohým, kde právna filozofia nielen využíva pramene sociálnej filozofie, ale ponúka i vlastné úvahy a riešenia. Rímsko-právna spravodlivosť bola „pevná a

¹⁷² Tzv. *mare clausum*.

nemenná vôľa dať každému jeho právo“, sa na prvý pohľad týka rozdeľovania subjektívnych práv, a nie dobier alebo bremien.

Všetky tieto pozitívne tendencie obsiahnuté v prirodzenom práve a práve národov sa tak stali základom, na ktorom Hugo Grotius¹⁷³, holandský internacionalista, právny filozof a historik založil svoju modernú prirodzeno-právnu teóriu a vedu medzinárodného práva¹⁷⁴ a ktoré nezostali nepovšimnuté ani v Štatúte Medzinárodného súdneho dvora v Haagu. Ako príklad uvádzame článok 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora v Haagu, ktorý pojednáva o „všeobecných princípoch práva uznávaných civilizovanými národmi“: „Súd, ktorého úlohou je rozhodovať v súlade s medzinárodným právom všetky spory, ktoré mu boli predložené, sa bude riadiť:

- a) medzinárodnými dohodami, či už všeobecnými alebo partikulárnymi, vytvorenými pravidlami výslovne uznanými sporovými stranami;
- b) medzinárodnými obyčajmi a zvykmi, ktoré sú všeobecnou praxou uznané za právo;
- c) všeobecnými princípmi práva uznanými civilizovanými národmi;
- d) podmienené ustanoveniam článku 59, súdnymi rozhodnutiami a právnou náukou najviac kvalifikovanými právnymi odborníkmi z rôznych národov, ako subsidiárnym prostriedkom pre stanovenie pravidiel práva“.

Medzi nich, ako je zrejmé z vyššie uvedeného, Štatút nie v neposlednom rade zaraďuje *aequitas*. Medzinárodný súdny dvor od svojho vzniku ako súdny orgán OSN rozhodol alebo podal odporúčajúce stanovisko vo viac ako 130 prípadoch riešiacich spor medzinárodných subjektov práva. Ide vlastne o Medzinárodný súdny dvor, ktorý je nástupcom a pokračovateľom Stáleho medzinárodného súdneho dvora zriadeného Spojenými národmi r.1920¹⁷⁵.

V priebehu 17. storočia dozreli podmienky pre vznik nového smeru v európskej právnej vede, ktorého zakladateľom sa stal holandský právnik Hugo Grotius¹⁷⁶. Prirodzeno-právna škola spôsobila vo vtedajšom myslení európskej vedy doslovne revolúciu, pričom obsahovo nadviazala na antické tradície grécko-helenisticko-rímskej

¹⁷³ Vlastným menom Huigh de Groot (1583-1645), stúpenec teologického smeru arminiánov.

¹⁷⁴ Predovšetkým v dielach *De iure belli ac pacis* a *Mare liberum*.

¹⁷⁵ K tomu porov. aj: VRANA, V.: *Kategórie slušnosti a spravodlivosti v rímskom práve*, in: *Právo a ideál dobra a spravodlivosti* : Pocta Pavlovi Holländerovi k 70. narodeninám, Košice, UPJŠ v Košiciach, 2023, s 239-250.

¹⁷⁶ (1583-1645).

filozofie. Teória prirodzeného práva v snahe o osamostatnenie sa a vo vytrvalom úsilí o oslobodení sa spod vplyvu rímskeho práva, neubránila sa však tomu, že z neho predsa len čerpala. Hlásala totiž ideu práva ľudského rozumu a ľudskej prirodzenosti (*ratio*). Pritom ale vychádzala z bazálneho názoru, že treba akceptovať a používať len tú časť rímskeho práva, ktorá sa uplatňuje v justičnej európskej praxi – z toho aj odvodenina pojmu *usus modernus pandectarum*.

Toto moderné, novodobé používanie rímskeho pandektného práva bolo principiálnym vedeckým smerom v rokoch 1600-1800 na európskom kontinente, predovšetkým však na území Nemecka, Francúzska a Holandska. Jednotlivé právne inštitúty prirodzeného práva sa netýkali priamo vedy rímskeho práva ale pri formulovaní všeobecných právnych pojmov z neho vychádzali. Priamy vplyv prirodzeno-právnej školy sa relevantným spôsobom prejavil začiatkom 19. storočia pri vypracovaní a promulgovaní francúzskeho *Code civil* z roku 1804 a rakúskeho Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka (ABGB) z roku 1811 a s vysokou pravdepodobnosťou aj pruského *Landrechtu* z roku 1794. Zaujímavé pritom je, že oba občianske zákonníky, francúzsky aj rakúsky, vychádzajú z rímsko-právnej systematiky¹⁷⁷.

2.2.2 Hugo Grotius

„Nihil est homine nobili dignius quam cognitio iuris. Primum quidem eius quod omnes homines hominibus, et gentes gentibus sociat; deinde vero patrii, cuius partem non exiguam facit ius Romanum a plerisque populis adoptatum, perse quoque supra omnia civitatum iura dignissimum nosci. Ut quod perfectum excultumque sit experimentis tam magni tamque diuturni imperii...tam evidens...est eius iuris in plerisque partibus, iis maxime, quae ad contractus aut damnum iniuria datum pertinent, aequitas, ut, ad quos populos Romana arma pertingere nunquam potuerunt, ...eo leges Romanae sine vi ulla, iustitiae suae vi triumphantes, pervenerint...“

„Neexistuje nič dôstojnejšie pre džentlmena ako je štúdium práva. Na prvom mieste je to štúdium toho práva, ktoré spája človeka s človekom a národ s národom; potom je to štúdium práva našej domoviny. Podstatná časť tohto práva je založená na rímskom práve, prijatým väčšinou ľudstva, najlepším z najlepšieho, vo svojom

¹⁷⁷ BLAHO, P. - HARAMIA, I. - ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*, Bratislava, 1997, s.73.

podstate stojaceho svojou precíznosťou a dlhým vývojom nad národnými právami jednotlivých národov a krajín. Je to predovšetkým slušnosť a spravodlivosť rímskeho práva, ktorá bola akceptovaná a prijatá aj tými národmi sveta, ktoré Rimania nikdy vojensky nedobýli. A tak bez akéhokoľvek násillia rímske právo triumfovalo iba vďaka svojej vlastnej spravodlivosti a ľudskosti¹⁷⁸. Pravdepodobne niet výstižnejších, vedecky korektnějších slov zhodnocujúcich právno-historický vklad rímskeho práva do civilizačnej pokladnice múdrosti ľudstva, ktoré predniesol r.1633 oporný stĺp prirodzeno-právnej školy, Hugo Grotius, holandský právnik, humanista a renomovaný diplomat. Doktor práv univerzite v Leydene a Orleáns, generálny prokurátor holandských provincií Zeeland, Západné Frízsko a Holland, vedecky pôsobil a publikoval svoje zásadné dielo vo Francúzsku za Ľudovíta XIII., aby nakoniec zvyšok života strávil vo Švédsku za panovania kráľovnej Kristíny. Grotius je spoločne s Gentilim a Vitoriom uznávaný za otcov - zakladateľov vedy medzinárodného práva verejného. Základom jeho chápania a kreácie jednotlivých právnych inštitútov diplomatického a medzinárodného práva bolo rímske *ius inter gentes* a *ius naturale* - aj keď osobitne vo vzťahu ku stredoveku neprečoňoval absolútnu nezastupiteľnosť rímskeho práva, ale ako už je zrejmé, opieral sa predovšetkým o prirodzené právo. Základnými, na tú dobu prevratnými vedeckými prácami boli Grotiove dve diela - *De iure belli ac pacis*¹⁷⁹ a *De mare liberum*.

Podľa Grotia zdrojom medzinárodného práva je zmluva¹⁸⁰. Základom je vlastnícke právo ako prirodzené právo človeka, právo, ktoré diktuje zdravý rozum. V prvom diele recipuje normatívne ustanovenia rímskeho kontraktuálneho práva a priamo ich vzťahuje na medzinárodné zmluvy. Najdôležitejšou časťou tohto diela je právna úprava vojnového práva a náčrt, predstava vedenia spravodlivej vojny. Vojnu považuje na základe prirodzeného práva, *ius divinum*, ale aj opierajúc sa o *ius inter gentes* za bežný jav, ktorý je niekedy právom dovolený a niekedy, dokonca nevyhnutný. Možno trochu kontroverznejšie pôsobí jeho názor o tom, že slabšie štáty sú zvyčajne vydané napospas egoistickým záujmom veľmocí, ktorým

¹⁷⁸ GROTIUS, H.: *Epistolae ad Gallos*, 1633, citácia uvedená in: ZIMMERMANN, R.: *The Law of Obligations*, Cape Town 1990.

¹⁷⁹ Po prvýkrát vydané r.1625 v Paríži, kde pôsobil pod ochranou kráľa Ľudovíta XIII, aj keď jeho sympatie a úctu mal predovšetkým Henrich IV. Navarrský.

¹⁸⁰ To, čo v dnešnom práve poznáme ako "notoricky" známu zásadu „*Pacta sunt servanda*“ je výsledkom pôsobenia Grotia a stúpcencov prirodzeno-právnej školy.

zvyčajne podľahnú. V súvislosti s vedením vojny, podobne ako Vitoria alebo Gentili, akcentuje pravidlo o zachovávaní miery primeranosti vo vedení vojnového konfliktu medzi štátmi. Čo sa týka jeho druhého diela, nie je žiadnym prekvapujúcim zistením, že Grotius obhajuje zásadu slobodného mora, slobodnej plavby po svetových moriach a oceánoch. Jeho názory sú logickým vyústením dlhodobých imperiálnych, strategických a obchodných záujmov Španielska a Portugalska obhájiť svoj výsadný monopol plavby a na druhej strane, snahy Holandska, Anglicka a Francúzska zásadným spôsobom narušiť tento námorný monopol, ktorého podstatu tvoril výnosný obchod s korením. Potvrdením tejto dejinnej skutočnosti bola aj požiadavka vplyvnej holandskej Východoindickej spoločnosti adresovaná Grotiovi, aby vedecky, odborne z hľadiska medzinárodného práva zdôvodnil zásady slobodnej plavby po svetových moriach.

2.2.3 Madridská zmluva z r.1750 (Španielsko vs. Portugalsko – dejinná analýza)

Iba máloktovej medzinárodnej zmluve sa podarilo svojimi dôsledkami, možno aj „efektom motýľích krídel“, spôsobiť tak závažné religiózne-politické dôsledky ako tomu bolo v prípade uzatvorenia zmluvy medzi Španielskom a Portugalskom v Madride r. 1750. Mohli by sme povedať, že sa nejednalo o bazálne novú zmluvu, ktorá by zásadným spôsobom dojednávala „rozdelenie sveta“, predovšetkým zámorských území medzi dotknutými zmluvnými partnermi, ale išlo iba o formu, v dnešnom chápaní by sme mohli použiť termín novelizácie už skôr uzatvorených medzinárodných dohôd medzi koloniálnymi mocnosťami. Keďže madridská zmluva bola akousi „mníchovskou“ zmluvou *sui generis*, pretože na jej základe sa iba právne potvrdilo rozdelenie sveta výlučne medzi Španielskom a Portugalskom, nikoho neprekvapí skutočnosť, že ani túto samotnú zmluvu, ani jej predchodkyne, dojednané podobným spôsobom neuznali ostatné európske námorné veľmoci ako Anglicko, Holandsko a Francúzsko.

Aby sme ju teda správne interpretovali aj v súvislosti s následkami, ktoré spôsobila, musíme sa vrátiť až do polovice 15. storočia. Prvým pokusom z hľadiska medzinárodného práva vysporiadať teritoriálne nároky Španielska a Portugalska bola promulgácia pápežského dokumentu, buly pápeža španielskej národnosti, Kalixta III. roku

1456,¹⁸¹ na základe ktorej zmluvní partneri akceptovali pápežom vykonané rozdelenie ich zámorských kolónií na základe určujúceho faktora, ktorým bola rovnobežka pretínajúca mys Bojador (v blízkosti dnešného Maroka).

Na uvedený medzinárodný dokument právne nadviazala pápežská bula Sixta IV. *Aeterni regis* z r. 1481¹⁸², ktorá prideliť Portugalsku všetky územia nachádzajúce sa južne od Kanárskych ostrovov. Komplexnú právnu úpravu, ktorá by relatívne definitívnym spôsobom vyriešila teritoriálne nároky Španielska a Portugalska realizoval vydaním svojho pápežského dokumentu pápež španielskeho pôvodu, vlastným menom Rodrigo Borgia, ako pápež Alexander VI. r. 1493 pod názvom *Inter caetera*¹⁸³.

Podľa pôvodného návrhu mala prechádzať deliaca línia medzi Španielskom a Portugalskom vo vzdialenosti asi 500 kilometrov západne od Kapverdských ostrovov, pričom línia bola stanovená severojužným smerom. Všetky územia, ktoré sa nachádzali západne od tejto deliacej čiary mali pripadnúť španielskej korune (oblasti južnej Ameriky), naopak, všetky teritória na východ od nej (africké a ázijské teritória) malo dostať Portugalsko. Proti tomuto rozhodnutiu sa vehementne vyjadril portugalský kráľ Ján II. a na základe ďalších zdĺhavých a náročných rokovaní došlo k definitívnemu posunutiu rozhodujúcej deliacej čiary asi 1800 kilometrov západným smerom od Kapverdských ostrovov. V tejto súvislosti treba podotknúť, že toto posunutie deliacej čiary umožnilo Portugalsku získať rozhodujúcu časť Brazílie, o existencii ktorej portugalská strana pri medzinárodných vyjednávaniach s vysokou pravdepodobnosťou už vedela. Výsledkom medzinárodných vyjednaní medzi Španielskom a Portugalskom, ktoré vychádzali z dokumentu vydaného pápežom Alexandrom VI. bolo uzatvorenie *Tratado de Tordesillas*, tordesillaskej zmluvy, ktorá koncepčným spôsobom vyriešila územné nároky dotknutých zmluvných strán.

Obidva štáty predmetnú zmluvu ratifikovali ešte v tom istom roku, aj keď si obsah zmluvy interpretovali pragmaticky, účelovo. Zmluva

¹⁸¹ K tomu pozri: RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství*, Praha, 2005, s.442. Všetky pápežské rozhodnutia sa podľa zaužívanej stáročnej tradície, siahajúcej až do legalizácie kresťanstva, pomenúvali podľa začiatkových slov uvedených v promulgovanom dokumente – tradícia pochádzajúca a recipovaná z rímskeho práva.

¹⁸² K tomu pozri: RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství*, Praha, 2005, s.452 a nasl.

¹⁸³ K tomu pozri: RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství*, Praha, 2005, s.462 a nasl.

z Tordesillas zostala v platnosti bez akýchkoľvek zmien skoro 300 rokov, až kým ju, ako už bolo uvedené vyššie nenovelizovala madridská zmluva. Na základe predmetnej zmluvy, došlo medzi Portugalskom a Španielskom ku recipročnej teritoriálnej výmene území: Portugalsko prenechalo španielskej korune územie Colonia del Sacramento na území Uruguaya, za čo Španielsko prenechalo Portugalsku Sedem tzv. redukcií – samostatné jezuitské misie na území štátu Paraguay. Práve s týmto územím, ktoré po novom pripadlo Portugalsku, vznikli príčiny, vedúce ku postupnému zrušeniu jezuitského rádu, najprv v kolóniách európskych veľmocí a neskôr, aj v samotnej kontinentálnej Európe.

Ako už tomu býva zvykom, za všetkým stáli obchodné záujmy Portugalska, v maximálnej miere exploatovať novozískané územie, na ktorom im však konkurovali a prekážali už existujúce obchodné vzťahy vytvorené jezuitmi. Výsledkom tohto stretu bolo vypuknutie konfliktu, známeho ako vojna Guarrani – s domorodým obyvateľstvom Paraguaya, ktorí sa postavili koloniálnym záujmom Portugalska. Všetko so všetkým však súvisí. V Portugalsku práve prebiehajúci spoločensko-politický proces osvietenského absolutizmu, personifikovaného predovšetkým v osobe predsedu vlády portugalského kráľovstva, markíza de Pombal ukázal na „vinníka“ tejto vojny – jezuitský rád a následne ho totálnym spôsobom paralyzoval.

Formálnym predpokladom pre celý tento proces začatý v Portugalsku, bolo aj vyvinutie nátlaku na Svätú stolicu a pápeža Benedikta XIV., ktoré by viedli k postupnému zániku jezuitského rádu. Prvým predpokladom bolo vymenovanie osobitnej komisie kardinálov, „zhodou okolností“ na čele s portugalským kardinálom Saldanhom, ktorá by prešetrila dotknuté obvinenia, ktoré boli namietané portugalskou korunou proti jezuitskému rádu. S dodatkom ale, aby bolo ochránené dobré meno a povesť jezuitského rádu. Portugalským záujmom nemohlo viac prospieť to, že Benedikt XIV. náhle zomrel a novoustanovený predseda vyšetrovacej komisie kardinál Saldanho, bez toho, aby osobne navštívil dotknuté územie a spravodlivo viedol proces vyšetrovania, skoro ihneď vydal rozhodnutie, potvrdzujúce hlavného vinníka udalosti – jezuitov.

De Pombal konal vysoko efektívne – ešte v priebehu *sede vacante* pápežského stolca bol jezuitskému rádu zabavený všetok majetok v portugalských kolóniách a Portugalsku, takže, keď sa kardinál Rezzonico ako nový pápež Klement XIII. ujal svojho úradu, 6. júna

1758, bolo úplné vyvlastnenie jezuitského rádu dokončené. Už iba ako epilóg tohto procesu vyznieva skutočnosť o chystanom pokuse zavraždiť portugalského kráľa Jozefa I., 3.septembra 1758, portugalským šľachticom Gabrielom Malagridom, o ktorom údajne jezuiti vopred vedeli. Roku 1759 bol jezuitský rád v Portugalsku postavený mimo zákon, portugalský veľvyslanec pri Svätej stolici bol povolaný späť a obdobne, pápežský nuncius na znamenie zrušenia diplomatických vzťahov sa vrátil do Ríma. „Dobré príklady priťahujú“¹⁸⁴ – „módnu vlnu“ zabavovania jezuitského majetku a zákazu činnosti jezuitov na svojom území, postupne vyhlasujú tzv. výsostne katolícke štáty - Španielsko, Francúzsko.

Ako neveriteľný paradox v tejto súvislosti pôsobí aj tá skutočnosť, že k zákazu jezuitského rádu nepristúpilo Prusko ani cárske Rusko. Dielo „skazy dokonal“ rímsky pontifik Klement XIV., ktorý roku 1773 promulgoval *breve*¹⁸⁵ pod názvom *Dominus ac Redemptor*¹⁸⁶, ktorým z pohľadu kanonického práva *de iure* zrušil jezuitský rád úplne. K znovuobnoveniu činnosti jezuitského rádu z pohľadu kánonického práva dochádza až po bazálnom obrate spoločenskej situácie v Európe – zasadnutí viedenského kongresu (1814-1815), kedy pápež Pius VII. vydáva pápežský dokument pod názvom *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* roku 1814.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Známe rímske „*Exempla trahunt*“.

¹⁸⁵ Z hľadiska pápežskej terminológie vzťahujúcej sa na definície jednotlivých dokumentov promulgovaných rímskym pontifikom sa doslova jedná o „pápežsky list menšej právnej dôležitosti“(!).

¹⁸⁶ K tomu pozri: RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství*, Praha, 2005, s.591 a nasl.

¹⁸⁷ K tomu pozri: RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství*, Praha, 2005, s.601 a nasl.

3 Versailleský systém (Trianonská zmluva)

3.1 Trianon a rímsko-právne fundamenty?

Trianonská mierová zmluva podpísaná dňa 4. júna 1920 zástupcami víťazných mocností (Česko-Slovenská republika zastúpená Eduardom Benešom a Štefanom Osuským) a Maďarska ako súčasť tzv. versaillského mierového systému (alebo versaillská mierová sústava) položila (aj keď kontroverzné) základy medzinárodného usporiadania po Veľkej vojne. Historicky sa štáty (národy) Európy dopracovali k mierovým usporiadaniam vždy až po výrazných zmenách v politickej, hospodárskej a najmä vojenskej oblasti. Výsledok Parížskej mierovej konferencie zmenil mapu Európy na nepoznanie, pričom jej opätovné zmeny nastali až v priebehu a po Druhej svetovej vojne. Parížska mierová konferencia a zmluvy v rámci nej prijaté priniesli Európe a svetu na obdobie skoro 20 rokov pokoj zbraní (*pax*). Aj v časoch antického Ríma bol mier výnimkou a brány Janusovho chrámu boli viac otvorené ako zavreté. K mieru sa antický svet dostal najbližšie v období nazývanom *Pax Romana*, ktoré sa (najmä pre geografické územie Stredomoria) označuje za tzv. zlatú dobu. Hegemónia víťaza predošlých ťažení (Ríma) a neustávajúci rímsky imperializmus priniesol Stredomoriu mier, poriadok a stabilitu. Počas obdobia (približne dvoch storočí) dosiahla Európa nevídaný rozmach, avšak mier sa týkal iba vnútorného územia Ríma a závisel od moci hegemóna. Rovnako tak aj po Veľkej vojne mier závisel na systéme spojeneckých zmlúv a dominancie hegemonov, pričom už od počiatku bol nastavený na systéme bízdy voči národom, ktoré vo Veľkej vojne neuspeli.

V prípade antického, či moderného sveta (v časoch Trianonu) bola otázka mieru závislá od medzinárodných zmlúv, ktoré hegemonii víťazov dávala právnu a tým záväznú formu. Bolo by odvážne tvrdiť, že obsah Trianonskej zmluvy je (bol) priamo ovplyvnený rímskym právom, respektíve, že jednotlivé jej ustanovenia obsahujú rímskoprávne inštitúty. Opak je pravdou. Na druhej strane však nemožno opomenúť vplyv rímskeho práva na základy (fundamenty) moderného medzinárodného práva, z ktorého pravidiel vzišiel aj versaillský systém a Trianonská mierová zmluva. Rímske právo ako právny systém starovekého rímskeho štátu je právnou vedeckou komunitou vnímané najmä cez prizmu civilného práva - osobných (statusových a rodinných), vecných a záväzkových (zmluvných)

právných vzťahov súkromno-právnej povahy, pričom moderné odvetvia práva ako ich pendanty doposiaľ čerpajú z detailnej kazuistiky rímskeho súkromného práva. Marginálny význam je však prikladaný vplyvu rímskeho práva na právo medzinárodné. Hlavnou teoretickou a koncepciou otázkou kladenou právnou vedou pri skúmaní problematiky vplyvu rímskeho práva na medzinárodné právo (resp. na mierový systém po Veľkej vojne) je otázka kontinuity a rovnako tak otázka vplyvu súkromného rímskeho práva (ako najrozvinutejšieho systému v rámci rímskeho práva) na právo medzinárodné. Otázka kontinuity je odpočiatku sporná, keďže naráža na existencialitu medzinárodného práva ako celku v časoch starovekého Ríma a všeobecný naratív počiatkov medzinárodného práva až v časoch vzniku moderných suverénnych štátov. Aj keď neexistuje priamy dôkaz na podporu argumentu, že rímske a moderné medzinárodné právo tvorí jeden kontinuálny celok, je nutné akceptovať premisu, že rímske právo (v každom období svojho vývoja) sa podieľalo na vytváraní medzinárodného práva. Rímske právo ovplyvňovalo medzinárodné právo prostredníctvom zvykov, koncepcií, doktrín, komplexných právnych inštitútov, či inými čiastkovými vplyvmi.

3.2 Charakteristika systému mierových zmlúv

Už dávno známym, bazálnym princípom benátskej diplomacie v stredoveku pri naplnení cieľov jej zahraničnej politiky bolo: „Udržiavajte vždy dobré vzťahy so svojim susedom, ale ešte lepšie so susedom vášho suseda“. Životná skúsenosť vždy potvrdzuje tú skutočnosť, že je oveľa ťažšie uzavrieť pre nejaký štát dohodu s jedným zo susedných štátov a táto dohoda, keď už bola raz uzavretá, je oveľa medzinárodne nestabilnejšia ako medzinárodná zmluva uzavretá s bezprostredne nesusediacim, vzdialenejším štátom. Systém uzatvárania medzinárodných aliancií bol v Európe uplatňovaný predovšetkým v 17. a 18. storočí. Aliancie mali za účel umožniť zainteresovaným zmluvným štátom uskutočňovať a naplňovať spoločnú zahraničnú politiku a to, buď vo všetkých oblastiach, alebo iba v konkrétnej vymedzenej oblasti a aby na tomto podklade realizovali spoločne vojnu proti tretej mocnosti alebo pomáhali niektorej z bojujúcich veľmocí.

Medzinárodné aliancie mohli byť prameňom vojnového konfliktu alebo naopak mieru – podľa toho aký cieľ mali stanovený, podľa ducha v akom boli realizované a pretavené do praxe a podľa stupňa

zneužitia, ku ktorému potencionálne dávali príležitosť. Predmetom drvivej väčšiny medzinárodných aliancií bola ochrana alebo obnovenie rovnováhy geopolitickej moci, pričom všetky vyhlásenia vojny sa uskutočňovali v ich mene a aliančná zahraničná politika bola pokladaná, či už právom alebo neprávom, za hlavnú príčinu vzniku svetovej globálnej katastrofy.

Stredná Európa žila už dlhší čas v určitom druhu stavu „blaženosti“ - Rakúsko-uhorská monarchia prestala existovať, veľká Osmanská ríša sa stiahla za európsky veľtok Dunaj, sovietske Rusko sa sústredilo najmä na svoje ázijské pozície a „bývalé“ veľkolepé Nemecko bolo vojensky, ale aj ekonomicky na kolenách. Politicky, historicky a zemepisný problém, ktorý robil život národov v strednej Európe nepohodlným a častokrát nešťastným po dobu celých stáročí, dočasne, prechodne zmizol¹⁸⁸.

Predsa však existovali pretrvávajúce latentné ťažkosti, ale jednotlivé európske národy súc v chimérickom opojení z mieru, sa mylne domnievali, že sa jednalo o výlučne lokálne, miestne ťažkosti. Vzhľadom na rôznorodosť spoločenského bytia, problém mieru bol podstatne rozsiahlejší a závažnejší ako sa mohlo na prvý pohľad zdať. Vyhnúť sa európskej vojne, predísť vojne alebo ju znemožniť, to bolo niečo negatívne, aj keď z toho vyplývala nevyhnutnosť pozitívneho konania zo strany európskych národov. Vojna bola iba príznakom a nie príčinou málo uspokojeného stavu ľudstva. Jej korene boli hlboko vrastené aj do života národov aj do ich medzinárodných organizácií. Medzinárodné aliancie z tohto dôvodu nemohli mať dlhodobú platnosť, ak boli založené v rozpore s vôľou európskych národov, ktoré si zachovali právo slobodne ju vyjadrovať¹⁸⁹. To všetko nevyvrátil ani priebeh I. svetovej vojny.

Dohodové štáty, ako víťazné mocnosti podpísali s porazenými štátmi spojenými s tzv. Ústrednými mocnosťami v I. svetovej vojne, v priebehu rokov 1919-1920, celkovo päť medzinárodných mierových zmlúv, ktoré uvádzame v chronologickom poradí: versaillská zmluva s wilhelmovským Nemeckom¹⁹⁰, saint-germainská zmluva s habsburským Rakúskom¹⁹¹, neuillská zmluva s cárským Bulharskom¹⁹², trianonská zmluva s horthovským

¹⁸⁸ O týchto skutočnostiach obzvlášť výstižne písal vo svojich spoločensko-angažovaných prácach rakúsky spisovateľ Stefan Zweig.

¹⁸⁹ MICHALEK, S.: *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava, 1999, s.238 a nasl.

¹⁹⁰ 28. júna 1919.

¹⁹¹ 10. septembra 1919.

¹⁹² 27. novembra 1919.

Maďarskom¹⁹³ ako tzv. nástupníckym štátom bývalého Uhorska a sévreská zmluva so, vtedy ešte, sultánskou Osmanskou ríšou¹⁹⁴, pozmenená r.1923 uzavretím laussanskej zmluvy s jej nástupníckym štátom - Tureckom.

Na mierových rokovaníach v Paríži rozhodujúca úloha pripadla Dohodovým štátom (veľmociam) s tzv. všeobecnými záujmami, ako aj po ich boku bojujúcim štátom s tzv. obmedzenými záujmami. Tie druhé sa mohli zúčastniť len na rokovaníach, ktoré sa ich bezprostredne týkali. Zvyšné štáty boli prizývané iba k prerokovaniu konkrétnych otázok. Malo ísť o konferenciu úplne nových parametrov, ktorej výsledky budú v mnohom prelomové, spravodlivé a pre 20. storočie určujúce. Aspoň to posledné sa naplnilo – hoci v úplne inom zmysle ako sa očakávalo. Kardinálnym dôvodom bolo „vyrovnávanie účtov“, revanš Francúzska voči Nemecku za potupnú porážku a ešte ponížujúcejší mier uzavretý po prehratej vojne r.1871. Ako je všeobecne známe, rozhodujúce slovo na mierovej konferencii mali Rada desiatich (hlavy veľmocí plus ministri zahraničných vecí); Rada piatich (prezident USA¹⁹⁵ plus premiéri veľmocí). Objektivizácia a otvorenie politiky však zostalo nenaplneným a naivným predsavzatím. Rozhodujúce slovo pripadlo Dohodovým veľmociam¹⁹⁶.

Schôdze a rokovania o uzavretí medzištátnej mierovej dohody s Maďarskom trvali od januára do mája 1920. Aj keď maďarská delegácia predkladala neustále nové a doplňujúce návrhy Najvyššej rade, s jasným cieľom marit' resp. oddiaľovať uzavretie dohody, ktoré tvrdošijne stáli na fiktívnom princípe tzv. nedeliteľnosti uhorského územia, ktorý bol zdôvodňovaný predovšetkým zemepisným, hospodárskym, kultúrnym a historickým argumentom a odvolávala sa pritom na analogický vzťah medzi Čechmi a Nemcami, československá delegácia na čele so Štefanom Osuským všetky prednesené dôvody pregnantne a precíznym spôsobom vyvrátila a zmietla zo stola. Výsledkom bolo podpísanie trianonskej mierovej dohody, ktorá obsahovala celkovo štrnásť častí, pričom každá z nich mala pre novovzniknutý štát svoje nanajvyššie signifikantné miesto.

¹⁹³ 4. júna 1920.

¹⁹⁴ 10. augusta 1920.

¹⁹⁵ Spojené štáty versaillskú zmluvu nikdy neratifikovali.

¹⁹⁶ VRANA, V.: Od rozpadu Rakúsko-Uhorska až po prijatie Trianonskej mierovej zmluvy, In: *Štát a právo, vedecko-teoretický časopis pre otázky vedy o štáte a práve v Slovenskej republike*, Banská Bystrica, roč.9, č.4, 2022, s.325-335.

Keďže r. 1918 došlo ku zániku Rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku tzv. nástupníckych štátov, medzi primárne ustanovenia trianonskej zmluvy pre ČSR, ale obzvlášť pre Slovensko patrili *de iure* vzájomné uznanie ČSR a Maďarska a dohoda o vytýčení štátnych hraníc medzi týmito štátmi. Maďarsko sa rovnako vzdalo akýchkoľvek historických nárokov existujúcich ešte za čias Uhorska vo vzťahu ku ČSR resp. Slovensku. Ďalej boli dohodnuté a stanovené maximálne počty maďarskej armády, jej demobilizácia a určená celková výška maďarských vojnových reparácií voči Československu. Podobne, nie druhoradou záležitosťou bola povinnosť maďarskej vlády vrátiť na Slovensko všetky právne dokumenty a historické pamiatky, ktoré boli s územia Slovenska vyvezené na územie dnešného Maďarska po rakúsko-uhorskom vyrovaní, r.1867.

3.3 Štefan Osuský

Nomen est omen. V tomto prípade však ani nie tak priezvisko, ako rodisko...Štefan Osuský sa narodil „vo vyhni“ roduverných slovenských dejateľov a štátnikov – Brezovej pod Bradlom 31. marca 1889, v národnostne vysoko uvedomelej slovenskej evanjelickej rodine. Počas absolvovania evanjelického lýcea v Bratislave, ktoré bolo považované za jednu z najkvalitnejších stredných škôl v Uhorsku, došlo v roku 1905 k pamätihodnej udalosti: Školu v tom čase vizitoval uhorský minister kultúry a výučby Albert Apponyi a keďže Osuský patril k najlepším žiakom, prebehlo ich vzájomné predstavenie, pri ktorom Apponyi povedal Osuskému, že „musí byť dobrým Maďarom“. Odpoveďou Osuského bolo mlčanie...Na základe tohto konkludentného konania študenta však došlo na základe príkazu Apponyiho k jeho vylúčeniu zo všetkých škôl v Uhorsku. Osuský tak nútene odchádza, aby získal vzdelanie do Ameriky. Protagonisti tohto stretnutia sa stretnú ešte raz, v Trianone, kde, pri ich stretnutí, Apponyi bude hovoriť po slovensky a Osuský po maďarsky, ale víťazom „na celej čiare“ tentokrát bude Osuský. Spolupráca česko-slovenského zahraničného odboja bola však od samého začiatku problematická a čoskoro sa začali objavovať prvé trhliny medzi Masarykom a Benešom na jednej strane a Osuským a Štefánikom, na druhej. Je iba všeobecne známou notoriou o dôslednej snahe českých zástupcov v spoločných orgánoch (Česko-Slovenská národná rada r. 1916 a Národný výbor Česko-Slovenský) dôsledného presadzovania idey jednotného

československého národa¹⁹⁷, s ktorou mali slovenskí politickí predstavitelia, vrátane Osuského, „problémy“. Na dôrazný zákrok Osuského sa do pomenovania vrcholných orgánov zahraničného odboja dostáva prídavné meno „slovenský“.

Osuský sa v októbri 1918 v Ženeve osobne zúčastňoval na poradách domáceho aj zahraničného odboja vo švajčiarskej Ženeve, ktorých výsledkom bolo stanovenie politického smerovania budúceho samostatného štátu. Ihneď po vzniku ČSR Osuský zastával mimoriadne dôležitý diplomatický post veľvyslanca v Anglicku a vo Francúzsku. Jeho „Olympom“ politického pôsobenia bola však mimoriadne úspešná činnosť na parížskych mierových rokovaníach v rokoch 1919-1920. Boli to predovšetkým Osuského hlboké znalosti maďarsko-slovenskej problematiky vo všetkých relevantných oblastiach, jazyková vospelosť a nezaplátiteľné diplomatické kontakty a skúsenosti, ktoré museli oceniť aj Beneš s Masarykom a ich výsledkom bolo jeho vymenovanie za generálneho tajomníka česko-slovenskej delegácie na týchto mierových rokovaníach¹⁹⁸ a následne historické uzatvorenie a podpísanie Trianonskej mierovej zmluvy 4. júna 1920. Tento, s ničím neporovnateľný historický úspech a precedens pre ďalší rozvoj a napredovanie, predovšetkým Slovenska, mohol paradoxne svojou naivnou účasťou na parížskych rokovaníach zmaríť a zničiť človek, od ktorého by to málokto očakával - Andrej Hlinka - ktorý síce konajúci *bona fides*, predsa však pôsobil ako „baranidlo“ záujmov imperiálnych chůťok maďarskej šovinistickej zahraničnej politiky.

V súvislosti s vyriešením životne dôležitej otázky stanovenia štátnych hraníc pre novovzniknutý štát a osobitne pre slovenský národ po rozpade habsburskej monarchie r.1918, Štefan Osuský vo svojom prejave v Paríži r. 1939¹⁹⁹ trefne, trochu odľahčene poznamenal: „...Pritom som si často spomenul na gazdov, vadiacich sa o medzu. Medza je na to, aby mohol každý gazda pokojne svoje pole obrábať, v istote, že mu z neho sused nič neodorie. Lenže, toľko sa so svojim susedom o medzu hádal, že zabudol svoje pole obrábať“.

¹⁹⁷ Aj keď štátno-politicky zdôvodňovaný snahou kvantitatívne prevýšiť nemeckú a maďarskú národnostnú menšinu v novovytvorenom „mladom“ štáte.

¹⁹⁸ V tejto súvislosti až neuveriteľne pôsobí tá skutočnosť, že parížskych mierových rokovaní sa nezúčastnil jeden z „najpovolanejších“ predstaviteľov slovenského politického života – generál M.R.Štefánik.

¹⁹⁹ „Česko-Slovensko a jeho budúcnosť“, predmetný prejav pozri v: MICHÁLEK, S.: *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava, 1999.

Do vypuknutia druhej svetovej vojny pôsobil Osuský medzi rokmi 1922-1937 ako podpredseda významného medzinárodného orgánu – Finančnej kontrolnej komisie, ktorá bola kreovaná Spoločnosťou národov. Počas r. 1939 vytvoril spolu s Milanom Hodžom v Paríži Slovenskú národnú radu, ktorá sa začiatkom roku 1940 zjednotila s jej českou menovkyňou. Hoci Osuský bol od r. 1940 ustanovený za ministra vlády Dočasného štátneho zriadenia česko-slovenského a neskôr sa stáva aj členom Štátnej rady, na základe neustále prehĺbujúcich sa rozporov s Benešom, dochádza na jar r. 1942 k jeho odvolaniu zo všetkých funkcií exilovým česko – slovenským prezidentom. Dôvody spočívali predovšetkým v ich odlišnom pohľade na vedenie zahraničnej politiky exilovej vlády, organizácie česko-slovenského zahraničného odboja, povojnového usporiadania štátu a s tým spojenej otázky vyriešenia česko-slovenských vzťahov, ktoré podľa Osuského mali byť riešené na princípe vzájomnej rovnoprávnosti. Po tomto roku sa Osuský stiahol z verejného politického života a pôsobil až do svojej smrti v roku 1973 v USA, kde predovšetkým sa venoval prednáškovej činnosti a dôslednému bráneniu slovenských záujmov.

Je tak trochu smutným konštatovaním, že do dnešných dní, v zásade všetky existujúce politické reprezentácie Slovenskej republiky, urobili pre zdôraznenie a pripomenutie si pamiatky Osuského tak málo, človeka, ktorý tak veľa urobil pre Slovákov a Slovensko...

3.4 „Legatum“ Trianonskej zmluvy pre dnešok

Právo je považované za jeden z civilizačných, kultúrnych výdobytkov, pričom jeho „výkon“ závisí od mocenských vzťahov, nevyhnutne sa vzťahujúcich na dosiahnutú úroveň civilizačného pokroku a kultúry. Predpokladom napredujúcej spoločnosti je kontinuita s jej vlastným dejinným vývojom, teóriou hodnôt, ich povahy, miesta a vzťahov, ktoré zabezpečujú stabilitu spoločnosti. Z pohľadu práva ide o presadzovanie legálnej spravodlivosti, ktoré je efektívne možné iba v demokratickom štáte, prostredníctvom štátno-mocenských inštitúcií uplatňujúcich a plne využívajúcich právny rámec úpravy spoločenských vzťahov, ktoré im právo ponúka. Základom uplatňovania hodnôt tak vo filozofii ako aj v práve je sloboda. Sloboda, nie však anarchia.

Trianonská mierová zmluva tvorila bazálnu súčasť versailského mierového systému po I. svetovej vojne. Medzinárodnoprávne potvrdila zánik starého Uhorska a vznik nového Maďarska ako

národného štátu v nových hraniciach. Kodifikovala tiež utvorenie susedných nástupníckych štátov v nových hraniciach. Aj Česko-Slovensko tvorilo neoddeliteľnú súčasť versaillského systému a len v jeho stabilite a nenarušiteľnosti mohlo hľadať záruky vlastnej bezpečnosti. Preto odpor voči akýmkoľvek územným zmenám bol aj existenčnou otázkou prvej ČSR. Versaillský systém usporiadania sveta mal byť trvalý - lenže trvalý zďaleka nebol a ani objektívne nemohol byť²⁰⁰.

Trianon bol prirodzeným zavŕšením maďarskej politiky v Uhorsku – obzvlášť významnej po r.1867, rakúsko-uhorskom vyrovnaní, čo dokazovali aj slová britského ministra zahraničných vecí lorda Curzona: „Habsburská monarchia – a najmä jej uhorská časť – bola umelým systémom, potácajúcim sa ešte pred rokom 1914. Vojná, ktorej Budapešť výdatne pomohla, mu dala len ranu z milosti“. Toľko z jeho prejavu v britskom parlamente, kde obhajoval rozpad historického Uhorska ako legitímny proces s ohľadom na spôsob, akým sa maďarskí vládcovia správali k nemaďarským národom. Taktiež s prihliadnutím na aktívnu úlohu, ktorú zohrala Budapešť pri rozpútaní prvej svetovej vojny. Viacerí pamätníci si v tomto kontexte spomenuli, že gróf Apponyi privítal vypuknutie vojny zvolaním: „Konečne!“.

Závery mierovej konferencie sa v Budapešti pociťovali ako šok, na ktorý Maďarsko nebolo pripravené. Vládna politická garnitúra, priamo spojená s dualistickou politikou Uhorského kráľovstva a zodpovedná za neúspech Maďarska na konferencii, zvalovala vinu na neschopnosť demokratickej vlády M. Károlyiho a na komunistický režim Bélu Kuna. V zahraničí boli „hlavnými vinníkmi“ víťazné veľmoci, najmä Francúzsko a jeho spojenci. Umelo vyvolaná trauma presiakla celou maďarskou spoločnosťou a bola prezentovaná ako veľká krivda na maďarskom národe, ktorá musí byť odčinená. Bola vytvorená fikcia, že Maďarsko prišlo o veľkú časť územia a obyvateľstva. O fikcii hovoríme preto, lebo po rozpade habsburskej monarchie vznikli na území Uhorského kráľovstva nové štáty vrátane

²⁰⁰ K tomu pozri: GÁBOR, J.: Sto rokov od Trianonskej mierovej zmluvy. Mierová zmluva v niektorých historických, politických a právnych súvislostiach, In: *Medzi Trianonom a retribúciou. Slovensko-maďarské vzťahy z právneho pohľadu*, Trnava 2021, s.168 a nasl.

Maďarska. Preto logicky Maďarsko nemohlo nič stratiť a ani nestratilo²⁰¹.

Vo vývoji ľudskej spoločnosti sú trvalé iba základné, bazálne zákonitosti a existencia z toho vyplývajúcich zmien. Každé usporiadanie sveta, ktoré spočíva na rozdelení sfér moci, skrýva v sebe ďalšie konflikty. Tie viedli aj v prípade versaillského systému k jeho rozpadu a k vypuknutiu 2. svetovej vojny. Napriek tomu mierové usporiadanie z Versailles chcelo byť spravodlivejšie, demokratickejšie a pokrokovejšie ako predvojnový mierový poriadok. V mnohých smeroch to aj úspešne dokázalo, hoci porazené štáty mali, prirodzene, inú mienku a predstavu o usporiadaní vzťahov v strednej Európe. Ale keby výsledkom mierových zmlúv boli nepatrné sankcie voči porazeným štátom, mier by nikdy nebol trvalým stavom a skutočnosťou.

Trianonská mierová zmluva potvrdila vyčlenenie Slovenska zo zaniknutého Uhorska a po prvý raz od základu stanovila hranicu medzi Slovenskom a Maďarskom.

Rovnako prvý raz vymedzila pojem Slovensko ako určitý historický, geografický a právny celok v medzinárodno-právnom dokumente prvoradého európskeho významu. Z medzinárodnopolitického hľadiska v tom spočíva jej obrovský historický význam pre Slovensko. Tento akt historického významu potvrdila po 2. svetovej vojne aj Parížska mierová zmluva z roku 1947²⁰²²⁰³.

²⁰¹ K tomu pozri: VRANA, V.: Mierová koexistencia v strednej Európe v rokoch 1918-1920, In: 1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine, zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, UPJŠ Košice, 2022, s.403-414.

²⁰² K tomu porov.: HRONSKÝ, M.: *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*, Bratislava 2011.

²⁰³ K tomu pozri: VRANA, V.: Mierová koexistencia v strednej Európe v rokoch 1918-1920, In: 1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine, zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, UPJŠ Košice, 2022, ISBN 9788057401469, s.403-414.

Závery

Jednotlivé grécke *poleis* boli bazálnym predpokladom individuálnej slobody jednotlivca a politickej aktivity jej občanov. Postupne však prestali byť reálne existujúcou politickou silou. Je ale nespochybniteľnou skutočnosťou, že zostali dodnes inšpirujúcim zdrojom pre akýchkoľvek občanov pri obrane ich slobody a nezávislosti proti mocenskej agresii zo strany štátnej moci. Aj z tohto dôvodu k nám ich snahy a túžby, ale aj ich omyly a prehrešky prihovárajú so svojou aktuálnou naliehavosťou aj v súčasnosti.

V oblasti Stredomoria bolo archaické *ius fetiale* súborom právnych noriem, protosystémom medzinárodného práva, ktoré obsahovalo relatívne presné pravidlá diplomatických techník *fetiales* (zboru kňazov) vo vzťahu k exteritoriálnym etnikám. Z pohľadu moderného medzinárodného práva je tento protosystém minimálne dôkazom precízne vyvinutého právneho umu Rimanov.

Aktérmi diplomacie by mali byť vždy osoby (subjekty), ktorým právny poriadok tohto ktorého štátu (národa, etnika) priznáva kompetenciu, a ktorý takpovediac zastupuje zmluvnú stranu navonok. V historickom období antického Ríma boli takými to osobami *fetiales, pater patratus, nuntii a legati rei publicae causa*. Medzi práva predmetnej kategórie subjektov (*vice versa* povinnosti primajúcich subjektov) patrilo právo prijatia a zabezpečenia ochrany počas pobytu na území štátu, právo nedotknuteľnosti a právna imunita *ex delictu* a *ex contractu*.

Medzi základnú kompetenciu diplomatických zástupcov v historickom období antického Ríma patrilo viesť rokovania týkajúce sa medzinárodných zmlúv a následne predmetné medzinárodné zmluvy aj uzatvárať. Z pohľadu charakteristiky medzinárodných zmlúv (po vykonaní analýzy) vyplýva, že postavenie cudzinca z medzinárodno-právneho pohľadu bolo vnímané dvoma spôsobmi, a to že: a) medzi Rómom a cudzími národmi trval neustály stav nepriateľstva (vojny - jednotlivec nemá garantované žiadne práva), ktorý je možné variovať len prijatím medzinárodnej zmluvy alebo b) existuje prirodzený stav (*ius naturale*) zabezpečenia práv pre cudzincov v miere neovplyvňujúcej práva rímskych občanov, pričom tento prirodzený stav môže byť zmenený existenciou (priateľskej) medzinárodnej zmluvy, resp. existenciou stavu vojny (nepriateľský stav).

Na základe sporu Ríma a Alby Longy (obsiahnutej v Dejinách Tita Livia) sme vykonali analýzu (kazuistiku) konania diplomatického

zástupcu *pater patratus* ako povereného diplomatického zástupcu kráľa splnomocneného na uzatvorenie medzinárodnej zmluvy, čo možno považovať za jeden z prvých, v prameňoch zdokumentovaných prípadov sakrálneho právneho konania (úkonu), ktorého výsledkom bolo uzatvorenie posvätnéj zmluvy medzi dvoma susediacimi archaickými mestskými štátmi (národmi). V prípade analýzy predmetného úryvku Dejín Tita Livia badať podobnosť právnych systémov Ríma a Alby Longy, ktoré ako susediace mestské štáty zdieľali podobné právne normy práva medzinárodného – *ius fetiale*. Predmetné zistenia nám umožňujú prijať záver, že už v časoch archaického obdobia vývoja Ríma existoval obdobný súbor právnych noriem upravujúcich diplomatické vzťahy, ktorý zdieľal Rím so svojimi susedmi, podporujúc argument o právnej transplantácii *ius fetiale* od Aegov.

Rerum repetitio analyzovaný v historických prameňoch je potrebné vnímať ako inštitút prevenčného pôsobenia. Dôvody konfliktov medzi Rímom a jeho antickými susedmi nemal v kráľovských dobách komunitný charakter - týkal sa skôr individuálnych výpadov a poškodení majetku. Individuálne konflikty určitých skupín spôsobovali, že do vojnového konfliktu boli zapojené celé kmene (národy) a vo výsledku ich vojensky vyčerpávali. Negatíva spojené s častými celokomunitnými konfliktmi vyplývajúcim z porušení dohôd jednotlivcami nevyhnutne vyústili do formovania procesu, ktorý by predmetným negatívam predchádzal. Individuálne násilie tak mohlo byť kontrolované cez inštitút *rerum repetitio* vykonávaným *fetiales*, ktorí požadovali vydanie ulúpených vecí a vydanie vinníkov, čím predišli dlhotrvajúcemu celospoločenskému konfliktu. Kmeň (národ), ktorý nebol ochotný akceptovať povinnosť náhrady a tzv. noxálnej zodpovednosti individuálnych vinníkov, musel následne akceptovať kolektívnu zodpovednosť vo forme vyhlásenia vojny. Rituál *rerum repetitio* tak slúžil ako prevenčný inštitút k zažehnaní vojny a v prípade jeho neakceptovania vytváral priestor na vedenie tzv. spravodlivej vojny.

Proces vyhlasovania vojny svedčí o súbore presných pravidiel diplomatických techník Rimanov vo vzťahu k exteritoriálnym etnikám. *Fetiales* zastúpený navonok osobou *pater patratus* v mene Ríma svojim solemným aktom zaväzoval celý národ, čo v prípade antickej (medzinárodnej) diplomacie možno považovať za prejav komunitnej zodpovednosti. Využitie hrozby prostredníctvom *clarigatio* a požadovania *rerum repetitio* možno považovať za prvotné využitie vynucovacej diplomatickej taktiky, kedy je cudzia

entita postavená pred voľbu, ktorá je výhodnou iba pre stranu, ktorá vzniesla požiadavku. Rimania prostredníctvom *fetiales* postavili cudzí národ do situácie, kedy si mohol vybrať medzi poskytnutím *rerum repetitio* alebo vojnou, ktorú by Rimania nežiadali, ak by nemala byť úspešná. *Fetiales* a ich obrady zahrnuté v *ius fetiale* sú dôkazom precízne vypracovaného súboru pravidiel vedenia medzinárodnej diplomacie a prispeli k vzniku medzinárodno-právnej koncepcie tzv. spravodlivej vojny (*bellum iustum piumque*).

Rimania zakladali spravodlivé vedenie vojny skôr na formálnom vyjadrení postupov vyhlásenia vojny ako na preukazovaní spravodlivého dôvodu (ten sa vždy našiel). Proces, pri ktorom participovali *fetiales* mal zabezpečiť nielen vedenie vojny s prívlastkom *iustum*, ale aby vojna mala aj podporu bohov *pium*. Náboženský charakter konceptu vojny v antických časoch ako súdu pred bohmi, ktorého verdiktom je jej výsledok bol imanentný aj pre Rimanov, pričom práve Rimania spravodlivosť vojny vykladali aj prostredníctvom formálnej štruktúry *ius fetiale*, a to na filozofických základoch *iustum bellum*. Vo všeobecnosti bola vojna v antickom svete prirodzený, ak nie nevyhnutný prvok medzinárodnej politiky a diplomacie a jej iniciovanie bolo výsledkom pragmatických potrieb spoločnosti a štátu. Nadobudnutie bohatstva, získanie spoločenskej prestíže a uznania (z pohľadu elít), a nutná obrana boli kľúčovými faktormi vedenia vojny. Koncept mieru ako trvalého stavu neexistoval, mier bol ojedinelý a bol prejavom úplného víťazstva a porážky nepriateľa, produktom víťaznej vojny, niečím, čo bolo vnútené porazeným, produkt kapitulácie, poníženia a zlomenia ducha nepriateľa.

Nech sa nám antická demokracia javí akokoľvek vo svojej podstate jedinečná a výnimočná, v prvej polovici 21. storočia môžeme v našej post - modernej spoločnosti recipovať len niektoré jej bazálne prvky a ideové východiská.

Tak ako v minulosti aj dnes je miera vyspelosti demokracie priamo úmerná vyspelosti občanov, ktorá spočíva v „prirodzenom“ dodržiavaní zásad, pravidiel a zákonov demokracie, a nie v ich úsilí podrobne zaznamenať v zákonoch úplne všetko. Už veľmi dávno r.1513 florentský filozof Nicolo Machiavelli²⁰⁴ vo svojom najznámejšom diele *Vladár* briskne skonšatoval: „Je potrebné mať na zreteli, že sú dva druhy boja – jeden je vedený pomocou zákonov, druhý - pomocou sily. Prvý je vlastný ľuďom, druhý zvieratám;

²⁰⁴ Florentský rodák pôsobiaci v rokoch 1469-1527.

pretože však prvý spôsob je často nepostačujúci, je potrebné uchýľovať sa k druhému spôsobu. Ak je vládár nútený naučiť sa spôsobom zvieratá, musí si medzi zvieratami zvoliť líška a leva, pretože lev sa nemôže ubrániť pred hadom a líška pred vlkami. Je teda potrebné byť líškou, aby bolo možné poznať hadov, ale aj levom, aby bolo možné zúčtovať s vlkami“.

Ak sa zamyslíme nad odkazom klasickej antiky, prvé, čo nás asi napadne, bude grécke umenie, grécka dráma a grécka filozofia. Ak sa pozrieme iným smerom - západnejšie, za čo všetko vďačíme Rímu, pravdepodobne nás napadnú rímske cesty (*via Appia*) a rímske právo. Pravdepodobne s nasledujúcim konštatovaním nebudú súhlasiť všetci, ale v zásade Rimania nevenovali príliš veľa pozornosti samotnej teórii, filozofii práva – tú, najmä stoickú, si vypožičali od Grékov, čo ich ale najviac zaujímalo s ich zmyslom pre praktickosť, boli právne pravidlá, upravujúce jasným a zreteľným spôsobom záujmy štátu a jednotlivca, podporu všeobecne výhodného obchodu a obchodných vzťahov medzi Rímom a ostatnými národmi. Ako sa zvykne niekedy konštatovať - originalitu treba mať, nie sa o ňu usilovať.

Zatiaľ čo zásady môžu byť večné, záujmy podliehajú za všetkých okolností zmenám a teraz sa stal niekdajší zväzok prakticky stále viac zväzkom rôznorodých záujmov, o ktorých je veľmi pochybné ako dlho budú ešte zhodné.

Rím zachránil predovšetkým všetky kultúry starého sveta, pokiaľ existovali a vôbec sa dali ešte zachrániť. Rím bol predovšetkým štátom a nie je potrebné zvlášť zdôrazňovať, prečo by sme ho mali študovať, pretože ním bola konečne dosiahnutá forma štátu, ktorý neovládal ako Atény v 5. stor. pred Kr. iba 16.-18. miliónov duší, ale stal sa svetovou ríšou – a to nielen svojou štátnou formou, ale svojím štátnym duchom, až príliš silným vedomím každého jednotlivca, rímskeho občana, že je príslušníkom svetovej ríše.

Rimania sa striktné nepridržiavali svojho národného práva za každú cenu, ale akceptovali aj cudzie právne úpravy – ak to bolo pre nich efektívnejšie a právne pragmatickejšie. Generácie rímskych úradníkov a právnikov týmto spôsobom postupne, systematicky vytvárali *sui generis*, akési nadnárodné rímske právo, *ius inter gentes*. Ich praktické skúsenosti, sa tak stali nedeliteľnou súčasťou dedičstva rímskeho práva. O úzkom prepojení politiky s jednotlivými právnymi inštitútmi verejného práva nebolo žiadnych pochyb. Jedným z veľkých vkladov rímskeho verejného práva bola aj možnosť, pri bližšom pohľade na jeho vývoj, skúmať postupný vývin

mechanizmov a zákonitosti jeho fungovania. Ústavnoadministratívny systém rímskeho republikánskeho štátu bol založený na vyváženom pôsobení troch prvkov, pričom každý z nich zároveň reprezentoval tiež určitý typ moci.

V súvislosti s pojmom recepcia rímskeho práva je vhodné od začiatku zdôrazniť tú relevantnú skutočnosť, že uvedený pojem sa teritoriálne vzťahoval na európske územia predovšetkým v oblastiach strednej Európy – nemeckých krajín, Poľska a Holandska, ktorých právny systém po r.476 sa neriadil rímskym právom, ale v zásade vulgárnym germánskym právom.

Prirodzené právo, keďže je spoločné všetkým ľuďom, je vždy považované za *bonum et aequum*. Vo všeobecnosti sa zvykne v právnej filozofii uvádzať, že právne princípy sprevádzané nenormatívnymi axiologickými systémami možno pozorovať už v raných vývojových štádiách obyčajového, zvykového práva. Všetky tieto pozitívne tendencie obsiahnuté v prirodzenom práve a práve národov sa tak stali základom, na ktorom Hugo Grotius²⁰⁵, holandský internacionalista, právny filozof a historik založil svoju modernú prirodzeno-právnu teóriu a vedu medzinárodného práva.

Trianonská mierová zmluva tvorila súčasť versaillského mierového systému po I. svetovej vojne. Medzinárodnoprávne potvrdila zánik starého Uhorska a vznik nového Maďarska ako národného štátu v nových hraniciach. Kodifikovala tiež utvorenie susedných nástupníckych štátov v nových hraniciach. Aj Česko-Slovensko tvorilo neoddeliteľnú súčasť versaillského systému a len v jeho stabilite a nenarušiteľnosti mohlo hľadať záruky vlastnej bezpečnosti. Preto odpor voči akýmkoľvek územným zmenám bol aj existenčnou otázkou prvej ČSR. Versaillský systém usporiadania sveta mal byť trvalý. Lenže trvalý zďaleka nebol a ani nemohol byť.

Na diplomatickej scéne 20. storočia sa nepohybovalo veľa Slovákov. Súviselo to so širšími, najmä historickými skutočnosťami, ako aj s osobnými schopnosťami a možnosťami jedincov. No tí, ktorým bola kariérna diplomacia daná do vienka sa svojou prácou, talentom a profesionálnou odbornosťou presadili nielen v službách československej zahraničnej politiky, ale aj na pôde medzinárodných inštitúcií. Jedným z nich bol aj Štefan Osuský. V kultivovanom, ale náročnom a komplikovanom prostredí diplomacie sa pohyboval suverénne a s politickým prehľadom.

²⁰⁵ Vlastným menom Huigh de Groot (1583-1645), stúpenec teologického smeru arminianov.

Ako diplomat reprezentujúci nový malý európsky štát sa musel každodenne zaoberať nielen otázkou zabezpečenia jeho budúcnosti, miesta v rodine európskych štátov, ale predovšetkým zaistením jeho bezpečnosti. Podľa Osuského malé národy a malé štáty majú výhľad na lepší život len vtedy, keď nezakrývajú neschopnosť, netrpia parazitov a keď všeobecne podporujú prúd medzinárodného života. V tom nájdú svoju spásu, mier, blahobyt a duchovné šťastie. Diplomacia nie je nato, aby otázky a problémy naplnila otravou, ale nato, aby ich vyriešila²⁰⁶.

„Smer procesu dejín je možné anticipovať, ale predvídanie pre samotné uskutočňovanie politiky ešte nemusí stačiť. Tak dôležité ako je predvídanie, je zároveň voľba správnej cesty. Cesta musí byť súčasťou konečného cieľa. Slovensko nepatrí ani do Nemecka, ani do Ruska, ale do Európy. Celým naším duchovným založením, celou našou historickou minulosťou, našimi kultúrnymi, intelektuálnymi a hospodárskymi záujmami, našou zemepisnou polohou patríme do Európy. S Európou žijeme, hýbeme sa, trváme. Európa nezahynie keď v nej budú existovať národy, ktoré budú svoj osud s ňou stotožňovať. Slovensko sa nielen hlási medzi nich, ale z národov strednej a východnej Európy nesieme zástavu Európy. Vernosť k sebe pre Slovensko znamená vernosť Európe²⁰⁷“.

²⁰⁶ MICHÁLEK, S.: *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava, 1999, s.290.

²⁰⁷ MICHÁLEK, S.: *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava, 1999, s.320, z prejavu Štefana Osuského „Úloha Československa v Európe“, Londýn 1915.

Zoznam použitej literatúry

- ADCOCK, F.- MOSLEY, D. J.: *Diplomacy in Ancient Greece*, London, 1975, 287 s. ISBN 9780500400265.
- ALONSO, V.: War, Peace, and International Law in Ancient Greece, In: RAAFLAUB, K.A.: *War and Peace in the Ancient World*, Oxford 2007, s. 206 – 225, ISBN 978-1-4051-4525-1.
- ANTALOVÁ, B., VRANA, V.: Protiprávnosť (iniuria) a zavinenie ako základné predpoklady zodpovednosti za delikt *damnum iniuria datum* podľa *lex Aquilia*. In: *Acta Iuridica Cassoviensia*, 2004, č. 25, s. 5 – 10, ISBN 8070975520.
- BADIÁN, E.: *Hegemony and Independence: Prolegomena to a Study of the Relations of Rome and the Hellenistic States in the Second Century BC*, In: HARMATTA, J. (ed.), Budapest, 1983, s. 397 – 414.
- BARTON, C. A.: The Price of Peace in Ancient Rome, in: RAAFLAUB, K.A.: *War and Peace in the Ancient World*, Oxford 2007, s. 245 – 255, ISBN 978-1-4051-4525-1.
- BEDERMAN, D. J.: *International Law in Antiquity*, Cambridge, 2001, 322 s. ISBN 0521791979.
- BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1991, s. 786.
- BLAHO, P.- HARAMIA, I. - ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*, Bratislava, 1997, 483 s. ISBN 9788085719079.
- BRUNT, P. A.: *Italian Manpower, 225 B.C.-A.D. 14*, Oxford, 1971, 776 s. ISBN 9780198142836.
- CICERO, M. T.: *Librorum de Re Publica*, C. F. W. Mueller, Leipzig, Teubner, 1889.
- CICERO, M., T.: *De Officiis*: MILLER W.: *M. Tullius Cicero. De Officiis. With An English Translation*. Cambridge: Harvard University Press, Londýn, 1913, 450 s.
- CICERO, M. T.: *Pro Milone*: Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd. 1953, 554 s. ISBN 9780434992522.
- CICERO, M. T.: *De Legibus*. DE PLINVAL, G.: Paris: Belles Lettres. 1959, 130 s.
- CICERO, M. T.: *O povinnostiach*, vydavateľstvo Tatran, Bratislava 1980, 194 s.

ČORNEJ, P.: *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha, 2019, 856 s. ISBN 978-80-7432-990-6.

DIONYSIUS.: *Roman Antiquities, Volume I: Books 1-2*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937, 608 s.

DOBROVIČ, L.: *Ius fetiale - the beginning of the process of the creation and ratification of treaties and the declaration of war*, In: *Glossa Iuridica*, - roč. 8, č. 3 Trianon, 2021, s. 7-19, ISSN 2064-6887.

DOBROVIČ, L.: *Rerum repetitio ako právny predchodca inštitútu náhrady škody v medzinárodnom práve* In: *100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021, s. 48 – 54, ISBN 9788057400400.

DOBROVIČ, L.: *Vim vi repellere licet a otázka spravodlivej vojny*. In: *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine*. 2022. s. 63 – 71, ISBN 978-80-574-0146-9.

DOBROVIČ, L.: *Vybrané aspekty procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv z pohľadu rímskeho a moderného práva*, In: *Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo*, 2023, s. 47 – 54, ISBN 9788057402374.

ECKSTEIN, A. M.: *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*, Berkeley, 2006, 389 s. ISBN 978-0-520-93230-2.

ECKSTEIN, A. M.: *Conceptualizing Roman Imperial Expansion under the Republic: An Introduction*, In: *A Companion to the Roman Republic*, Oxford, 2006, s. 567 - 589, ISBN 978-1444334135.

GÁBOR, J.: *Sto rokov od Trianonskej mierovej zmluvy. Mierová zmluva v niektorých historických, politických a právnych súvislostiach*, In: *Medzi Trianonom a retribúciou. Slovensko-maďarské vzťahy z právneho pohľadu*, Trnava 2021, s. 164 – 21., ISBN 978-80-568-0237-3.

GRUEN, E. S.: *Studies in Greek Culture and Roman Policy*, Cincinnati Classical Studies, Leiden. 1990, 209 s. ISBN 9780520204836.

HEIDER, D.: *„Kdo byl František Suárez? Život a dílo vynikajícího doktora“*, České Budějovice, 2009, 116 s. ISBN 9788074120244.

HERODOTOS: *Dejiny*, Tatran, Bratislava, 1985, 624 s.

HERODOTOS: *The Histories with an English translation by A. D. Godley*. Cambridge, Harvard University Press, 1920, 442 s.

HESIODOS: *Práce a dni*, Rovnost, Praha, 1950, 97 s.

HOMÉR: *Ilias*, Praha, 2001.

HRADEČNÝ, P. - DOSTÁLOVÁ, R. - HROCHOVÁ, V. - OLIVA, P. - VAVŘÍNEK, V.: *Dějiny Řecka*, Praha, 2007, 792 s. ISBN 8074227391.

JEHNE, M.: Diplomacy in Italy in the Second Century BC, In: *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*, (ed.) Eilers, C., Boston 2009, s. 143 – 170, ISBN 9789004170988.

JOHNSON, A. CH., a kol.: *Ancient Roman statutes: a translation, with introduction, commentary, glossary, and index*. Austin: University of Texas Press, 1961, 290 s. ISBN 1584772913.

Kol. autorov: *Dějiny diplomacie*, sv. 1, Praha, 1948, 405 s.

LINTTOT, A. W. *Imperium Romanum: Politics and Administration*, London and New York: Routledge, 1993. 280 s. ISBN 9780415093750.

LIVIUS, T.: *The History of Rome: Livy. Books I and II with an English Translation*, Cambridge, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935, 484 s.

LIVIUS, T.: *The History of Rome: Livy. Books III and IV With An English Translation*, Cambridge, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1922, 465 s.

LIVIUS, T.: *The History of Rome: Livy. Books VIII-X With An English Translation*, Cambridge, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1926, 489 s.

LIVIUS, T.: *The History of Rome: Livy. Books XXXI-XXXIV with an English Translation*, Cambridge, Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935, 624 s.

LIVIUS, T.: *Dějiny*, Svoboda, Praha, 1972, sv. II-III., 588 s. ISBN: 25-119-72.

LIVIUS, T.: *Dejiny Rimanov od založenia mesta I-II*, Thetis, Martin, 2019, 224 s. ISBN 9788089520374

MICHALEK, S.: *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava, 1999, 520 s. ISBN 80-224-0565-5.

MOMMSEN, T.: *Römische forschungen*. Berlin, Weidmann, 1864, 420 s.

MOMMSEN, T.: *The History of Rome*, vol.4, Cambridge, 2010, 592 s. ISBN 9780674992108.

MORSTEIN-MARX, R.: *A Companion to the Roman Republic*, Oxford, 2006, 737 s. ISBN 978-1-4051-0217-9.

OGILVIE, R. M.: *A Commentatory on Livy*, Oxford 1965, 774 s.

OLIVA, P.: *Řecko mezi Makedonií a Římem*, Academia, Praha, 1995, 321 s. ISBN 8020004351.

PHILLIPSON, C.: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, zv.2, London, 1911, 444 s.

PLATÓN: *Ústava*, OIKOYMENH, Praha, 2017, 428 s. ISBN 9788072982301.

PLUTARCH.: *Plutarch's Lives. with an English Translation by Bernadotte Perrin*, Cambridge, MA. Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd, 1914, 656 s.

RENDINA, C.: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství*, Praha, 2005, 714 s. ISBN 8072075748.

RIDLEY, R. T.: The Extraordinary Commands of the Late Republic, In: *Historia* 80, Stuttgart, 1981. s. 280 – 297.

RICH, J.: The Fetiales and Roman International Relations. In: *Priests and State in the Roman World*. Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge (PawB) Band 33. Potsdam, 2011, s. 185 - 240.

ROBINSON, O. F.: *The Criminal Law of Ancient Rome*, Baltimore-London 1995, 212 s. ISBN 9780715626634.

STEIN, P.: *Roman Law in European History*, Oxford, 1991, 148 s. ISBN 978-0521643795.

THUKYDIDES: *Dejiny peloponézskej vojny I-IV*, Martin, 2010, 384 s. ISBN 9788097011543.

VERZIJL, J. H.: *International Law in Historical Perspective*, 1968, 861 s.

VRANA, V.: Od rozpadu Rakúsko-Uhorska až po prijatie Trianonskej mierovej zmluvy, In: *Štát a právo : vedecko-teoretický časopis pre otázky vedy o štáte a práve v Slovenskej republike*, Banská Bystrica, Roč. 9, č. 4 (2022), s. 325 - 335. ISSN 1339-7753.

VRANA, V.: Rímska diplomacia na sklonku republiky, In: *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva : zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva. – Praha, Nakladateľství Leges, 2020, s. 39-51* ISBN 9788075024817.

VRANA, V.: Kategórie slušnosti a spravodlivosti v rímskom práve, In: *Právo a ideál dobra a spravodlivosti : Pocta Pavlovi Holländerovi k 70. narodeninám*, Košice, UPJŠ v Košiciach, 2023, s. 239 – 250, ISBN 9788057402077.

- VRANA, V.: Mierová koexistencia v strednej Európe v rokoch 1918-1920, In: *1. svetová vojna a jej dôsledky v štátoprávnej rovine*, zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, UPJŠ Košice, 2022, ISBN 9788057401469.
- VRANA, V.: Od rozpadu Rakúsko-Uhorska až po prijatie Trianonskej mierovej zmluvy, In: *Štát a právo, vedecko-teoretický časopis pre otázky vedy o štáte a práve v Slovenskej republike*, Banská Bystrica, roč.9, č.4, 2022, s. 325-335, ISSN 2644-643X.
- VYŠNÝ, P.: Teória spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu, In: *Právnik 9/2001*, s. 759 – 778, ISSN 0231-6625.
- WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 1. 1985. 778 s. ISBN 0-8122-7945-X.
- WATSON, A.: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. zväzok č. 4. 1985. 768 s. ISBN 0-8122-7945-X.
- WATSON, A.: *International Law in Archaic Rome*, Baltimore-London, 1993, 100 s. ISBN 9780801845062.
- ZIEGLER, H., K.: Das Völkerrecht der römischen Republik: In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Berlin, 1972, s. 82 – 94. ISBN 3-11-001885-3.
- ZOLLSCHAN, L.: The Longevity of the Fetial College, In: *Law and Religion in the Roman Republic*, Mnemosyne Supplements History and Archaeology of Classical Antiquity, 2011, Boston-Linden, s. 119 – 144, ISBN 9789004219205.

*Dielo vzniklo s podporou Agentúry pre podporu výskumu a vývoja č.
APVV-19-0419: „100 rokov Trianonskej zmluvy“.*

Antické paradigmy a Trianonská zmluva

Vedecká monografia

Autori: JUDr. Ľuboš Dobrovič, PhD.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2024
Rozsah strán: 123
Rozsah: 6,45 AH
Vydanie: prvé

DOI: <https://doi.org/10.33542/APT-0317-3>
ISBN 978-80-574-0317-3 (e-publikácia)